

**НЕПРОМИНАЛЬНЕ
В ЧАСОПЛИНІ**

1. ЗБОЛІЛІ СПОМИНИ

НЕ ЗАРУБЦЮЄТЬСЯ НА СЕРЦІ РАНА...

(ТРАГЕДІЯ МОГО РОДУ І НАРОДУ)

*Вже прикипіла до тисячі пліч
траурна бинда...
Кликала пріч із пекельних сторіч
Діва Обида.*

* * *

*...за останнім у світі вікном
привидонечка плаче.*

Ігор Римарук

Завмерло в мені навсякчас...

“Та прийде весна, та будуть соловейки щебетати, а зозулі кувати, а я ж буду своїх дочечок в гості виглядати...”

Як зараз бачу мою зморену і зболену бабусю Явдоху*, яка, присівши край полу, давала волю своїм почуттям. На неї нахлинули непрошені спогади, гіркі й пекучі, про той страшний тридцять третій, що відібрав у неї двох донечок: восьмилітню Марусю й семилітню Оленку. Знала вона, що відлетять від неї дівчатка, бо бачила віщій сон: прийшов сивий дід із бородою – казала, що це Бог, – і забрав у неї два мішки зі збіжжям із п'ятьох, які стояли на покуті. Сон і на правду виявився пророчим; той сивий дід прийде до неї ще в сорок третьому, забере ще один мішок – відлетить у засвіти її дорогенький п'ятнадцятилітній Миколка, який розряджатиме снаряд і від якого лишаться праворуч – руки, ліворуч – ноги, стане жертвою війни. А потім суворий дід привидиться ще раз, уже в сімдесят першому році, і забере ще одну, п'ятдесятилітню донечку – Саню. Доживатиме бабуня віку з моєю мамою.

Ця розмова може перерости в болючі й жаскі спогади, від яких морозом тріщатиме на голові кожна волосинка, а може стати канвою для епічної оповіді. Адже сюжетів довго шукати не доводиться – живуть у

---

*Зіненко (Степаненко) Явдоха Михайлівна – 19.08.1898 – 2.07.1982 – село Велика Селецька, що на Оржиччині.

кожному з нас, хто чутливий до своєї історії, хто прагне знати свій родовід, древо нашого роду. Болить мені невимовно біль моєї родини й народу, а розказувати, як ще Тарас Шевченко писав, треба. Нехай знають молодші покоління, нехай не вкриється непам'яттю наше спільне горе, нехай ніколи не забуде світ про ту страшну трагедію, що увійшла в тридцять третім році ледь не в кожную українську родину, до ні в чому не винних людей, які не вміли кривити душею, вислужуватися чи виживати за рахунок інших, а вміли тільки чесно працювати на своїй землі, до людей, які навіть у найскрутніші часи, віддавши на поталу звірові останні зернятка пшениці, не втрачали зерня людяності, совісті та Божої любові в серцях...

А ті дві, Маруся й Оленка, згасли, мов свічечки від легенького вітру. А скільки ж іще дорослих і дитячих душечок полетіло у вирій у той голодний рік, скільки померло, не народившись, скільки не змогло благословитися на світ від смертоносних поглядів апокаліптичного жовтого князя?!

“Чому ж не вберегли, бабусю, – питаю, – чорняву довгобразу Марусю й біляву кругловицу Оленку?” – “Та не могла, дитино, не могла. Спасибі Богу, що живими лишилися старші, які ходили на роботу в той колгосп. За натруджений день одержували галушку, давали й мені мисочку баланди. Давали дідусеві твоєму її, узяли й Миколку в ясла, бо меншим був. А Марусі й Оленці не стало місця ніде. У колгосп не брали, бо ще малі, а в ясла не приймали, бо вже великі. Отак і приречені були на смерть. А в хаті – порожньо-препорожньо. Ні зернинки хліба, ні картоплинки. Були ж ми донедавна якщо не заможними, то й не бідними. Дружно сідали за сніданок, обід чи вечерю: я з чоловіком, п'ятеро дітей, свекруха; парувала на столі затірка, дозволяли собі й білим пирогом посмакувати, і молока було вдосталь, навіть склянки купили – це ж диво яке! І чай могли ввечері пити – на вишні настояний із “лимпасье” (монпасье – цукерки). Та прийшли ж колишні старці, нероби, ледацюги, а тепер, бач, – активісти, комсомольці, большевики. І вичистили все!.. Сховала пригорщу квасолі

під стріхою, закопала діжку з житом у сараї, розтикала вузлики з пшеницею по клуні – усе знайшли. Нюх собачий у них був! Та ще й зі штричками в руках. Повимінювала все, що мала із майна. Мати моя, твоя прабабуся Наталка, гарний посаг мені справила, та все: ліжники, рядна, спідниці, сувої товстого й тонкого полотна, крам, хустки! – усе проміняла на жменьку борошна, на скляночку зерна, на пучку солі. Лишився маленький сувійчик полотна: поклала за образи, берегла про смерть, бо знала, що Маруся й Оленка не виживуть. Та забрав отой – не будемо називати його імені, жив недалеко від нас, роками щодня здоровкався, хліб нерідко потім позичав – і це. Благала: “Не для розкоші ж тримаю, а щоб очі було чим накрити. Ти ж бачиш: усі пухлі”. А в Марусі й Оленки цівками сукровиця з ніг летить!.. Забрав... Як і переложені мої спідниці, як і ліжник, моїми дівочими руками зроблений. Дивитися потім не могла, як його, отого “забирала”-активіста, жінка ходила на свято в моїй спідниці, як моїм ліжником піл у своїй хаті накривала. Чесні, бодай не казати! Знайшов якось горщик із зерном, закопаний біля порогу, забрав, а на причілку хати написав: “Злісний нездавщик государству хліба”. Дьогтем вивів. Сили не було сапою зішкребти його, так і простояло з рік. Уже як руки одтухли й набряки з ніг зійшли, вибілила причілок.

Як із поля йшла, то в кишеню колосочок ховала, то в маленьку риночку, яку брала для води, якоїсь поживи накладала для Марусі й Оленки. Та перестрівали по дорозі, витрушували все до крихтинки й до зернинки. А мої дівчатка ріднесенькі спочатку їстки просили, потім так жадібно-жадібно дивилися в очі мені, а потім збайдужіли, їм уже і їсти не хотілося. Живими мерцями ходили.

Пішла вранці у поле, а вони десь буряк знайшли. Не зварили його – сирого наїлися. І до вечора переставилися їхні душеньки. Одна серед долівки в хаті лежала, а друга – під порогом. Ледь стачило сили покласти на лаву обох. Прийшов Петро, дідусь твій, та й питає: “Що мені робити: чи хреститься, чи молиться?” – “Молися, – кажу, – і хрестися за невинно

убієнних”. А тут уже підвода рипить вулицею: лежать мерці, як обаполи, недбало поскидані. Зайшли й до нас, забрали мох донечок. І не плакала, і не голосила, бо знала, що небавом піду за ними. Глянула лишень на Надю й Саню – а в них погляди скляні, під нігтями синьо... Просила копачів, щоб запам’ятали, у яку могилу покладуть. Поклали всіх в одну велику яму...” Вона й досі, ця могила, страшними потойбічними очима дивиться на живих. У поминальні дні бабуся падала на неї, голосила, ставила паску, запалювала свічку, і приходили до тієї могили всі односельці. Бо на яку ж хату не кинь – скрізь голодна смерть пройшлася.

Пам’ятаю: “А скільки в Ревів дітей померло, а скільки Різників забрав той тридцять третій!..”

Залягло повічно в моїй пам’яті й таке: оповідає бабуся, як напівбожевільний дід Петро Рева йшов у поле, щоб ложку баланди дали йому: “А не положено ж було, бо непрацездатний, старий. Коли вишкрібали котел – то кричав: “Людочки добрі! Не шкребіть дуже, залиште мені хоч ложку-дві!..” І вижив старий, бо й у голодівку ми були милосердні. Думала, що врятує нас півмішечка кукурудзи (перед цим торбиночку виміняли, змололи зернечко на жорнах, пригорщами вкидала в окріп і варила мамалижку). Та забрав отой, проклятий! Та ще й як! Висипала зернечко на комині й виклала п’ятеро діток на ньому: думала, висохне, щоб уночі змолоти. Не церемонився з дітьми: через комин всіх п’ятох поскидав – як він тільки не повбивав їх! – а те все згріб. На припічку лежало крильце, то й змів ним, щоб і сліду не лишилось.

Рятувала трохи впіймана рибина: жили при болоті. Але згодом і та не ловилася, та й сили не було на рибальство. Пекла млинчики із рогозних лопуцьків, але від них дуже болів живіт, варила корінь лепехи – але його їсти навіть найголодніший не може. Товкла качани з кукурудзи (на току їх де-не-де можна було знайти), листя з берестка – і все це правило за хліб.

Сукини сини забрали не тільки хліб, картоплю, а й одяг. Як тільки чула, що йдуть уже ті клятві активісти, – напугувала дітей, чим могла, і

відправляла: то в берег, то на тонкий лід, – і хоч трішки могли протриматися за виміняне щось. Та наспівав кінець усьому...”

Послухавши бабусю, розумів, чому вона підбирала навіть скориночку насущного, яка валялася долі, й обов’язково цілувала її. Пам’ятаю й перші бабусині заповіді: “Бережи папку (себто хліб), не грайся хлібом”. Хвилини відвертості були нечастими. Не любила згадувати (а може, боялася) про голодівку бабусенька, та й не розповіла всього, що знала.

Картаю себе, чому не випитав усього, не закарбував у пам’яті. Ой як розумію тебе, бабусечко, коли ти, витягнувши мнишики чи пироги з печі, два обов’язково розламувала й ставила на вікно: “Хай душок піде – для моїх донечок. Вони ж і досі голодні...”

А ще пам’ятається, як ішла на похорон чи на поминки – обов’язково з хлібом, щоб Марусі й Оленці туди передали: “Ми ж уже наїлися хлібця, хай і їм не буде голодно”.

Говори ж хоч тепер, бабуню, говори моїми вустами, виповідай свою тугу – мені, твоїм онукам і правнукам, усім тим, чиїх предків теж торкнулося чорне крило голодної смерті. Моя душа тут, на землі, болить разом із твоєю, що вже полетіла у кращий світ.

...А з повитих скорботним туманом пам’яті долин моїх дитинства та юності долітає тихий голос бабусиної жури: “...Та я плавала морями, та я літала небесами, та донечок своїх ніде не стрічала...”

Вірю, що є десь кращий світ, у якому немає печалі, і що Господь Милосердний таки зглянувся за земні страждання бабусі моєї, і хоч тепер знайшла одраду її душечка – там, у теплому вирії-раї, укупі з вірною дружиною, зі своїми п’ятьома діточками, і з моєю дорогою матусею теж.

2. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ Й ІНШІ РОЗДУМИ

ОГІЄНКОВА РІКА НІКОЛИ НЕ ЗМІЛІЄ

*Хай лютий ворог на Голготу
Жене стократ за Україну, –
Для неї я свою роботу
Аж до могили не покину!*

* * *

*Служити народові – це ціль нашого
життя для спасіння світу*

* * *

*Мова – це серце народу, це жива душа
його...*

Іван Огієнко

Постать видатного діяча українського ренесансу Івана Огієнка, віддаляючись із літами від нас, стає ще ваговитішою, ще величнішою. Цей видатний учений, талановитий перекладач, одержимий релігійний проповідник освітлює безгранню й мудрістю свого таланту наш нелегкий шлях до самостійності, соборності, незалежності, рідномовності, патріотичної незрадливості. Прихований від прискіпливого дослідника (та хіба лишень од нього – від усього чесного люду материкової України) філологічний, історичний, теологічний, письменницький доробок Огієнка повертається в Україну, якій він віддав себе сповна, задля якої жертвував усім земним, що подарував йому Всевишній. Оповита ореолом таємничості в добу “комунізації” (термін Івана Огієнка) наукова, релігійна, художня спадщина митрополита Іларіона приходить нині до вдумливого, ідеологічно розкріпаченого читача, її осмислюють лінгвісти, літературознавці, теологи, історики, культурологи, її бере на озброєння Церква, яка прагне до помісності. Вона, ця спадщина, – глибока й чиста ріка, яку живлять благословенні Богом джерела, вимолені в Нього до самозабуття відданим православній вірі митрополитом Іларіоном. Огієнкова ріка ніколи не зміліє, до неї завжди припадатимуть жадібні високої духовності українці. У нашому воістину багатому й неповторному

культурному просторі Іван Огієнко стоїть і завше буде височіти поряд із неперевершеним мандрівним філософом Григорієм Сковородою, батьком нової української літератури й мови Іваном Котляревським, генієм із геніїв Тарасом Шевченком, мужньою й блискуче ерудованою Лесею Українкою. Він з-поміж тих, кого сучі називають, а грядущі величатимуть своїми місями, предтечами, учителями.

Перед широчінню думки митрополита Іларіона, перед його інтелектуальним огромом і дивовижним життєвим подвигом українці всього світу схиляють доземно голови, він їх єднає в лоні Церкви, рідної мови. Кожна книга цього творця від Бога, кожна його стаття – на вагу золота. У кожному зроненому, виплеканому ним слові – наша правда, а не вибілена, знекровлена історія, орієнтири-перспективи. Його праці, мов магніт, притягують до себе науковців і тих простих читачів, які сенс буття вбачають не в розкоші, не в найкращому й найзручнішому місці під сонцем, а в праведному труді в ім'я своєї держави, у самовдосконаленні й прагненні дарувати добро та щастя ближньому своєму.

Роздуми Івана Огієнка, щедро розсипані по різних царинах науки, аргументовані, переконливі, potwierdжені незаперечними фактами. Його гіпотеза, або “малюнок”, постання української мови нині міцно входить у лінгвістичний ужиток. Наша мова, за рецепцією й інтерпретацією вченого Огієнка, “зарисувалася ще на слов'янській прабатьківщині, від якої вже відірвалася з виразними своїми рисами, як постала й кожна інша слов'янська мова... У слов'янській прабатьківщині українці сиділи приблизно на тих самих землях, на яких пізніш застала їх історія, цебто українці автохтони на своїх землях”. Період становлення українського етносу й говорів української мови вельми тривалий – IX, X й XI століття. Це лише фрагмент до великої розмови про окремішність української мови, її місце в слов'янській сім'ї, її діалектне розшарування, її нормування тощо. Не можна не згадати вчення митрополита Іларіона про історію українського друкарства, науку про рідномовні обов'язки, які варто звести

до непорушного національного канону, домагатися виконання його кожним із нас зосібна і всією державою загалом, якщо хочемо зняти з себе ярмо меншовартості й стати твердо на свою дорогу державотворення – нелегку, з величезними втратами, але свою – і вже неперебутню.

Тож наспів час збагнути всім (і тим, хто чітко тримається за імперські традиції також), що наш завжди пам'ятний і по-справжньому великий Іван Огієнко не зрадник, не ворог українського народу, як це пропагувала радянська історіографія, а “бджола, що від світання до смеркання носить по краплині мед до свого вулика”. Так оцінюємо ми свого славного попередника, так обов'язково мають думати про нього наші діти й онуки, бо митрополит Іларіон усім нам доніс просто й велично істину з істин: “...що ми? Чиї сини? Яких батьків? Ким, за що закуті?..”

НАШ ВЕЛИКИЙ ПРЕДТЕЧА БОРИС ГРІНЧЕНКО

*За працездатністю Бориса
Грінченка на Україні переважив хіба
що Іван Франко.*

Василь Яременко
*Ім'я Грінченка для нас стало ...
стягом*

Сергій Єфремов

Життєвий і творчий подвиг Бориса Грінченка близький і дорогий для кожного, хто має в серці Україну, переймається її болями й radoщами, гордиться славним минулим, а основне – не стоїть осторонь сповненого складних випробувань натеперішнього життя нашої держави й виявляє незрадливий патріотизм, сумлінно щоденно трудиться в поті чола. Цей, за Іваном Франком, “робітник без одпочинку” захоплював своїх сучасників, він залюблює в себе нині суще покоління – молодих і досвідчених – своєю ерудицією, невсипущою енергією, розмахом таланту, високим професіоналізмом, багатогранною й завжди результативною працею, саможертвністю во славу України й рідного народу.

Велика відповідальність лежить на тих, хто несе людям світло духовної свічі нашого великого предтечі Грінченка, кому доля подарувала щастя вчити молоде покоління мудрості, яку залишив по собі цей митець, педагог і громадський діяч. Одна з найважливіших і найзначущіших її граней – лексикографічна. Ретельно впорядкований Борисом Дмитровичем чотиритомний “Словарь української мови”, реєстр якого тіль не сягнув 70 тисяч одиниць, відразу після виходу у світ став настільною книгою на всі покоління й віки. Він прикрасив бібліотеки, тих, хто сто літ тому виходив на українські культурні простори й щедро всівав їх ділами добрими, хто сьогодні віддає свій розум і силу українській справі, якій нелегко пробиватися крізь ще не знищені імперські перешкоди, крізь тенета, які густенько розставлені на наших національних шляхах. Добуте із дна вируючої народної стихії, уведене в лексикографічний обіг Пантелеймоном Кулішем, Євгеном Тимченком й іншими достойниками щире, правдиве, образне, соковите, співуче українське слово Борис Грінченко уклав у коштовний вінець, а він, як колись у Тараса Шевченка,

*... засіяв,
І промінням ясним всіх людей здивував,
І палючим огнем кольористо блищить,
І проміння його усім очі сліпить.*

Словникова вправність Бориса Дмитровича, “українця родом і душею”, “придалася на користь ... поколінням потомків”: її перейняли й розвинули знавці мови XIX і XX століть, вона є зразком досконалості для лінгвістів XXI сторіччя.

Борис Грінченко не лише шліфував етнографічно-словесні матеріали, коли заносив їх до “Словаря ...”, а й сам кував слова, ненастанно плекав мову, пізнавав її сутність і намагався донести людові свої філологічні розмисли. “Побіч знання мови української”, процитуємо ще раз Франка, він проявляв “чарівну любов до України, щирий демократизм, бистре око на хиби української суспільності”. Як бракує на початку третього тисячоліття цього “бистрого ока”. Лишень воно

уможливить поступ нашій мові, отже, і державі, найважливішим атрибутом якої вона є. Легкості на цьому шляху чекати не варто. Сумлінний труд, помножений на фанатичну любов до материзни, – запорука самостійності й незалежності України. Отож озброймося Грінченковим посилом, –

*Праця єдина з неволі нас вирве:
Нумо до праці, брати!
Годі лякатись! За діло святеє
Сміло ми будемо йти!, –*

і творімо сучасне нашої держави, прокладаймо їй дорогу в щасливу грядущину. А поперед – наші світочі Шевченко і Грінченко, Франко і Леся Українка, Стус і Чорновіл. Вони – наш дороговказ, самим Творцем Небесним послані месії.

ГАЛАКТИКА ЛЮДСТВА В ЩОДЕННИКОВІЙ СПОВІДІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Олесь Гончар був духовним лідером української нації, і його творча енергія заряджала енергією високого патріотизму, енергією індивідуального самоздійснення мільйони українців. Духовним лідером нації Олесь Гончар і залишається. Бо живе його зболене, тривожне й емоційне гаряче слово, його звернення до нас, сучасників, і до майбутніх поколінь. Слово, уболіваюче за єдине його багатство, – за любов до України.

Микола Жулинський

Якби ж то було більше тих, які читали щоденники Олесь Гончара, ніж тих, котрим не до нього.

Вадим Пепа

Читайте щоденники Олесь Гончара. Читайте уважно, серцем, душею своєю, і ви побачите, скільки там любові, доброти, справедливості, вболівання за Україну і рідну мову, скільки мудрості, краси і таланту. Олесь Гончар, може, останній гуманіст ХХ століття.

Петро Сорока

Ретельно зібрані й убгані в три солідні томи щоденникові записи, які охоплюють понадпіввікову українську і світову історію (червень 1943 – липень 1995 рр.), одного з найвидатніших художників слова ХХ століття Олесь Гончара викликали широкий розголос у нашому суспільстві,

збурили різні його верстви. Вони стали “явищем української словесності”, таким, як свого часу “стали... новели, повісті, романи та літературні статті” письменника [3, т.1, с. 6]. Друге видання цієї праці, не кажучи вже про перше (а всього пішло до читачів десять тисяч примірників), нині – бібліографічна рідкість. Попит на цю мудру книгу сьогодні очевидний. Навіть дослідники-філологи, увага яких прикута до мистецького доробку Гончара, не встигли поповнити нею свої книгозбірні.

Маємо наразі різні оцінки щоденників. І це добре. З-поміж них, як і годиться, є й суперечливі. Важливо, що не ллються суцільні потоки нещирості, удаваної благочестивості, лагідності, не сиплються лавинами компліменти в бік автора, не лунають безкінечні заяложені панегірики, тобто не нагромадилося того лицемірного славослів'я, яким ми хворіли (здавалося, невиліковно) в ще не зовсім віддалену від нас “бездарну, потворно розбухлу, покарану Богом” [3, т.3, с. 316]¹, “найстрашнішу і найкривавішу” (20.02.1991) епоху, епоху повсюдного нашіптування й жорстокої до цинізму цензури. Нерідко можна почути несуголосні зі змістом Гончарового щоденника думки: “Було ж насправді не так”, “Автор чомусь забув про той або той випадок”, “Він нічого не мовив про якісь-то події” й т. ін. І ці погляди варт сприймати, бо ж не міг Олесь Терентійович у коротеньких замітках зафіксувати до найдрібніших деталей віхи доби, перебіг пам'ятних днів або сценарій неординарних подій, які залишали непроминутий слід у суспільстві, започатковували якусь традицію. Та безсумнівне в цьому зв'язку інше: немає уїдливих, саркастичних тлумачів щирих, сповнених глибокого свіжого змісту Гончарових текстів. Нелегко, мабуть, найзатятішим опонентам дискутувати з митцем такої високості, дорікати йому за неточності, перебільшення чи применшення. Усе це дрібниці, окрайці, емоційні вибухи, краплинки в морі порівняно з огромом його життєво-творчого подвижництва, передусім із величчю художнього доробку – романами, повістями, новелами, оповіданнями, з правдивою,

---

¹ Надалі вказуватимемо в дужках дату запису.

пристрасною, хоч подеколи й ідеологічно причепуреною, публіцистикою, з невтомною громадською діяльністю, що знесилювала митця, який був неподатливим перед стражами порядку, зазвичай стояв за правду твердо й до кінця, ні на крок не відступав від власних ідей, зрозуміло ж, наражався на небезпеку, дорогою ціною платив за свою непокірність. Чого варте, скажімо, багаторічне керівництво Спілкою письменників України, яка під мудрою орудою Гончара впродовж 1959-1971 рр. виступала “флагманом усіх творчих організацій України” (24.01.1991), “справжнім штабом духовного життя нації” (07.12.1991), “єдиним захисником національної культури, її останньою твердинею” (04.02.1992). Хіба лишень дивакуватий самозакоханець, який, крім себе, нікого й нічого не воліє зазначити в житті, або закоренілий заздрісник не погодиться з Валентиною Данилівною Гончар, удовою письменника, розпорядником його творчої спадщини, що Олесь Терентійович “прожив щасливе і водночас трагічне життя”, що йому “було що сказати людям про пережите, передумане, переболіле, осмислене і осягнуте”, що він “жив психологічно заглибленим життям”, яке “не крутилося навколо романів-перелюбів, чаркування і богемних загулів”, що “він був людиною занадто громадською, і суспільною, і гордою, щоб свої душевні стани оприлюднювати” [3, т.1, с. 5].

Минули небезслідно дні, тижні, місяці, роки, десятиліття на передовій, без перепочинку, у напрузі, в одвіті за чийсь провини й за долю духовних скарбів рідної землі, у вирі всіх трагічних і величних подій. Підірвалося здоров'я Гончара, але не виснажився його прометеївський дух, не похитнулися переконання. Хтось не вельми прихильний до уславлювача визвольної місії нашої армії в Європі, захисника безцінних пам'яток архітектури, ненависника й викривальника духовного браконьєрства, читаючи ці рядки, може заперечити їх, висунувши низку своїх ваговитих контраргументів на взірець: “Олесь Гончар купався у славі”, “Митець приймав від системи, яку ненавидів і з якою ворогував, найвищі нагороди”,

“Він не тільки з примусу, а й із власної волі опинявся на комуністично-партійних вершинах“; нема чого гріха таїти, було й таке, його не приховаєш і не викреслиш. Одначе є і “проти“, до пекучості суттєві “проти“: Олесь Терентійович не з тих, хто дбав про власне визнання, він ніколи не опускався до конформізму. Нагороди й посади цьому чоловікові партійна номенклатура давала не за покірність, послух, догідливість, пристосуванство, бездоганне виконання цековських циркулярів, сексотство, не за війну з інакодумцями, не за орадянщення волелюбного і вкрай знекровленого українського народу, не за втихомирення національних пристрастей, які, незважаючи на всілякі владні перешкоди, вибухали то там, то там новими спалахами, а тому, що не могла інакше чинити. Цей неперевершений повістяр, публіцист, критик, борець за мир вивищувався над нашим духовним горизонтом, отже, не можна було не помічати його людського творчого генія, не дослухатися до його по-франківськи сильного, мов труба, слова, “яке міліони звало із собою“, і “міліони“ радо йшли за ним. Часто траплялося, як засвідчують діарійні нотатки, що система силоміць відсувала в тінь, нарочито відштовхувала в закутки Гончара, обходила його й вияскравлювала без будь-яких на те підстав угодних собі прислужників, нездар. Отож і визнання Олеся Терентійовича як письменника, як державного та громадського діяча цілком заслужене, і нагороди його – це не обкурені ювілейними кадилами, не приурочені до круглих дат відзнаки, що в радянський час було модним і поширеним, а поцінування праці того штибу самовідданості, сумління й чесності, який був можливий у часи воєнного лихоліття, останнього витка розгулу “войовничої, агресивної“ (24.09.1988) сталінщини, хрущовської відлиги, брежнєвського застою, горбачовської перебудови і – урешті-решт – довгоочікуваної та бажаної Української Незалежності. Найвище визнання Гончара – Герой України. Ним він був в усі періоди свого яскравого життя: коли визволяв рідну землю і Європу від фашистської чуми, пройшовши дорогами смерті від любих серцю Кобеляк до Златої

Праги, яка заяскравіє неповторними барвами в “Прапороносцях”, щемливим гомоном озветься в щоденниках; коли ніс світло українства, гуманізму, віри у високі ідеали, виступав проти нової валуєвщини в післявоєнні літа й роки так званого розвинутого соціалізму, роки нещадного знепотужнення братніх республік “тоталітарної кошари” (25.11.1991), сіреч “країни терору, невідступної імперії кадебешницької” (5.11.1993); коли кликав співвітчизників до деколонізації, декомунізації, дерусифікації, до самоорганізування, тобто до побудови Української України в кінці 80-их – на початку 90-их рр. І хоч майже завжди Олесь Терентійович лишався наодинці зі стихією, яка знищувала на своєму шляху все патріотичне, високоморальне, національно самобутнє, і хоч часто-густо був одним воїном у полі, усе ж виходив із двобою переможцем, бо з ним були Бог, а не зла сила, Віра Християнська, а не жорстока несправедливість, Правда, а не солодка спокуса владою і лаврами. Олеся Гончара без найменших засторог можна (ні – треба!) віднести до справжніх провидців нації, які вказують шлях. На дражливу тему взаємин цього митця з владою, шанування його партійними бонзами чітко висловився “блискучий молодий журналіст” (22.12.1990) Віталій Портников в інтерв’ю, даному йому для “Молодої України” 12 січня 1991 року: “Доля автора “Собору” – непогане свідчення того, що справжній моральний авторитет заслуговується не нагородами, преміями чи повагою можновладців (хоча може супроводжуватися ними), а насамперед сміливістю хоча б не благословляти облуду, коли всі навкруги курять їй солодкий фіміам ... Саме тому можемо сказати тим, хто сьогодні не соромиться казати про “відступництво” письменника, вказуючи на його Зірку Героя, ордени чи премії: може, ці нагороди, які щедро роздавалися графоманам і руйнівникам господарства, а то й просто злочинцям, будуть чогось варті перед історією саме тому, що їх мали такі, як О.Гончар” [2, с. 351].

Усі етапи великотрудної, проте світлоправедної людської путі відбиті на сторінках щоденників, та так ретельно й уміло, що за ними можна звіряти давнішні правдиві епізоди, а то й цілі періоди історії, а особливо ті, які написані після розпаду “великодержавного Вавілону“ (07.02.1990), коли Україна стала самостійною й соборною. Читаючи їх не поокремо, а в сув’язі, згадуєш слова найавторитетнішого українського історика Михайла Грушевського: “Українці не мають бажання від когось відділюватись, відмежовуватись – вони хочуть тільки, щоб їм і всьому громадянству України була змога порядкувати крайові справи, будувати долю краю без усяких сторонніх втручань і без можливості таких втручань ... Ми маємо так багато свого, що нам нема чого зазіхати на чуже. Ми знаємо, що’ може наш народ, і ми не боїмося, що хтось потягне в нього щось з-під носа, коли українці зможуть розвинути відповідно свої сили і засоби. Наш край великий і багатий, один з найкращих країв на світі, створений для розвитку великої, економічно сильної держави. Український народ повний життєвої сили, енергії, здібний, витривалий, високоздатний до організації, до громадської солідарності“ [1, с. 91].

Діарійні нотатки рясно вимережені крилатими висловами, або “поетичними коштовностями“ (див.: [5]), вони густо-прегусто населені цікавими особистостями, які формували світоглядні орієнтири письменника, на яких він взорував, з якими перетиналася його доля, перехрещувалися його думки й погляди. Нерідко Гончар апелює до простих людей, котрими захоплювався, котрі підставляли йому плече, вели по життю в “тяжкую минуту“. Людина в його філософському баченні – “це процес. Від постання до становлення, до згасання“ (20.03.1970), “це розвиток. Шлях від наївності до мудрості“ (22.08.1970), “загадка. Чи ... напівзагадка“ (05.09.1976), “це совість“ (21.04.1982), “спадкоємець віків і віків людського розвитку, розвитку цивілізації“ (16.07.1976). Вона – “не просто зчеплення атомів та молекул“ (25.03.1984), а щось “більше, ніж сума атомів та молекул, відповідно скомпонованих“ (08.1967), вона –

“відблиск Всесвіту“ (25.03.1984). Перед нами легіон постатей: творці історії, митці, майстри красного письменства, науковці, державні, партійні, громадські діячі, воїни, політики, інтелігенти, робітники, хлібороби. Не обійдено увагою близьких та рідних людей, з якими горював і радів, яких любив і, певне, сам того не відчуваючи, міг завдавати їм прикрощів. Зі своїми адресатами автор “Щоденників“ дискутує, відверто висловлює їм власне ставлення до почутого й побаченого, дякує їм за щось важливе або дорікає чи ї присоромлює за невдачі, негідні вчинки. Спілкуючись із ними, він часто мучиться собою, отже, усіма своїми переживаннями Олесь Терентійович – частина України, українського народу, який “жив у духовній чистоті, в чесному трудолюбстві, з християнськими ідеалами в душі й здатністю співчувати ближнім“ (31.10.1988), “народу-красолюба“ (27.04.1968), “простого, щирого“ (17.02.1984), “найморальнішого, найчистішого“ (04.07.1986), “найрелігійнішого у світі“ (01.04.1988), “неагресивного, здатного до великої творчості“ (23.11.1988), „унікального“, “рідкісно обдарованого“ (18.09.1990). У Гончаровій галактиці імен – відомих і тих, які перебувають на маргінесах пам’яті українців, – кожному знайшлося своє слово хвали чи осуду. Воно, це слово, народжене розумом і сплоджене емоціями, обдумане до тонкощів і кинуте самохіть, вимогливе через край і занадто амбітне, цілком заслужене і зронене згарячу. З’являлося це слово в миті роздратування, цькування, приниження, коли письменника весь час відволікали, усіма пазурами відривали від пера, “щоб кинути в суєту, в метушню, в нікчемність пустопорожнього існування“, коли писати доводилося “прихапцем, майже крадькома, ледь не захалявно“, коли “душа рвалася від цієї шарпаніни, від постійного виборювання можливостей сісти на день-два до столу“ (11.01.1978), й у хвилини духовного прояснення, вдоволення від успіхів, утіхи від улюбленої праці, коли творчість ставала ланцюговою реакцією, слова не потовплялися одне за одним, образ ринув за образом, “один кращий за другий... тільки встигай, підхоплюй та радуйся, що так рясно ...

вродило“ (05.10.1976). Не треба ліпити з Гончара ікону, він, як і всі ми, не був святим, міг припускатися помилок, гарячкувати, робити передчасні висновки, недооцінювати або переоцінювати когось чи себе, а потім картатися, страждати, шукати шляхів примирення, порозуміння. Безгрішний лише Спаситель, який був розп'ятий із волі Божої за всі наші вільні і невольні провини. Ісуса Христа в щоденниках поіменовано “Покровителем Небесним“ (09.08.1981), “екстрасенсом всемогутніх, унікальних можливостей“ (20.11.1990), “справжнім інтелектуалом тих часів“ (03.12.1990), “учителем людства“ (06.12.1992).

Олесь Гончар безмірно любив життя, милувався світом, намагався глибоко проникнути в таїну буття. Він мав вишуканий естетичний смак, знався на вітчизняній і світовій культурі – літературі, живопису, музиці, кіно, скульптурі, усвідомлював велич усього рукотворного – вишивання, гончарства, ткання, мережива, гаптування, був тонким поціновувачем того, що дісталось у спадок від прашурів його покоління, й пильнував, щоб надбане не розгубили на роздоріжжях діти й онуки. Письменник жив не одним днем, а століттями, навіть тисячоліттями, він прозирає далеко вглиб і вшир, аби явити істину, сам робив усе можливе, закликав до цього співвітчизників, щоб нащадки не перероджувалися в жертви глобалізації, безликих громадян планети, а були українськими патріотами, зберігали національну сутність, національну ідентичність, культурно-духовну своєрідність, гуртувалися навколо національного материка й докладали зусиль, скільки є змоги, щоб він не похитнувся під натиском транснаціональної спільності, яка нині набирає потужних обертів, асимілює ослаблені культури, стандартизує, уніфікує способи життя, розмиває етнічні стереотипи. Ці розмисли Гончара, розкидані по щоденниках, сьогодні ніби озвучує у своїй розвідці “Омита сльозами історія“ Вадим Пепа: „Кожна українська душа має усвідомити: що більше вона відступатиметься, відмовлятиметься від своєї природи, то в глибшу безодню огидної залежності від інших втраплятиме. І це стосується всіх

без винятку – і найнижчих верств населення, і достатньо забезпечених прошарків. Останні – постійно під прицілом хижих поглядів. Сторонні зверхники так і чигають, щоб видерти все з рук і з рота тих меншовартісних, що зрікаються свого роду-племени... Ті народи, які зуміли утвердитися на земній кулі зі своїм правічним минулим – легендарним, міфологічним, почуваються впевненіше перед викликами сучасності, ніж безпам'ятні. А тим масам населення, душі яких обкрадено і свідомість потьмарено, неначе цвяшок у серце вбито. Так і стережися, щоб не згинуть, як обри“ [4, с. 12]. Письменник Гончар часто наголошував ще на одній значущій сутності: утрадиційнитися має те, аби всі, кого Господь обдарував щастям топтати ряст на цій землі, любили ближнього свого незалежно від його етнічного коріння, віросповідання, місця проживання, щоб вони горнулися до прекрасного, уміли відрізнити його від потворного, викорінювали нице.

За діарійною мозаїкою Олеся Терентійовича виструнчуються цілі культурні епохи і їхні прапірні постаті (див.: [6; 7]). Кожна з нотаток – цікава, пізнавальна, корисна, вона нікого не лишає байдужим, спонукає до роздумів і благородних дій. Такими є записи не лише про людей як творців цивілізації, а й про розмаїття світу, що їх оточує, – рослину, тварину, місто, село, край, державу, планету, землю, небо, архітектурні споруди, історичні пам'ятки, суспільні поступи, політичні партії, державні посади, політичні та громадські інституції, етнотрадиції, точніше – про панування довкіл живої і неживої природи гармонії, що приносить задоволення, окрилює, надихає на зодчість, і дисгармонії, що гнітить, заважає нести добро, відриватися від сірої буденщини й підніматися на високі щаблі прогресу. Гончар про все це говорить коротко, сильно, без надривного пафосу, він магічно притягує до себе читачів красою й досконалістю викладу. Сотні щоденникових статей без щонайменших коригувань можна вводити до енциклопедій, бо їхній автор сам володіє достоту енциклопедичними пізнаннями. Недарма ж Міжнародний біографічний

центр у Кембриджі (Англія) визнав цього Великого Українця всесвітнім інтелектуалом.

Визбирувати події, факти, віднаходити особистості в розлогіму, художньо довершеному щоденниковому дискурсі Олеся Гончара – велика втіха, добра пожива для небайдужої до всього довкружжя людини. Захоплює те, як автор через окремі штрихи, незначні деталі вмів відтворювати світло і темінь доби, вимальовувати важливу суспільну подію, ліпити образ реальної людини з усіма її чеснотами і вадами, вирізьблювати тип особистості-легенди. Воістину: Божою милістю майстер слова ніколи не зіб'ється на манівці, йому не загрожує уподібнення іншим, він неповторний і у великому, і в малому повістуванні – від першого до останнього рядка.

Допитливий читач, удумливо ознайомившись із книжечкою, зітканою з куценьких діарійних нотаток здебільша про історичні епохи, видатні постаті державного й громадського чину, або навіть швиденько перебігши її сторінки, відразу може зауважити, що нотатки наскрізно просякнуті болем, нерідко аж занадто пекучим, пронизані критикою, подеколи аж понадмір різкою. Валентина Гончар у передньому слові “Записки Олеся Гончара (Голос його душі)” зауважує, що “перед читачем майже повне видання щоденників. Готуючи їх до друку, я тільки подекуди скоротила ті записи, які цілком перейшли в художні твори, чи ті, що стосуються суто сімейних проблем. З цілком зрозумілих етичних міркувань довелося позначити криптонімами деякі прізвища і “прибрати” авторські аж надто різкі оцінки людей, які могли б зашкодити їм чи їхнім близьким. Але таких втручань, які загальноприйняті у перших позитивних виданнях щоденників, небагато, і можливість відновити в майбутньому повний авторський текст існує: записники письменника збережені в домашньому архіві” [3, т.1, с. 7]. Отже, чекати якоїсь “білої смуги” в наступних виданнях всежиттєвої праці Олеся Гончара не варто. Сприймаємо ту правду, що у “своєрідній сповіді письменника” [3, т.1, с. 5-

б] гіркоти аж по вінця. А інакше, очевидно, не могло й бути, позаяк сам митець, подибуємо в одному із записів, “увесь із болю”. Життєлюба Гончара не можна звинувачувати в песимізмі, мстивості, заздрощах. Він не такий, він – оптиміст, альтруїст, гуманіст, добротинець. Олесь Терентійович і в чорні часи, коли імперія втовкмачувала слухняним малоросам ідеї інтернаціоналізму, колонізувала українські землі, винищувала нашу духовність, виганяла на задвірки “слово Тарасове, слово Лесине” (24.02.1986), вірив у день кращий, не втрачав надії, що ми як народ спроможемося на всезагальну єдність і збудуємо омріяну століттями самостійну державу. У його щоденниковій візії Україна – “голубий Дніпро, білі вишневі сади і ясне сонце” (24.04.1944), “нація поетів” (19.05.1957), “одвіку од Бога багата земля” (30.08.1966), “таки прекрасна... Нема, нема на світі другої такої” (24.05.1973), “хліборобська держава” (27.07.1973), “безмовна, безправна, поглумлена царатом... яка для оборони своєї душі тільки й мала красу мови та пісні” (07.04.1984), “коханий край” (15.04.1985), “не ірокези” (21.08.1985), “земля краси і такої трагічної долі” (10.01.1987), “Бенгалія північних широт” (09.02.1987), “багатостраждальна й незрівнянна... Богом дана нам” (20.09.1988), “вічна вдова, а в неї є сини і є дуже багато антисинів, брудних запроданців” (18.01.1991), “благословенна земля“, “рай земний” (01.02.1990), “заповідна зона талантів” (08.03.1991), “післяпершого груднева“, “законна правонаступниця потоптаної в крові більшовиками УНР” (22.08.1992), “земля лицарів, масового подвигу, земля богообрана” (23.08.1992), “наша багатостраждальна матір” (11.07.1994). Скроплені сльозою, переполоскані тугою сторінки переважають, мабуть, тому, що тріумф перемоги Гончар переживав на одному подихові, а небезпека на нього чатувала безперестанно. Письменник не встигав оговтатися, як світло заступала непроглядна тьма. Це не стан Олесевої душі, а потворна українська реальність, що переросла в горезвісну тяглість. Її першопочатки сягають найсивішої давнини, а черговий особливий вишкіл припадає на

розбурхане ХХ сторіччя, друга половина якого – виквіт творчості автора “Собору“, “Тронки“, “Твоєї зорі“. Сумне залягло глибоко на дні серця митця, пекло його душу, тому й виливалося на папір, як колись у геніального Кобзаря, “сумними рядами”. Усякчас давало про себе знати й те, що не завжди Гончарові було “з ким сісти, хліба з’їсти, промовить слово”. Того й брався за перо і виповідав наболіле у своїх записних книжках, яких у “домашньому архіві збереглося понад сто двадцять” [3, т.1, с. 6]. Він ніколи не розлучався з ними, носив їх при собі в кишені піджака. У щоденниках є сотні неприємних, навіть іронічно-сатиричних одкровенень, але в них відсутні злоба, скептицизм, вони – “історичний згусток“ людського життя, чорно-біла світлина пам’яті на культурному, політичному чи якомусь іншому тлі епохи. Аксіосфера діарійного дискурсу Олеся Гончара в найприкметніших і найважливіших своїх виявах не дисонує, а гармонує з тими оцінками людей і подій, які сьогодні ввійшли до активного обігу, навіть стали загальноновизнаними, позаяк позбавлені заангажованості, не виступають, як це велося століттями, ідеологічною зброєю, покликаною впорскувати через усі можливі канали в українську свідомість вірус меншовартості, уселяти дух малоросійства. Автор “Щоденників“ назвав речі своїми іменами, дав об’єктивну, принципову, хоч частенько й круто замішану на гострому слові, характеристику і тим, кого за любов до України нещадно таврували, і тим, хто вчиняв розправу над борцями за волю, поповнював ряди псевдопатріотів, заступав шлях українському відродженню в різні історичні часи. Оцінна школа Гончара корелює з правдою, яку беріг у своїй пам’яті наш народ, тримав її на своїх плечах, а не з імперськими стереотипами; тональності цієї шкали мінливі, як і саме буття, а не застигли, підігнані під ярлики радянського способу життя.

Погляди Олеся Терентійовича з роками мінялися, траплялося, до навпаки, як переінакшувалися події, які він переживав, і люди, з якими ділив шматок насущного та дрібок солі, яких застерігав від бід, яким

довіряв, хоч нерідко й потерпав від цього. Досить проаналізувати нотатки, присвячені письменникам Тарасові Шевченку, Миколі Гоголю, Іванові Буніну, Іванові Багряному, Олександрові Довженку, Павлові Тичині, Юрієві Яновському, Остапові Вишні, Михайлові Шолохову, Ліні Костенко, Борисові Олійнику, Григорієві Тютюннику, Володимирові Яворівському, Степанові Пушику, ученим світового рівня Володимирові Вернадському, Юрієві Кондратюку, філософу Григорієві Сковороді, співакам Іванові Козловському, Ніні Матвієнко, скульпторів Галіні Кальченко, радянським партійним і державним діячам Володимирові Леніну, Йосифові Сталіну, Лазареві Кагановичу, Петрові Постишеву, Панасові Любченку, Петрові Шелесту, Миколі Підгорному, Олексієві Ватченку, Володимирові Щербицькому, Леонідові Брежнєву, Федорові Моргуну, партійному й науковому діячеві Валентину Маланчукові, літературознавцю, критикові Миколі Шамоті, Патріарху Мстиславові, аби пересвідчитися в послідовності поглядів і оцінок Гончара. Наведемо в хронологічній послідовності окремі нотатки, які утворюють ряди описових найменувань власної назви:

Шевченко Тарас Григорович – український письменник, основоположник нової української літератури і літературної мови – “саме можуть” (05.04.1976), “совість світу” (03.09.1981), “найлюдяніший із поетів” (02.05.1982), “весь із любові” (28.07.1983), “набожна людина, добрий християнин”, “ходив до церкви, молився, глибоко переживав момент причастя”, “геній в усьому своєму багатстві” (10.03.1990), “явище справді феноменальне, єдине у світі” (13.09.1990), “найбільший геній нації” (18.09.1990), “безпритульний геній” (11.01.1991), “пророк, рівний біблійним пророкам масштабністю своєї особистості, силою правдолюбства, силою пристрасті і величчю своїх гуманістичних прозрінь”, “батько нації” (09.03.1992), “в порівнянні з ним [Пушкіним. – М. С.] – титан, геній із геніїв” (26.04.1992), “великий поет” (27.06.1992), “поет, ніби самим небом дарований Україні” (04.06.1993), “великий своєю непоступливістю й любов’ю до України” (14.05.1993), “той, кого сама нація обрала своїм пророком і чий геній рятував Україну і в часи найтяжчих криз” (15.09.1993), “це той, хто живе в кожному з нас”, “він – як сама душа нашого народу, відкрита до всіх людей”, “геніальний поет України” (20.03.1994), “для України – вічний орієнтир”, “духовний геній української нації” (09.03.1995);

Гоголь Микола Васильович – український і російський письменник – “скомороха в житті, незрівнянний геній у творчості” (18.09.1973), “по типу своєї нервово-психічної структури нагадує Тичину”, “суто український тип генія за всіма його достоїнствами й слабкостями” (05.04.1976), “цілком бароковий” (25.07.1976), “це ідеальний образ генія. Як Моцарт” (04.02.1977), “зацькований геній. Зацькований з усіх боків” (07.02.1977), “рівного йому не було й нема в усій російській літературі”, “справді богонатхненний художник” (08.02.1977), “ні з ким не зрівнянний” (13.09.1977), “безпритульний геній” (28.08.1978), “геній із геніїв”, “нема йому рівних в літературі ХІХ століття”, “ввесь – із загадок” (16.08.1980), “воістину козацька натура” (02.04.1984), “геніальний фантазер із старшини вірнопідданої” (18.04.1985), “тендітна й нервова душа” (09.02.1987), “геній світового масштабу” (05.10.1988), “синтез двох культур... В російську культуру він приніс сонячний дух України, дух «Тараса Бульби», «Вечорів на хуторі...». А російське життя для нього було те, що відтворилося в «Ревізорі», «Мертвих душах»” (21.10.1988), “нащадок козацької старшини” (10.01.1989), “найбільший геній нації” (18.09.1990), “безпритульний геній”, “тонкий психолог” (11.01.1991), “для всіх великоросів був стовідсотковим «хохлою»” (14.07.1992), “глибокий патріот України”, “зрілий державний муж, чия пам’ять міцно береже свій козацький родовід”, “вигнанець, заложник імперії” (01.04.1994), “син того народу, якому імперія заборонила навіть розмовляти рідною мовою” (11.05.1995);

Бунін Іван Олексійович – російський письменник – “великий художник” (14.07.1992), “рафінований естет”, “виходець з аристократичного роду”, “геній художності. Один з найбільших і найвибагливіших художників ХХ століття”, “геніальний художник” (26.03.1988), “стриманий чоловік з легким “хохлацьким акцентом”, “він – це не Ахматова, і не Паустовський, і не одеські бабеліанці, вічні наші нахлібники, до того ж невдячні” (30.09.1989), “дворянин, естет, людина наскрізь російська”, “великий художник” (14.07.1992), “з росіян... найбільший письменник ХХ віку” (19.07.1992);

Багряний Іван (Лозов’ягін Іван Павлович) – український письменник – “великий своєю непоступливістю й любов’ю до України” (14.05.1993), “достойний великомученик України” (16.05.1993), “цільна натура” (24.09.1990), “вища Хвильового, вища багатьох”, “який життєлюб” (23.06.1991), “це справді великий набуток” (11.08.1993);

Довженко Олександр Петрович – український письменник і кінорежисер – “сивий і стрункий в свої 60 літ. Гарячий і владолобний” (29.06.1950), “спокійний зовні, але внутрішньо... – ніколи”, “оповідач... незрівнянний”, художник, який “не реалізував, певне, й тисячної долі тих великих думок і образних запасів, що носить у собі, якими весь час... клекоче” (05.1953), “увесь із фрагментів, як Мікеланджело” (25.07.1955), “людина на голову вища інших, справді велика в думках своїх, в силі художнього бачення світу”, “художник-мислитель, художник-філософ, яких так мало в наш

час”, “людина, яка ні перед ким не згиналась...”, “людина-легенда”, “сівач, щедрий і добрий”, “володар думок і настроїв”, “ходячий вогонь”, “ходячий вулкан”, “полум’яний... горів тільки для творчості, для мистецтва, для краси”, “сила його духу була підкоряючою”, “природний благородний артистизм” (26.11.1956), “втілення краси людської” (11.10.1957), “один з найбільших мислителів сучасності” (20.07.1969), “сосницький несамовит”, “геній світового кінематографа” (06.02.1976), “цілком бароковий” (25.07.1976), “не вільний від царистських ілюзій”, “був мовби запрограмований на трагічне”, “мріяв про веселі фільми. І сам зрідка віддавався веселошам безоглядно” (27.01.1984), “трагічна постать” (07.09.1984; 18.04.1992), “чолом і поглядом – як античний мудрець”, “після Шевченка, Франка, Лесі... безперечно, одна з найтрагічніших постатей української культури”, “у долі його – доля самого народу” (27.10.1987), “дуже беззахисний” (18.04.1992), “великий своєю непоступливістю й любов’ю до України” (14.05.1993), “вродлива людина нації” (24.07.1993), “глибоко трагічна і глибоко суперечлива постать”, “український Мікеланджело”, “всебічно фантастично обдарована... людина”, “органічний антипод режиму”, “український інтелігент рідкісної обдарованості”, “вічний в’язень”, “заложник тоталітарного режиму”, “наш Великий Майстер” (05.01.1994), “істинний геній, але геній більше в задумах, аніж у звершеннях. Звершитися йому не дозволив режим, а почасти й він сам себе зупиняв... Бо не хотів зігнати у таборах або зустріти смерть у сталінських катівнях десь на Луб’янці” (02.02.1994), “захисник народу”, “син України, мужній її син, оборонець” (04.09.1994), “людина дуже складна” (07.09.1994), “найбільший поет і мислитель екрана, що його дало світові слов’янство” (20.09.1994), “геній епохи” (26.09.1994), “наша найчистіша людина” (12.03.1995);

Тичина Павло Григорович – український поет, громадський діяч – “сам чутливий, як арфа” (14.01.1953), “великий національний поет, – може, найбільший після Шевченка”, “не страхополох... Титан духом” (19.10.1965), “Захід такого поета не мав, здається, аж до Лорки” (2.10.1970), “безмірно делікатний... дитинно беззахисний... внутрішньо... був людиною мужньою” (11.12.1970), “найспівучіша пісня нашої літератури ХХ століття” (23.08.1975), “глибоко віруюча людина” (04.06.1977), “поет один з найближчих до Першотворця” (27.05.1979), “це той, кого люблять”, “це наша чистота, наша гордість перед світом, він невмирущий золотий гомін” (27.01.1980), “благородна, патріотична, всезахищаюча душа” (03.02.1981), “справді унікальний виквіт природи”, “поет планетарних масштабів, йому одному з перших землян дано було почути музику космічних оркестрів, почути й передати це загадкове людям, відтворити правічні тайнощі у своєму зоряному слові” (19.05.1982), “наш патріарх поезії” (02.10.1985), “людина рідкісної чистоти” (19.02.1987), “глибоко трагічна постать”, “чи не останній із Розстріляного Відродження, що зостався живий (11.02.1991), “жертва

нелюдської жахливої системи” (23.04.1991), “геній, якому відкрилось все жахіття й антилюдяність революції, безмір її жорстокості й кривавого розгулу, засліпленого ненавистю братовбивства”, “внутрішньо чесний і трагедійно чистий” (07.06.1991), “це весняне пробудження рідного краю“, “рідкісний, тим унікальний, що йому відкривалось предвічне”, “найбільший український поет ХХ віку”, “своєю суттю... найближче стоїть до генія Григорія Сковороди” (18.09.1992), “трагічна постать нашої культури” (17.12.1992), “неперевершений авторитет” (27.01.1993), “«переляканий» геній” (28.02.1993), “вродлива людина нації” (24.07.1993), “хвора зацькована людина, поет глибоко нещасний, з травмованою тонкою психікою” (08.10.1993), “наша найчистіша людина” (12.03.1995);

Яновський Юрій Іванович – український письменник – “талант, рідкісний у своїй красі” (25.02.1954), “майстер з Божої ласки, компаніївський козацький нащадок” (14.12.1970), “людина на рідкість послідовна, людина алмазної творчості” (08.11.1981), “тихий та сумирний у своїх сивих літах” (29.11.1981), “людина рідкісної чистоти” (19.02.1987), “вродлива людина нації” (24.07.1993), “наша найчистіша людина” (12.03.1995);

Матвієнко Ніна Митрофанівна – українська співачка – “сріблястий ангельський голос”, “схожа на пташку з тропіків. Українське колібрі” (07.06.1977), “першокласна драматична актриса – безмежно щира, правдива, емоційна”, “дочка Заньковецької”, “талант, що од Бога” (11.01.1981), “наш маленький геній”, “чудо Полісся” (23.03.1994);

Патріарх Мстислав (у миру – Скрипник Степан Іванович) – український церковний діяч, патріарх – “перший патріарх Української автокефальної православної церкви”, “земляк, полтавець”, “син рідної сестри Симона Петлюри Маріямни” (21.10.1990), “патріарх автокефальної церкви” (30.11.1990), “щирий, дотепний, голова ясна” (03.08.1991), “людина *такого* життя, людина легендарна”, “старий орел” (12.08.1991), “людина рідкісна” (18.10.1992), “великий наш патріарх” (02.07.1995), “вірний син нації” (14.06.1999).

Знайомство із записами, у яких фігурують письменник і державний діяч Володимир Винниченко, майстри художнього слова Микола Хвильовий, Олександр Корнійчук, Василь Земляк, Юрій Смолич, Микола Бажан, Віталій Коротич, Дмитро Павличко, літературознавець Іван Дзюба, правозахисник Євген Сверстюк, дає підстави твердити, що автор “Щоденників” міг змінювати гнів на милість і милість на гнів, якщо в житті людей відбувалися позитивні або негативні зрушення. Ось деякі з нотаток, представлені рядами описових номінацій:

Винниченко Володимир Кирилович – український письменник і державний діяч – “творець художніх шедеврів”, “політик... невдалий” (19.04.1992);

Корнійчук Олександр Євдокимович – український письменник – “політичний авантюрист і фігляр” (22.03.1966), “кар’єрист та інтриган” (26.03.1966), “для своєї доби винятково характерна постать... поєднались в ньому і талант комедіографа, і життєве завзяття, дар інтуїції й акробатська спритність, веселий кон’юнктуризм і буйне епікурейство, спалахи щирості й майже авантюрицький розмах... не дуже освічений, він став діячем міжнародного класу” (14.05.1972), “постать... значно складніша, ніж здається на перший погляд” (07.02.1985);

Смолич Юрій Корнійович – український письменник – “старий провокатор” (22.04.1971), “Іудушка Головльов”, “людина, яка, вимазавшись в багні, неодмінно хоче, щоб бруд впав і на інших” (02.03.1972), “людина з Феофанії” (10.02.1973), “бував усяким, та все ж була в ньому інтелігентність” (27.08.1976), “зовнішньо стриманий і навіть сухуватий”, “людина емоційна і...ранима” (05.09.1976);

Коротич Віталій Олексійович – український письменник – “наш «тихий американець»”, “зажерливий в своїх апетитах міщанин”, “письменник освічений, інтелігентний” (05.06.1982), “вертлявий наш землячок” (25.11.1983), “соцреалист в штатском” (09.10.1988), “колишній... приятель, медовустий шанувальник” [Олеся Гончара], “дезертир із Чорнобиля”, “лакузник, пройдисвіт”, “сучасний Іудушка Головльов з його масною усмішечкою” (10.01.1988), “чорнобильський дезертир” (16.01.1988), “брудний наклепник, запроданець і кар’єрист” (29.01.1988), “літературний кар’єрист й розтлінний пройдисвіт”, “крикун і демагог” (10.01.1989), “«афонський пройдисвіт»” (25.11.1991), “міжнародний авантюрист” (12.07.1992), “політичний труп”, “отруйне зілля”, “ще один покруч чи то пак міжнародного класу провокатор” (07.04.1994);

Дзюба Іван Михайлович – український літературознавець, критик – “інтелігент, спокійний, розумний”, “лицар, людина незламна духом” (02.03.1972), “сумнівний в’язень” (27.12.1982), “суперінтелектуальний” (30.06.1993), “безпорадний «кристалл»”, “слухняний, зручний для своїх босів” (19.07.1993);

Сверстюк Євген Олександрович – український критик, правозахисник – “інтелігентна розсудлива людина”, “який фанат, просто сучасний Аввакум”, “порядна, розумна людина” (12.12.1993), “найглибший мислитель” (29.01.1993), “світлий розум” (26.04.1994).

Дешевої розплати, надуманих закидів, необґрунтованих звинувачень, нав’язливих напоумлень у щоденниках годі шукати. Олесь Терентійович здатен угамувати свою гординю, коли навласновіч бачить, що добро перемагає зло, незалежно від того, хто перед ним: учорашній друг, який скривдив когось чи з умислом обрав лиху стежу, або колишній неприятель, ворог, який усвідомив свою провину, очистив себе від

скверни, щиро спокутав минулі гріхи. Життєве кредо неперебутнього Гончара просте, старе як світ і на всі віки: “Моя філософія – роби *людям* добро” (14.06.1996). Наука ця, зізнається, як на сповіді, “Апостол України” (02.07.1995), від бабусі – і до останнього подиху. Чого вчила Єфросинія Євтихіївна свого любимого онука – завжди з ним. “Правда її, – покличемося на щоденниковий запис від 31 березня 1991 року, – за всіх! Були блукання, були заблудження: каюсь! Але ж світлий Великдень завжди був у моїй душі”. З невичерпних джерел цієї душі він переселився в душі мільйонів людей, які виховуються на творчості письменника Гончара, які з незрадливою любов’ю й жагучим інтересом читають його щоденники, углиблюються аж до дна в багатоемний простір його духовності. “Пам’ять перуть з відбілювачами“, – сказав якимось афорист Геннадій Малків. Олесеви Терентійовичу відбілювачі не потрібні: він завершив свій земний шлях достойно, чесно і правдиво виклав усесвіт усього пізнаного та осмисленого в діарійних нотатках. Твердження щойно цитованого російського сатирика Малкіна: “Перед тим, як стати легендою, треба встигнути її скласти“ – не про нашого Олесья Гончара, бо ж він без нічийної підтримки, без ніякого самоуславлення перетворився на людину-легенду, людину-взірець, совість української нації – “повноцінної, духовно багатой, нічим не гіршої за інших європейців“ (31.01.1991), “безмежно талановитої“ (25.10.1994).

Література

1. Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / упор. А. П. Демиденко. – К.: Веселка, 1992. – 551 с.
2. Гончар Олесь. Чим живемо: на шляхах до українського Відродження / О. Т. Гончар. – К.: Рад. письменник, 1991. – 382 с.
3. Гончар Олесь: Щоденники: У 3-х т. / О. Т. Гончар; упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. – К.: Веселка, 2008. – Т. 1. – 456 с.; Т.2. – 608 с.; Т.3. – 648 с.
4. Пепа Вадим. Омита сльозою історія / В. Пепа // Літературна Україна: Газета письменників України. – 2011, 28 липня. – С. 12.
5. Степаненко Микола. Духовний посил Олесья Гончара (за матеріалами “Щоденників“ письменника) / М. Степаненко. – Полтава: ПП Шевченко Р.В., 2009. – 60 с.
6. Степаненко Микола. Літературний простір “Щоденників“ Олесья Гончара: монографія / М. Степаненко. – Полтава: АСМІ, 2010. – 528 с.

7. Степаненко Микола. Публіцистична спадщина Олесья Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми): монографія / М. Степаненко. – Полтава: АСМІ, 2008. – 396 с.

ДОБРИЙ ЯНГОЛ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Жінка – наймогутніша у світі істота, і від неї залежить, чи направляти чоловіка туди, куди його хоче повести Господь Бог.

Генрік Ібсен

Без жінок зоря і вечір життя були б безпомічні, а його полудень – без радості.

П'єр Буаст

Ви споглядаєте зірку з двох причин: тому, що вона блискає, і тому, що вона незбагненна. Але поруч з вами – сяйво більш ніжне й таємниця більш глибока: жінка.

Віктор Гюго

Генії самі по собі не народжуються, їх Бог посилає у цей світ. Вони, проте, можуть не розквітнути, навіть змертвіти, якщо не буде сил, які сприятимуть їхньому самоствердженню, щоденному поступові. Без перебільшення увесь світ знає Олесья Гончара як геніального українського письменника, совість епохи, патріарха літератури, невтомного борця за мир. І звісно ж, не завжди думаємо ми про те, що вознесло цього митця в духовне піднебесся. Бабусине тепле слово і її молитва. Друзі. Книги, прочитані ще в дитинстві. Життєвий досвід, радість та біль сотень людей, пропущені через власне серце. Постійна робота над собою й відповідне літературне оточення. Усе це правда. Але є ще одна правда: довкруг Гончарової слави і сили стоїть Берегиня його Духу й Таланту – Дружина Валентина, яка, ніби Добрий Янгол, щохвилино, щоденно окриляла, надихала, підтримувала, розуміла...

Валентина Данилівна сповна присвятила себе творчій музі обранця долі. Філолог за фахом, великий поціновувач художньої творчості, наділений від природи рідкісним даром відчувати слово, плекати його, вона всю свою послану Всевишнім і добуту сумлінною працею енергію віддала чоловічій творчості. Безсумнівно, стала б ця жінка доктором наук, талановитим літературознавцем, могла підкорити ще в юності

найвищі інтелектуальні вершини. Їй же пророкували в університеті славне майбуття. Одначе... цього не сталося. Відразу після закінчення університету Валентина взяла на свої тендітні плечі нелегку місію дружини художника Божою милістю – організовувала його робочий день, друкувала і правила твори, полегшувала побут, оберігала від усього злого. Стороння людина так не змогла б розуміти її Олесья, підтримувати його на нелегкій письменницькій стежі. А поруч з нею, дружиною, порадицею, другом, Олесеві Терентійовичу працювалося легко, спокійно й надійно – і змолоду, і в літа поважні, коли вже хворий прозаїк і літературознавець надиктовував рядки творів вірній половині. Для чоловіка вона була першим і найоб'єктивнішим критиком, він дослухався до кожного її зауваження, повертався до написаного, шукав нові слова, які лягали на душу його Валюшки. З творчою людиною спілкуватися ой як нелегко, а що вже жити в парі – то і говорити не доводиться – незмірно тяжко. І не митець винуватець непроханих непорозумінь, негараздів, а велика таїна таланту, що нуртує в ньому й вибухає то імпульсом доброти, то струменем гіркоти, то дитинною наївністю й довірливістю, то смішною забудькуватістю, то часом безпорадністю в побуті. Та й тут виявилася мудрість Валентини Гончар. Вона офірувала свою гординю, поступалася власними принципами й щасливо та красиво пройшла довгі подружні літа з чоловіком, який умів бачити вічність в одній хвилині, прекрасне – у буденному, цілий світ – у малому зерняткові.

Уражає пам'ять цієї жінки. Вона точно відтворює всі сюжетні лінії Олесевих романів, повістей, новел, цитує цілі сторінки з його літературознавчих праць, знає всі складнощі творчої робітні митця. Найбільшим щастям для Валентини Данилівни було бачити, як народжувалися твори, як нібито надиктовувалися якоюсь вищою силою сюжети про лихоліття війни, руйнування соборів, пристосуванство й нещирість людську, полігони, горе Уралова, чисті ранки й лебедину

вірність закоханих, срібний голос тронки, ясну зорю надії і віри, далекі вогнища...

Дивує й ще одне у Валентині Гончар – достеменне знання широти світу творчих взаємин чоловіка. Вона годинами може говорити про той або той документ з архівного огрому, про якийсь лист чи звернення, про приємні й не дуже гарні епізодичні та постійні контакти з владою, із сучасниками. Книга спогадів, написана Валентиною Данилівною, – тому підтвердження. І назва цього неоціненного видання – “Я повен любові...” – красномовно засвідчує золоту максиму спільного шляху цього вірного подружжя, висловлену якимсь митцем: “...життя – це найперше любов...” і “...головне все-таки – любити!”. Любов дружини, цього Світлого Янгола, надихала Олеся Гончара за його життя, це велике почуття оповиває омором підтримки та захисту образ письменника й сьогодні, коли він уже відлетів у засвіти. Вона, немов ласкава зоря, світила й світить митцеві всякчас. Адже любов, як писав сам Гончар, дужча за смерть. Літературний критик за покликанням, професійний знавець українського красного слова, Валентина Гончар змогла об’єктивно подивитися на чоловіка як на літератора, зігрівши, проте, спогади суб’єктивністю своєї любові, наснажила наше знання про письменника особистими фактами, без яких не є можливим повне усвідомлення феномену митця та його творчості. І за цю безцінну людинознавчу й літературознавчу інформацію, за кропітку, самовіддану працю Олесєвого ідейного натхненника й популяризатора доробку, а ще – порадника, коректора, секретаря, критика, упорядника безмежно вдячні ми їй.

А над усім стоїть скромність цієї дивовижної жінки. Ніколи не заявляє вона про себе, хоч її роль – непроминуща; замовчує, приховує свої заслуги, а вони – великі; і багато чого б неповторного, полишеного Олесєм, не було б зовсім або загубилося б воно десь у вирі сірої буденщини, мізерних щоденних клопотів, якби не дружина. Слово Валентини Данилівни про чоловіка – це не побутові оповідки, не якісь

прикраси й оздоби до його постаті, а фундаментальні, наповнені важливими фактами розповіді про митця.

Щоденникові нотатки Гончара, присвячені дружині, упорядковані та видані вже після відходу художника за одвічну межу саме завдяки її невтомній праці, проливають світло й на особисті взаємини подружжя, дають зрозуміти, що кохання одразу й навек з'єднало цих двох людей, що Олесь Терентійович уважав подарунком долі зустріч із дівчиною, якою був “зачарований наскрізь” усі свої земні роки. Однак єднає цих двох спарованих Богом людей ще й те, що інтимне вони не виставляли на передній план, а думали про благородне, про справу, тому навіть у таких сокровенних жанрах, як епістолярій, щоденники, мемуаристика, йдеться про речі вищі, куди ваговитіші, аніж родинний затишок, успіх дітей. І ще міцнішими та прекраснішими були їхні стосунки тому, що вони – не просто закохані люди, а друзі, однодумці, яким боліли однакові проблеми, які переймалися спільними інтересами, і, як писав Антуан де Сент-Екзюпері, дивилися не просто одне на одного, а в одному напрямку, разом бачили зорі в калюжах на буденних шляхах, захоплювалися й передавали своє захоплення іншим, разом хвилювалися за долю свого народу, разом самовіддано працювали задля розвою рідної української літератури...

Слухаючи Валентину Данилівну, коли вона в пориві відвертості виповідає деякі сокровенні речі, пересвідчуєшся, що Гончар ніби ліпив образ коханої жінки, родинних взаємин зі своєї дружини, із власного життя. Душевна чистота й сила духу, гармонія краси внутрішньої та зовнішньої, жіноча гордість, уміння слухати й розуміти, уроджена інтелігентність, серйозність, надійність, вірність, освіченість, чесність із собою і людьми, сміливість, проникливий ліризм світогляду, дитяча закоханість у красу довколишнього світу, мудрість, саможертвність, терплячість, самостійність, незалежність – то все вона, його Валюшка. Її риси можна зчитувати з багатьох жіночих образів, вималюваних

письменником: Софія Заболотна з “Твоєї зорі”, Єлька Чечіль із “Собору”, Таня Криворучко з “Людини і зброї” – усі вони чимось нагадують ту єдину й найріднішу, кохану й люблячу Олесеву Берегиню.

Символічним видається сьогодні фінал роману “Твоя зоря”: з усмішкою зник у “сяйвах блакиті”, “збезвістився”, сховався навіки за хмарами Кирило Заболотний. Минають роки, а його добра дружинонька Софія продовжує чекати на свого лицаря неба, “виглядає свого вічного мандрівника”, вірить у те, що її милий живий, бачить на степовому обрії образ коханого, чує в поривах небесного вітру рідний голос. Ніби передбачив митець сумну долю своєї Валюшки, чи ж то написане наприкінці 80-х напророчило дійсність 1990-х – 2000-х років, стало реальністю наших днів... Вірна Олесева дружина, як і героїня його роману Софійка, доживає віку сама, але сили їй додає лебедина вірність – ота, що ще в “Прапороносцях” митцем оспівана, а ще надихає усвідомлення того, що віднині вона має жити й творити, працювати за двох: і за себе, і за коханого Олеся.

Разом подружжя Гончарів пройшло шлях довжиною в півстоліття. Але й сьогодні, по смерті митця, цю спільну стежу не завершено. Валентина Данилівна продовжує жити любов'ю до свого чоловіка, черпає сили в ній, у своєму обов'язку перед коханим – донести людям усе, що він створив, утілити в життя його плани, мрії, задуми, довершити те, що він розпочав і не встиг зробити. Олесь живе в її серці, у написаних ним творах, у дітях, онуках і правнуках. І ще раз наголосимо, що цій її саможертвості, відданості багато чим завдячуємо ми, поціновувачі його самобутнього таланту: друзі, знайомі Олеся Терентійовича, дослідники творчості й прості читачі. Гончар розмірковував у щоденникових записах 1993 року: “Прекрасна любов між молодими в юності, але ще прекрасніше це почуття, якщо люди, пронісши його через усе життя, зберегли це в собі, й наближаючись уже до могили”. Що ж, Валентина Данилівна неймовірно

красива у своїй любові та вірності, адже вона зберегла це почуття для вічності, навіть після розлуки з коханим.

Усі дні земного буття Гончара Валентина Данилівна береже у своїй пам'яті. Інший період, журний – без Олеся, також не пройшов лише в сльозах, горі, паралізуючій тузі... Ця мужня жінка чи не найпослідовніше збагатила духовну скарбницю свого чоловіка, по крупинці-намистинці впорядковувала її, щедро ділилася архівними матеріалами з науковцями, знаходила час для численних інтерв'ю, зустрічей, летіла до тих, хто кохався в Олесевому слові, ставала в обороні, коли несправедливо картали Гончара за нібито співпрацю з органами... Не криком рятувала чоловікову честь, а ділом і виваженим словом, не дозволяла напускати туману несправедливості й зла, працею, знову ж таки, фактами, плодами його творчості ілюструвала життєву позицію митця, доводила благородність, чесність і прямоту його духовних посилів. Продовжує вона цю добру справу, виконує святу місію Березині Гончарової спадщини й сьогодні. Хоча й літа її вже поважні, але, як і багато років тому, так само варта замилювання й щирого захоплення краса і внутрішня сила Валентини Данилівни, яка молодша серцем своїм навіть за деяких двадцятилітніх.

Таких дружин, як Валентина Данилівна, небагато. Частіше трапляються ті, хто добре справляється з нелегкими обов'язками супутниці митця, науковця. Але стати таким надійним другом, опертям, продовжувачем справи – під силу тільки жінкам рідкісної духовної організації, таланту та цілеспрямованості, тільки таким, як Валентина Гончар.

Просте походження (вона ж бо – донька звичайного робітника з Ломівки, передмістя Дніпропетровська) переросло в те, що ми називаємо справжньою, рафінованою інтелігентністю, уродженою шляхетністю, вишуканістю зовнішньою і внутрішньою. Ще одна особливість її душі – гордість. І це не просто риса характеру, це вся її сутність. Вона не кланяється сьогодні сильним світу цього, щоб швидше став доступним

читачеві безцензурний Гончар. Вона чекає часу, бо певна, що наспіє запит у високій духовності, подарованій сучасникам її чоловіком.

Планів у Валентини Данилівни дуже й дуже багато. Не все збувається, що вона намріяла. Не впорядковано до кінця архів через причини, уже від неї не залежні. Напади на чоловіка, який відійшов у вічність і вже не може особисто дати відсіч кривдникам, домашні, сімейні проблеми (діти, онуки, правнуки) дають про себе знати. Та й літа біжать нестримно швидко. Хочеться лише побажати, щоб усі задуми, виношені в серці, обов'язково зреалізувалися. Це буде перемога не тільки дружини Олесея Терентійовича, це буде духовна перемога всіх нас і тих, хто прийде після нас, бо Гончаровій зорі світити вічно...

Нехай б'ють джерела творчості, народжуються нові ідеї, нехай крила Доброго Янгола завжди будуть дужі й готові до стрімкого та високого лету. Нехай ніжні пелюстки душі Валентини Данилівни завжди будуть зігріті сонцем людської поваги, уваги, взаєморозуміння й підтримки, а духовне повітря її життєвого простору буде завжди чистим, нехай сприятливою та доброю, як рідна матінка, буде доля до мудрої Олесевої Берегині, яка, наділена рідкісним талантом людяності, доброти й любові, усе своє життя присвятила не собі, а ближнім – коханому, дітям, онукам.

Милостивий Господь хай дає снагу, здоров'я і многая літа цій дивовижній, тендітній, вишуканій і водночас такій сильній жінці, яка в нашому духовному часосвітті нині утвердилася й завжди фігуруватиме не просто як дружина Олесея Гончара, а як Велика Українка своєї доби.

СВІТЛО ДУШІ СЕСТРИ ОЛЕСЕЯ ГОНЧАРА

Наш сучасний майстер художнього слова Мирослав Дочинець у романі “Горянин. Води Господніх русел” висловив таку мудру думку: “Родина – то як ріка, що зливається з маленьких краплин”. Вона перегукується із сентенцією незабутнього Олесея Гончара, занотованою в його щоденниках майже тридцять п'ять літ тому: “В галактиці людства –

маленьке сузір'я людей: його рідна сім'я. Тепле, найдорожче". У цьому складному світі "маленькими краплинами", "теплим, найдорожчим" для Олеся Терентійовича були "янгел-хранитель", "людяна, прекрасна" дружина Валентина, "духовно близька, співзвучна, батькова улюбленичка" дочка Людмила, "довірливий і беззахисний", "безмежно добрий" син Юрій, "єдині надії, єдині радості життя" онуки Леся й Валя. Письменник дякував Богові, що послав йому "мудру сестру" Олександру з її "совісним, чесним, надійним" чоловіком Гаврилом та "купою совенят" – племінниками Сергієм і Василем, Вірою й Тетяною.

Доля на довгі роки роз'єднала сестру й брата, щоб потім звести їх уже дорослих назавжди. Після смерті матері шестирічна Шура залишилася в Ломівці коло батька і злої мачухи, а дорога дворічного Саші постелилася на Полтавщину до дідуся Якова й бабусі Єфросинії. Аж через два десятки літ ці рідні по крові люди зустрінуться і вже не зможуть іти по життю одне без одного до кінця земних днів Олеся Гончара. Олександра Терентіївна ділилася в тяжкі повоєнні роки з "дорогим братом" шматком хліба, прихистила його, учорашнього фронтовика, а сьогоднішнього студента Дніпропетровського університету, у своїй тісній, але наповненій світлом, теплом і любов'ю оселі. Вона, як ніхто, відчувала, що Олеся Всевишній наділив талантом, тому сприяла, як могла, в усьому, аби він розквітнув. У тому, що до читача прийшов роман "Прапорonosці", неабияка заслуга сестри його автора. Через тридцять років у "Щоденниках" усесвітньо відомого Гончара з'явиться проникнута ніжністю нотатка про милих його серцю Шуру та Гаврюшу: "Люди рідкісної чесності, вірності, доброти". Ці слова мимовільно повторює багато з тих, хто мав щастя спізнатися з Олександром Согою. З першої зроненої нею фрази, з лагідної її посмішки відчуваєш і відразу усвідомлюєш, що перед тобою неординарна особистість. Вона миттєво заворожує образними народними слівцями, приказками, дотепними соковитими виразами, які народжуються один за одним і майстерно вплітаються у вінок художньо довершеної оповіді.

Шкода лишень, що Олександра Терентіївна не взялася за перо. Спиняла її, мабуть, Олесева слава, усвідомлювала, напевне, що дорости до його рівня не зможе.

Щоразу, коли слухаю цю незвичайну жінку, пригадую діарійний запис Гончара, у якому він порівнює Шуру з Гомером, бо коли вона приїздила до Києва, то щоразу привозила із собою весь епос “соборної Зачіплянки”: “різні бувальщини, ломівські історії, міфи”, віщі сни лилися “з вуст оповідачки невпинною рікою”, навсібіч сипала афоризмами, наповненими по вінця безгранями правди, з якою вона завжди прямувала одними шляхами, тому й долала переможно вготовані їй найскладніші випроби і виклики.

Природа наділила Олександрю Терентіївну розумом і мудрістю. Вона жодного дня не ходила до школи, але грамоти навчилася за одним присідом у лікнепі. Перечитала весь братів набуток, ще й поради корисні давала, прагнула допомогти йому хоч чимось: “Лист від сестри. – звернемося ще раз до “Щоденників”. – Читає “Високоліття”, коментує: «Казали наші бабуся, що за сиротою і Бог з калитою... Ти думаєш, так просто сказав Підгорний (на захист “Собору”), то йому сам Бог підказав, бо й він був достойний захищати людей від біди, і тебе Господь захитив, що ти йому віриш, бо я на собі іспитала: не голос наш чує, а й мислі наші знає і багато що в сні підказує...»”

Олександра Терентіївна “на собі іспитала” і страшний голод, і лихоліття війни, і тяжку відбудову, і виснажливу працю, і багаторічні нестатки. Та не втратила ця одержима жінка у складному плинні буття людських чеснот, бо жила з Богом у душі, із совістю в серці, бо думала передовсім не про себе, а про ближнього. Її щира молитва разом із бабусиною вберегли “дорогого Сашу” від смерті у фашистському полоні й на передовій. Її не сестринська, а материнська турбота допомогли йому міцно утвердитися в літературі. Письменникові Гончару найліпше велося в Ломівці, а особливо коли в “сестри сідали за довгим вечірнім столом. Вся

рідня – кілька поколінь. Яке це щастя – отак щоб стіл довгий і тісно за ним від рідні. Все трудові, мужні люди. Щирі душі”. Часто згадуватиме Олесь Терентійович “ті літні, теплі вечори на Клубній, під її тихими зорями, коли, зібравшись ... на подвір’ї, під вишнею ... гомоніли допізна, співи далекі слухали”, повертатиметься подумки до “тієї атмосфери довіри, злагоди, уважливості”, і до того “споришевого подвір’ячка”, що “постає як образ самого щастя”.

Пам’ять про Олеся Гончара береже його родина, Україна, увесь світ. Ревно дбає про неї й Олександра Сова. Вона після відходу в засвіти брата-письменника влилася в активне мистецьке життя: давала інтерв’ю багатьом журналістам і вченим, які потім збирали докупи добути від неї біографічні відомості, щоб розкрити величний духовний подвиг одного з найяскравіших романістів ХХ століття. Свою хатину, що добре знає, як народжувалися образи Брянського, Ясногорської, Сагайди, Воронцова, Черниша, Хаєцького, Олександра Терентіївна перетворила на невеликий музей. На покуті, як і годиться, образ Спасителя й Божої Матері, мерехтить лампадка, а довкруги – майстерно виготовлені сестрою експозиції, обрамлені рушниками, вишитими її ж зугарною до всякого діла рукою. Від цього храму духовності йде потужним струменем якась особлива сила добра й блаженства, тут витає дух материзни, який єднає Олеся та Шуру. Створено цілу бібліотеку – ретельно зібрано романи, повісті, новели, оповідання, публіцистичні роздуми Гончара й дослідження про нього. Олександрі Терентіївні добре відомі всі, хто сьогодні вивчає спадщину її брата, вона намагається читати й по-своєму оригінально тлумачити думки маститих учених. Секрет усього цього досить простий: народний знавець літератури накладає “високі матерії” на безгрань простого житейського тла й доходить істин, які треба занотовувати і досвідченим дослідникам, бо вони дають поживу й поштовх для нових досягнень мистецького скарбу Олеся Гончара.

Щорічно 3 квітня збирає Олександра Терентіївна зі своєю донечкою Тетяною, котру дядя Саша назвав “славною племінницею”, до себе на гостину людей, яких любить і поважає за те, що вони несуть світло ідей її геніального брата. Вона не дозволяє похвал на свою адресу (народилася ж бо днем пізніше), а воліє почути щось нове, невідоме про Олеся Терентійовича. Та й сама сумлінно готується до учти – дбає не тільки про щедрий стіл, а й припасає мудре слово. Буваючи вже не раз на цьому дійстві, пересвідчуєшся, що тут якийсь особливий простір, якась неповторна й незбагненна енергетика. Певно, нічого у цьому світі не буває випадкового. І те, що Ломівка магнетично притягувала до себе автора “Собору”, – також закономірність. Як пізнати її, розтаємничити? Очевидно, не варт цього робити, а радше прислухатися до Олександри Терентіївни Сови: “У Бога все готове. Він знає, як вести нас у день завтрашній”.

Весна 2014 року особлива тим, що сестра видатного українського письменника Олеся Гончара святкує своє століття. До поважного ювілею вона прийшла вже без брата, чоловіка, синів, онука, зятя... Невимовно сумує, що втратила дорогих людей. Але журба десь у заглибах її єства, а на вустах, на лиці – радість, гордість за свій рід і край, за власну державу. Олександра Терентіївна живе болями і тривогами України, нестямно любить її й гордо називає, як і колись Олесь Гончар, “хліборобською державою”, “багатостраждальною землею”, “коханим краєм”, “заповідною землею талантів”, “землею лицарів, масового подвигу, землею богообраною”.

Милосердний Господи, тримай на землі цю праведну й чесну людину ще довго, бо вона Тобі вірить, Тобі молиться й Тебе прославляє на віки віків, а нас учить жити за Твоїми заповідями, освітлює шлях усім, хто знає її. А її знає, їй доземно вклоняється вся духовна Україна!..

З КОГОРТИ МАСТИТИХ ГОНЧАРОВИДЦІВ

У цьому житті людині потрібні, як повітря, вода й вогонь, рідні та друзі. Їх, щирих і вірних, ніколи не буває багато. Родичів не обирають, їх нам послано згори. Друзями ж обростаємо все життя – від перших свідомих літ і до останніх земних днів. Міцною є дружба, сформована на духовно-інтелектуальній основі. У неї свої чесноти й переваги. Часто можна почути, що в науці немає спільників, там лишень опоненти. Звісно, опоненти неодмінно повинні бути, бо без дискусії – простої й тієї, яка сягає точки кипіння, – істині не з'явиться. Такий складний шлях у мудрої думки, їй суджено долати перешкоди й самій гартуватися, аби вибороти місце під сонцем. Найважливіше в тому, щоб опоненти не ставали ворогами, не втрачали людяності й доброти, сприяли, допомагали один одному, підставляли за потреби плече, подавали й тиснули руку.

Сьогодні в Україні славетний Олесь Гончар об'єднав цілу когорту літературознавців, мовознавців, мистецтвознавців, істориків, культурологів, не кажучи вже про сучасних письменників, які вважають його патріархом і совістю української літератури. Серед відомих гончарознавців – Валентина Миколаївна Галич, авторка численних книг, сотень статей про журналістську, публіцистичну, редакторську діяльність Олеся Терентійовича. Дослідники-філологи часто цитують праці професора Валентини Галич, яка вперше системно й повно розкрила низку важливих сторін життєвого і творчого шляху автора “Собору” і “Твоєї зорі”, без обілювання представила його непрості (подеколи підігнані під жорсткі, силою впроваджені імперські стандарти) світоглядні позиції, залучила до наукового обігу малодоступний, донедавна приховуваний від людського ока матеріал. Валентина Миколаївна не дає окремим представникам від науки зробити із самобутнього майстра художнього слова, визначного громадського діяча апологета радянської моделі суспільства. Вона сама без хизування, проте з відповідальністю заявляє, що усунула таку несправедливість, об'єктивно й чесно показала

журналістсько-публіцистичну іпостась “одного з найбільших українських письменників, мислителів другої половини минулого сторіччя”, “харизматичної постаті в історії української літератури”. Найбільша заслуга гончарознавця Галич у тому, що вона різноаспектно схарактеризувала великі і малі жанри системи публіцистичного дискурсу Олесь Терентійовича – статті, промови (виступи), інтерв’ю, нариси, перед-, післямови, теле-, радіопубліцистику, листи, привітання, заяви, запрошення, некрологи, музейні записи.

Думки, ідеї Валентини Галич підхопили її учні, котрі вже з успіхом оприлюднили і ще сумлінно готують до захисту кандидатські дисертації, опублікували в авторитетних часописах, збірниках свої наукові розмисли. Школа гончарознавства, про яку йдеться, набуває серйозних обертів, у неї гарна перспектива.

Валентина Миколаївна захоплює всіх, хто з нею спілкується і співпрацює, розумом, дивовижною трудолюбністю. Друкуються безперервно – одне за одним – її дослідження. Складається враження, що ця жінка прикипіла до столу, ні на мить не випускає пера з рук. Її розвідки багаті на проблематику, наснажені ідейно, написані вишуканою українською мовою. Не можу не згадати однієї просто-таки унікальної речі, що недавно прийшла до читача, – тому “Публіцистика” Повного зібрання творів Олесь Гончара. Пані Валентина оригінально впорядкувала це видання, подала до нього прекрасну післямову й цим самим продемонструвала, що творчий спадок митця Гончара – то “частина його душі, відображення успіхів і невдач, тріумфів і поразок, злетів і падінь”.

З приємністю констатую, що нині суцї гончарознавці дружньо об’єдналися, потоваришували й гуртом роблять велику духовну справу. Кожного з них переповнює радість, коли в Луганську з’являються книги Валентини Галич чи Олександра Галича (у цього подружжя спільне все, навіть наукові інтереси), у Києві – Надії Сологуб, Віталія Абліцова, в Одесі – Миколи Гуменного, у Дніпропетровську – Світлани Ігнат’євої, у

Кобеляках – Тетяни Бондаревської, у Полтаві – світлої пам’яті Володимира Пащенко. Дякую Господові, що з усіма ними знаюся, листуюся, віч-на-віч гомоню, а після чергової розмови – по-тичинівськи “верхів’ями розкрилено росту”. Єднає всіх нас немеркнуча Гончарова зоря, його навсвічні настанови: людина – “це совість”; любов до України – “понад усе”; товарицькість – “одне з найшляхетніших людських почуттів”; слово – “подарунок Бога людині”; українська мова – “одна з найкращих європейських мов”; творчість – “це передусім людяність”. Основне місце наших зустрічей – затишна київська оселя письменника. Валентина Данилівна, дружина Олесь Гончара, знаходить час для всіх нас, знайомить, якщо є в цьому потреба, з родинним архівом. І всі ми, зігріті її серцем, любимо “оті години праці”. Збираємося регулярно й на гончарівських наукових форумах у Києві, Дніпропетровську, Полтаві, Кременчуці та інших містах. Завжди із захопленням слухаємо Валентину Галич. Вона щоразу намагається переконливо, майстерно обґрунтувати новий погляд на публіцистику, епістолярій, щоденники Олесь Гончара, гостро поставити проблему, спроектувати її на сьогодні, мимовільно змушує всіх задуматися над тими важливими й актуальними принципами, які сповідував Олесь Гончар. І все це подається без амбіцій, зверхностей, а просто, скромно, красномовно, з якимось приховано-поблажливим проханням почути болі і тривоги, належно зреагувати на них, возвеличити самотню постать Гончара, полюбити себе й Україну. А без цього, будьмо відвертими, про поступ, досягнення, перемоги й гадати немає сенсу.

Пам’ятається осінь 2010 року. Тоді Валентина Галич запросила колег, однодумців, усіх шанувальників невичерпної спадщини Олесь Гончара до Луганська на наукове зібрання. Похвалитися та погордитися їй перед гостями було чим. Однак для доктора філологічних наук Валентини Галич не це важливіше, не сповнені пафосу віншування на свою адресу (зрозуміло, вона заслужила їх), а свіжі думки про феномен Олесь Гончара – її, мого, нашого, усенаціонального, світового духовного проводиря – в

українському і всеземному культурному просторі. Певен, що всі, хто побував тоді на батьківщині Миколи Руденка, Івана Світличного, Василя Голобородька, утішилися офіційними і приватними розмовами, дискусіями. З'явився ще один том досліджень про Олесь Терентійовича Гончара, лідера нації, яку він назвав “ніжною, поетичною, доброю”, “безмежно талановитою”.

Тоді ми побажали один одному несхитного і праведного гончарівського духу, наукової мужності та одержимості. Кожен із нас готується до наступних зустрічей – і неодмінно із новими книгами, свіжими думками, вартими захоплення відкриттями.

ДОВЕРШУЮЧИ СПРАВУ ПОДВИЖНИКА

“Земля полтавська не має права забути, що по ній ступав колись Великий Тарас Шевченко...”

Петро Ротач

До найсвятішої теми у вітчизняній гуманітаристиці – шевченківської – зверталися майже всі, хто стояв в обороні України і сьогодні за неї в одвіті. Про нашого Генія написано сонмище томів, чимало дослідників присвятили йому все своє наукове життя. Вони ретельно й сумлінно гортали сторінки творів Великого Кобзаря, мандрували нелегкими стежками його долі, досліджували періоди, роки, години земного й духовного буття Титана Мислі. І ці невтомні “книжники”, які розтаємничували поетичний світ Тараса Шевченка, описували його малярський набуток, пізнавали громадянський подвиг, так само стали частинкою історії Майстра, увійшли разом із ним у Вічність.

Нині на полиці шевченкознавця таке поважне видання, як двотомний “Шевченківський словник” (1978), що йшов до народу, як і сам Поет, через цензурні утиски, ідеологічні фальшування, а все ж підсумував понадстолітні наукові напрацювання з теми, детально ознайомив читача “з соціально-історичними умовами, за яких розвинувся творчий геній

Шевченка”, накреслив “основні віхи його життя і водночас шляхом посилян” спрямував усіх спраглих за дужим, гнівним і ніжним словом Кобзаря “перейти до інших матеріалів, зокрема проблемних статей”, що детальніше висвітлюють ті чи ті питання його творчості й світогляду. Від 2002 року кращі вчені України під орудою академічного відділу Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України працюють над типовим тематичним проектом – чотиритомною “Шевченківською енциклопедією”, яка має відродити істину, відновити всі купюри й виправити всі неточності у виданні 1978 року.

А тим часом Полтавщина благословила у світ уже другий том сумлінної, клопіткої і по-справжньому видатної праці незабутнього нашого земляка, краєзнавця й письменника від Бога Петра Петровича Ротача (1925–2007): “Полтавська Шевченкіана: спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії”.

Великий Кобзар посідав найважливішу сторінку у творчості Петра Ротача. Свої сповнені пристрасті й захоплення розмисли про митця і філософа патріот-полтавець відтворив у книзі літературно-публіцистичних промов “Під кроною Шевченкового дуба” (2002), які виголошував у шевченківські дні – 9 березня, 22 травня – протягом 1989–2001 рр. Ідеться тут про цікаві штрихи до портрета Т. Шевченка, унікальні факти його перебування на Полтавщині, творчі зв’язки з краєм, його містами, містечками, селами, хуторами, людьми – і відомими, і безвісними. Петро Петрович не просто вивчав творчість письменника чи досліджував його зв’язок з українською землею, а насправді ішов до Кобзаря на сповідь,

*Щоб в тиші врочистій,
Мов Батьку, вклонитись,
І душу очистить,
І духу напитись.*

Він закликав до цього й нас, жадаючи, аби всі суцї Шевченкові нащадки читали твори поета, насолоджувалися його високим словом, національно й духовно міцніли, доростали до рівня свідомості Генія,

виконували його заповіти, передовсім – любили “свою Україну” в добрий час і “во время люте” й за неї, безталанну, Господа молили.

В іншій своїй книзі – “Рядки за рядками, літа за літами...” (2005) – цей мудрий шевченкознавець по-дитинному щиро зізнавався, наскільки щасливий від того, що батько української літератури й літературної мови осяяв його “життя світлом своїх патріотичних думок, зігрів теплотою свого серця і тим назавжди прихилив ... до України народної, викресав із серця любов справжню, не офіційну, не на чиєсь замовлення”, “прихилив до простого народу, до нашої рідної мови, історії, культури”.

Невтомний дослідник Петро Ротач промандрував тернистими стежками поета-пророка й різнобічно, з науковою точністю розкрив тему зв’язку Тараса Шевченка з Полтавщиною в книгах “Від Яготина до Полтави” (2002), “Від Удаю до Орелі” (2005), водночас розповівши і про людей, які вивчали “шляхи полтавськії” національного генія, дбали про вшанування його пам’яті.

Тож енциклопедія “Полтавська Шевченкіана” стала вінцем глибокої дослідницького розроблення теми, якій великий трудівник віддав понад 50 літ свого життя. Це солідне видання продовжує справу, як зауважував сам Петро Петрович, Марієтти Шагінян, Карпа Ходосова, Олександра Даниська, Петра Загайка, Дмитра Косарика, Глафіри Паламарчук, Петра Жура в осмисленні шевченківських зв’язків із краєм. На наш погляд, і перевершує всі попередні напрацювання, висвітлюючи повно, різноаспектно, документально потверджено численні події, факти, людей; чітко обґрунтовуючи всі припущення, уникаючи бездоказовості чи модної нині “сенсаційності” (такі речі вчений уважав недопустимими для краєзнавства!).

За кожною енциклопедичною статтею – напружена праця, сотні листів, стоси літератури, море архівного матеріалу. Та особливо жалкував автор за втраченим часом і втраченими можливостями: якби ж за справу серйозно взялися значно раніше, а так “маємо тут істотні, часто

невідшкодовані втрати”, зумовлені самим плином життя... Він усвідомлював, що “давно зійшли в могилу знайомі Шевченка. Їх було чимало й серед простих людей. Але залишилися перекази”. Розповіді про народного поета, переходячи від батька до сина, від діда до онука, зберігають велику цінність, тож і вони дбайливо опрацьовані дослідником як джерельний матеріал і розлого представлені у виданні.

Об’їхавши всю колишню Полтавську губернію з вірним “другом”-фотоапаратом, зібравши, мов намистинки, нетлінні свідчення земляків, скрупульозно вивіривши всі можливі наукові відомості й уклавши кількатисячну картотеку, Петро Ротач ще в 1970-х і 1990-х роках намагався презентувати свою “Літературну Полтавщину” Україні, але з політичних, а згодом економічно-видавничих причин починку цього тоді не довершив. Не мав доступу “націоналіст”, “ворог народу” і до архівних схронів. Проте разом із дружиною, так само палкою патріоткою, глибоким котляревськознавцем і шанувальницею творчості Великого Кобзаря, бував на шевченківських наукових форумах, громадських і мистецьких заходах, спілкувався з багатьма фахівцями з галузі, вів значне листування, докопувався до найдрібніших деталей. Може, комусь і допік своєю непоступливістю в дискусії, коли, оперуючи фактами, непорушно стояв на своєму, не зважаючи на звання й чини опонента, бо найбільше не любив неправди, зневажав псевдонауку, цурався її скороспілих “стовпів”...

Упорядкована картотека з роками переросла в окремі томи. Навіть не бачачи реальної можливості оприлюднити свої напрацювання, Петро Ротач з одержимістю, розпаленою любов’ю до України та її безсмертного Кобзаря, ішов до завершення цього титанічного труду, намагаючись вивірити й вияскравити всі факти. Півтора десятка літ безпосередньо формував енциклопедію: уточнював, переписував, доповнював новою інформацією. А паралельно – жив повноцінним життям митця, громадянина, видавав інші свої книги, брав участь у діяльності “Просвіти”, у наукових зібраннях, спілкувався з колегами, з молоддю...

Він спішив устигнути зробити якомога більше, адже час, нарешті, сприяв творчій особистості, зламавши пута тоталітаризму. З невимовною радістю тримав у руках першу книгу задуманого енциклопедичного двотомника – як рідне довгоочікуване дитя, як маленького Кобзаря, розуміючи, що діждатися повного видання – через важкий тягар непростих перебуло-пережитих літ – навряд чи зможе. На прикрість, так і сталося. Матеріал до другої книги, дбайливо зібраний, але подекуди не доведений до логічного кінця, допрацювали найближчі люди й соратники видатного краєзнавця, передовсім дружина Алла Олександрівна та син Олександр. Тому не подивуймося, коли запримітимо в окремих статтях другої книги покликання на джерела, які з'явилися після відходу у вічність автора енциклопедії. Упевнені, душа його втішена дозрілим плодом його Духа, яким тепер зможуть інтелектуально смакувати вдячні нащадки.

Канони енциклопедії дуже жорсткі. У Петра Ротача вони особливі: науковий стиль творчо поєднався з художнім і зродив чудесний феномен – цікаву, доступну, опоетизовану інформацію. Міру ж академічності не втрачено, про важливе сказано коротко, усеохопно і, що вельми важливо, тепло та сердечно. До праці потрапили постаті різних величин: про найвищих ми знаємо багато, однак їхні відкриття з'являлися не самі собою, а мали якесь опертя, здебільшого – у чомусь меншому. До заслуг автора віднесемо й те, що поряд із маститими вченими-шевченкознавцями в довіднику фігурують рядові вчителі-словесники Полтавського краю, які несли “правду, і силу, і волю” Шевченкову учням, студентам; прості люди, котрі вправними руками вишивали, ліпили портрети Кобзаря, зображували його гордий лик, оформляли музейні кімнати; творчі особистості й колективи, які пісенно прославили Генія України, утвердили його у вічності.

Шанобливо схиляємося перед світлою пам'яттю Петра Петровича Ротача і величним твором усього його подвижницького земного шляху. Хай ця книга несе поживу духовну в кожне українське серце.

ВІКТОР БАРАНОВ – “ПОСТАТЬ САМОТНЯ В СУЧАСНІЙ ПОЕЗІЇ”

Одинокість – добре це чи зле? Якщо по-філософськи мислити, то так і ні. Когось вона захоплює, а комусь видається дивною. Одні прагнуть зрозуміти самітників, тоді як інші засуджують їхні діяння й поривання. Примиряє всіх той сам-самісінький або один із небагатьох, хто, відокремившись від усього втрадиційненого, вибудовує за власними законами свій, ні з чим не схожий мистецький храм. У нього воліють потрапити навіть прихильці всього заскорузлого, які за щоденними суєтностями, за постійними шуканнями кращого не закріплюють принад посланого Богом життя. Даром творчого одиноцтва, притягування до свого самобутнього – інтелектуального й високохудожнього – поетичного, прозового, публіцистичного слова доля наділила відомого письменника сучасності Віктора Баранова. Це ім'я на українському слуху, воно добре знане за межами нашої держави. Залюбило в себе мільйони співвітчизників ще чверть віку тому: 1989 року поет звернувся до них зі своїм погордливо-докірливим запитанням про те, чи маємо національну гідність, чи виформували національну ідентичність, і сам дав на нього мудру, однозначну, сповнену криштально чистої моралі відповідь:

*Я запитую в себе, питаю у вас, у людей,
Я питаю в книжок, роззираюсь на кожній сторінці –
Де той рік, де той місяць, той проклятий тиждень і день,
Коли ми перестали гордиться, що ми – українці?*

* * *

*Українці мої! То вкраїнці ми з вами – чи як?
Чи в “моголах” і вмерти судила нам доля тихата?
Чи в могили й забрати судилось нам наш переляк,
Що розцвів нам у душах смиренністю “меншого брата”?*

* * *

*Тож хіба не впаде, не закотиться наша зоря
І хіба не зотліє на тлін українство між нами,
Коли навіть на згарищі долі й зорі Кобзаря
Ми і досі спокійно себе почуваєм хохлами?
Українці мої! Дай нам, Боже, і щастя, і сил.
Можна жити й хохлом – і не згіркне від того хлібина.
Тільки хто ж колись небо нахилить до ваших могил,
Як не зраджена вами, зневажена вами Вкраїна...*

Вірш, що відразу влився в народнопоетичну стихію, став піснею, а як точніше, то “справжнім патріотичним хітом” (Михайло Слабошпицький), допомагав виборювати незалежність, просвітлювати затуманену імперською ідеологією людську свідомість. І сьогодні окрасою патріотичних дійств будь-якого рівня є полум’яне поетичне звернення Віктора Баранова до всіх Шевченкових нащадків.

Твір “До українців” – осердя тільки-но опублікованої збірки “Отав невидима душа”. Вона, задекларовано в анотованому викладі, має потужну енергетику й високий естетичний заряд, а ще переконує в тому, що в її автора – низький больовий поріг. Це – чи не найосновніша з-поміж усіх його літературних чеснот. Назва збірки романтично-реалістична. Віктор Баранов зібрав щедрий ужинок на своєму мистецькому полі, та це, несміливо ділився він своїми планами, – лишень початок великої задуманої на багаторічній справі. Вірші Баранова в метафоричному баченні – отава, себто трава, що відросла на місці скошеної, але не висушена, не складена в копиці чи стоги, навіть не прив’яла, а та, яку тримають про свято, якою застеляють долівку в хаті на Трійцю або яку кладуть у Різдвяну ніч на покуть і ставлять на неї кутю та узвар. Поет своїм черговим промовистим приходом до шанувальників, багато із яких нетерпляче чекали цього, засвідчує період свого нового – зрілого й досконалого – цвітіння, коли його душа жагуче запрагла нового слова й віднайшла його. З романтичного піднебесся вона спустилася на грішну землю і бажає понад усе скрізь навести лад, бо злу немає меж, а терпець уже вривається, бо в “нетрищах календаря / Щезають дати. / І сіється космічний пил / На мовчазні хрести могил, / І плаче мати”. Душа, читаємо між рядків, не темний ліс, а видимий і водночас незбагнений внутрішній психічний світ з усіма його настроями, почуттями, переживаннями, перемінами й оновленнями, з безсмертною нематеріальною основою в людині, що становить суть її ества:

Душа іще не настраждалась

*І через те іще жива...
Сховавши під коріння жалість,
Трава рости не забува
І світ отавами дивує,
Себе в них вкотре воскреша.*

Погоджуємося з Михайлом Слабошпицьким, який добре знається на сучасній літературі й уміє тонко аналізувати її, що Віктор Баранов – “постать самотня в сучасній поезії”. Його поетично-прозово-публіцистичні твори, які з’являлися зазвичай почергово, а бувало, і синхронно, мають вишукану, оригінальну, але не позбавлену природних обрисів форму, що відразу причаровує й бере в духовний полон усякого, хто осягає, розтаємничує її. А це тому, що вся римована і неримована лірика – виквіт словесно вигравірованої думки про наші радощі й болі, земні гріхи і спокутування їх, що вона йде із серця, ллється з душі, постає як продукт часу, як миттєва й дієва реакція на все, що чиниться довкруги.

Михайло Слабошпицький пояснює самотинність Віктора Баранова тим, що “його не підхопила жодна з тодішніх літературних хвиль. Не “записався” він ні до престижної тоді “Київської школи”, чие коло, якщо зарахувати туди всіх статистів та епігонів, було значно ширшим, аніж сьогодні значиться в літературних святцях. Не взорувався він і на потужні поетичні особистості ... (одні з них дебютували трохи раніше за нього, другі рівночасно, треті трохи пізніше, але всі вони були поряд і могли легко одне на одного впливати); але Баранов усе тримався осібно й терпляче виробляв свої “фірмові” літературні прийоми”. Є в цьому і якісь приховані причини – самодостатність, упевненість у правоті звершеної справи, красива гординя, особливий, йому лишень притаманний талант занурюватися в сучасні й минулі реалії з обов’язковою проекцією на майбутнє. Не хочеться передавати куті меду, немає аніякісінької охоти з письменника ліпити ікону. З’являється, проте, самохіть бажання, навіяне після перебування в робітні Баранова, вирізнити найприкметніші ознаки збірки “Отав невидима душа”, до якої ввійшли нові й раніше публіковані вірші, і вияскравити риси особистості її автора. Не хотілося б обтяжувати

себе чиймись думками про літературний хист Віктора Баранова. Одначе не вдалося втриматися від спокуси бодай побіжного ознайомлення з післясловом Теодозії Зарівної, якій присвячено глибоко філософський вірш з метонімічними образами сніговію, що “замітає / Чорне й червоне, і біле забілює теж”, пташиного відчаю, що “б’ється розпачливо в шибку”, весни, що “десь там озветься... голосами іриній”, а над нею “Лясне ... зими замашний малахат”. Збірка, до речі, рясніє посвятами – Валентині Давиденко, Михайлові Слабошпицькому, Борисові Фінкельштейну, Любові Голоті, Борисові Кириченку. Є й ще одне приурочення – Ліді. Здогадуємося, ба ні – достеменно знаємо, що воно адресоване музі – коханій дружині Лідії Петрівні. Поезія, про яку йдеться, не обарвлена інтимністю, її внутрішній ритм – мелодія двох серць, які злили в єдине ціле щасливі літа, спільність поглядів, усе те, що величаємо сімейним вогнищем. У подружнього щастя своя філософія, переконує Віктор Баранов. Воно не лише “Бальзам цілющих білих рук твоїх, / Що гоїть крик очей моїх печальних”, а й прощальний вечір, який “плавиться в свинець, / Щоб завтра знову вилитися в зустріч, / Щоб завтра знов накреслити безумство / На небі, що зодягнене в свинець”.

Услід за Теодозією Зарівною повторюємо: поетичну творчість Віктора Баранова добре ілюструє закон маятника – “з якою силою він відштовхується вліво, з такою ж відштовхується вправо”, а як точніше, то “перше відштовхування – майже інстинктивне – втекти від такої звихненої дійсності, котра виповнила його прозу – у бік власної душі, як у сховок, бо якщо нема де сховатися від решти світу, то таким сховком стаєш, природно, ти сам. Тобто твоя поезія”. Ліричний герой, а в ньому легко впізнаємо автора “Отав невидимої душі”, не замикається в собі, не зраджує свої принципи: він прагне вгамувати пекучий суспільний біль, зліквідувати несправедливість, посіяти всюдно добро і злагоду. Він, зрештою, пояснює аж зятрєну притичину того, чому “поміж нами зросло негусто громохких

ідей”, позаяк “Ми просто йшли, / І от за те платня: / Вже не зерно встеляє шлях, а мерва, / Та й шлях веде у безвість навманя”.

Звернімося ще раз до думки Михайла Сабошпицького про письменницьку окремішність Віктора Баранова, яку з особливою прозорістю ілюструє вірш про буденне копання городу й високе осмислення плинності та вічності людського буття, про невимовний сум за збіглими нашими днями й літами, що тануть “Неначе сніг під сонцем на узвишші”, про те, “що колись ми теж відгоримо, / Не скуштувавши благ земних доволі”. Жура розсіюється, стає невидимою. Поет посилає світло в будущину, благословляє її, заявляючи, що “життя не спиниться. Воно / Свої принади виставить для інших...”, що ми їм полишимо “цей прекрасний світ, / Де небеса, роса у перлах рання, / Де на зорі бентежних юних літ / Когось уперше обпече кохання...”

Своєю творчістю Віктор Баранов нагадує Михайлові Слабошпицькому “просвітлену мудрість пізнього Рильського”, його ліричного героя, який “збагнув і прийняв непреложну істину – йдучи дорогою життя, ми йдемо до смерті; і ніхто тут ні в чому нам не зарадить, ніхто не скасує суворого вироку, винесеного кожному життю, де перший крок у цей світ уже є першим кроком до могили”.

Серед “поетичних родичів” автора збірки “Отав невидима душа” Леонід Первомайський та Ігор Муратов. До них можна причислити ще й Панаса Мирного. І не лише через те, що ці два майстри слова надійно утримують у різні століття на своїх плечах український поетично-прозово-публіцистичний духовний простір, а й з іншої – простішої, буденнішої, власне літературної – причини: діалог Віктора Баранова зі спочилим у Бозі Миколою Сомом перегукується із жалобною суплікою, “відправленою” Панасом Мирним “на той світ Іванові Петровому синові Котляревському двадцяти двох гласних полтавської городської думи, що подали свої голоси за поставленням його пам’ятника на Протопопівській вулиці”, у якій, зокрема, мовлено про таке:

*Якби ти, славний наш Іване,
Почув, що радять городяни,
Як тебе мають шанувать...
То, певне, б ти з своїм Енеєм
Нам заспівав би не тієї,
А по-московському б загнув,
Та так би голосно та круто
Скрутив словечко те, мов путь,
Щоб і глухий його почув!*

Баранов повідомляє “рідному ... недосяжному” Миколі Сому, який у золі умів добувати “Чисті бризки алмазів, огранених золотом слів”, вишиванки пісень якого “Землю усю облетіли”, що український світ не змінився, він “такий же, як був: трохи добрий, а більше – продажний, / І так само захеканий, і непевний, мов лисячий слід”.

До заслуг Віктора Баранова віднесемо й те, що своїми віршами він фіксує складні шляхи української історії з тією вельми показовою засторогою, що ми “вступаємо в сліди / Позаминулої біди, / Як вовк у січні”, “Батожачи себе, немов ката”, блукаємо в трьох соснах й себе впізнаємо в блукачах. Ми, пише поет, ніяк не вийдемо зі снів, що розтяглися на століття:

*У першій сні до нас приходить доля.
У другій сні являється нам воля.
У третьому – нічого взагалі
Нам не приносить вітер дикий з поля.*

Жаль проймає душу, коли автор заявляє, що “Натомлено пугукує сова, / Стріляє по лісах розрив-трава, / І ми б уже й прокинутися ладні – / Та сон усе триває, все трива...” Цю думку доволі предметно передає поезія “Народна граматика” – українців губить простий і старий як світ принцип:

*Я не можу,
ти не можеш,
він (вона, вона) не може.
Ми не можемо,
ви не можете,
вони не можуть...
– А хто ж може?!
– Як хто? Дід Піхто.*

Та сподівання на нього ще марніші:

*– Якщо там у вас геть ніхто не може,
то вже вам і сам Господь не допоможе.
О!*

У трьох різних у мотивному плані, а також і за формою розділах збірки – “Копання городу”, “Вітражі верлібрів”, “Сонетарій до-мінор” – майстерно вималювано осінь, яку поет обожнює, для якого слово осінь – “як наркотик, / Гіпнотичний звук на два склади”, як “Найщемкіший в цілім році дотик”. Він “на осінь захворів”, завжди тривожно, урочисто стрічає її і, мабуть, тому, що в маківку цієї пори – на день Покрови Пресвятої Богородиці – мама подарувала йому життя.

З особливим щемом сприймається поезія – звернення до власної душі з проханням, аби вона, “коли із клепсидри ... долі витече вся вода до краплини”, уселилася в письменника знову. Щиро вимолює він у сил неземних, щоб сталося все те в тій самій хаті, “до стін якої у повинь підступала Дніпрова вода”, “у той самий день на Святу Покрову, у той самий рік посередині віку”. Цього, звичайно, не діждатися. Хочеться, щоб збулося інше – “замовляння від болю” з його адресуванням поетові, усім нам, Україні-неньці:

*А ти, болю, болю,
Йди по чистім полі.
Йди собі сядь
На маленьку п'ядь.
Знайди землі дучку,
Встроми туди пучку,
Дістань до води
І навік пропади!*

Підмурівком збірки “Отав невидима душа” поряд з уже згадуваним віршем “До українців” є оригінальна за формою поезія “Політична географія”:

*Онімечена Німеччина,
Потуречена Туреччина,
Оболгарена Болгарія,
Омадярена Ungaria,
Сакартвелело суть – Іверія,
Недостріляна Ічкерія,
Оспідничена Шотландія
Затюльпанена Голландія,
Геть заспівана Італія,
Вся в півнях барвистих Галлія,
Ословачена Словаччина,
Польщі пиха нерозтрачена,*

*Бабуїнська Бабуїниця
І зросійщена Українщина.*

Отож маємо всуціль зросійщену Українщину, коли ж діждемося всуціль овкраїненої України? Сама по собі вона не з'явиться. Її треба щоденно, з ущерть наповненим добром і правдою сумлінням виборювати, і допомагатиме нам у цьому мудра настанова духовного самітника Віктора Баранова:

*Задуми чорні відмолимо в Бога,
З білих пошинемо шати святі.
І – у дорогу! Бо тільки дорога
Виведе вчасно і точно к меті.*

“МАЄСТАТ... ДОБІРНОГО СЛОВА” ПОЕТА, МОВОЗНАВЦЯ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯ АНАТОЛІЯ МОЙСІЄНКА

*Любити мову – право чи заслуга?
Та ні, це труд наш цілого життя.*

Василь Гей

*Поетика – спільне поле мовознавців і
літературознавців, де засіяне слово.*

Анатолій Ткаченко

Заглиблюючись у художню царину Анатолія Мойсієнка, усвідомлюєш, що поезія подібна до Всесвіту: у ній немає кордонів, а здолані простори відкривають нові дороги в незвідані сфери складної й суперечливої світобудови, які крок за кроком – услід за митцем – підкорює кожен із нас, а всі ми, згуртувавшись, фіксуємо і творимо миті історії, сприймаємо її виклики або протиставляємо себе їм і цим самим заявляємо про свою інтелектуальну спромогу, духовну потугу, громадянську непокору. Пересвідчуємося і в тому, що провісниками на звивистих шляхах минувшини, яку зазвичай не можемо читати без брому, а тільки подеколи гортаємо її сторінки спокійно і з приємністю, завжди були поети. Господь наділив їх особливим даром проникнення в загадковості природи й людського буття, тобто в усе те, що оточує зусібіч нас, і те, що знаходиться всередині нас, у нерозгаданості універсальної предметності,

“у межах якої людина вирізняє себе з-поміж інших предметів” [13, с. 567–568]. Переконаємося й у тому, що справжні художники слова створюють (на цьому колись наголошував наш любомудр Григорій Сковорода) свій макро- і мікрокосм, пізнають в усіх тонкощах символічний світ, чітко й безпомилково розрізняють у ньому видиме й невидиме, буквальне та алегоричне. Потвердимо це рядками з двох оригінально заримованих, символічно насичених віршів Анатолія Мойсієнка з промовистими назвами “Чорнобиль. Три роки опісля”, “Не в квітні ми. Але не в квітні ми...”, що увійшли до збірки “Вибране”, про страшну Чорнобильську катастрофу, поіменовану сучасниками “українською Хіросімою”, “найбільшою трагедією сучасного людства”, “злочином віку”, “вершиною сатанинського зла”, “ненаситним молохом, що так методично, невблаганно вигублює наш народ”, “кошмаром планети” [11, с. 202]:

*Межі нема. Ні згадки при дорозі.
На попелищі згіркому полин
Й солодким щемом різонуть не в змозі.
Жалобна безвість над жалобний плин...*

*Куди вести печаль свою бездомну,
Безмовну голосінь в надривному ключі?
Стезю жертовну і судьбу жертовну
Підважуєм на власному плечі.*

*Чи стачить сил? Ачей, у ситій дремі
Сумління, що й на бери не візьмеш...
Їдучий дим на зманкуртілім дереві –
Єдиний свідок згарищ і пожеж.*

* * *

*Не в квітні ми.
Але не в квітні ми...
Не в квітні... де зимотно й без зими.
Зимотно і самотньо й без тюрми.
Але не в квітні ми,
але не в квітні ми.
Крильми не злине птаха
і крильми
Не злине пісня,
що знімили ми.
Але ж німі слова уже,
уже слова німі...
Але не в квітні ми,
але не в квітні ми.*

Не зайвим буде нагадати, що з пружних джерел поетичного космосу науковці добувають (і трапляється це нерідко) важливі відомості про все, що ми звемо матерією, й роблять відкриття, навіть геніальні.

Творчість Анатолія Мойсієнка впевнює ще й у тому, що письменник, коли він із Божою іскрою, ніколи не стане на путь епігонства, не репродукуватиме механічно чийсь ідеї та форми, у які вони втілені. Для нього понад усе – творча самобутність, яка частенько заважає йому жити, ба навіть манить у нікуди, загострює аж до пекучості взаємини з людьми, доводить до кипіння виношувані ідеї й виболювані почуття, змушує шукати й обов'язково знаходити себе в собі, себе в людях, людей у собі. Отож справжній поет, навіть якщо він один, – у полі воїн. Він діє розумно й передбачливо, ощадно і щедро. У нього – неозорне поле для засівання словом, щоб невзабарі зібрати жмутки віршів, у нього – безкраї можливості для самовияскравлення й самопредставлення. Важливо, однак, для такого митця не загубитися в неосяжному, ще ніким до кінця не пізаному довкружжі, не втратити подихів доби, не позбутися вміння всякчас задовольняти її найнеобхідніші запити, не залишитися самотником, хай навіть і найдосконалішим, не зазнати страшної гіркоти забуття і – не дай Боже – зневаги та осуду ближнього свого. А ще вельми значливо для вправного майстра слова бути оригінальним, схожим на самого себе й більше ні на кого, виплекати власний письменницький стиль, легко впізнаваний мистецький почерк. Аж ніяк не другорядною для нього є підтримка справедливих, об'єктивних та конструктивних критиків. Вони, наголошує Анатолій Мойсієнко, “здатні, як ніхто інший, проникнути в самий глиб поетичного рядка, тонко відчуваючи найрізноманітніші нюанси слова в фразі” [7, с. 38]. Яскравий взірець такого літературного діалогу – студії над Шевченковим віршем у трактаті “Із секретів поетичної творчості” Івана Франка, “де «натуральність і пластика», образний синкретизм поетичного слова досліджується зі всією скрупульозністю митця і вченого, з урахуванням надбань світової думки” [Там само].

Доконечно необхідним для поета, який сам собі господар, а не покірний слуга на літературній ниві, є його живий взаємний зв'язок із простими шанувальниками творчості, які з нетерпінням чекають оприявлення віршів, збірок, закохують у них інших, отже, ширять “секрети поетичної творчості” свого улюбленого майстра, від чого він, сам того не запримічаючи, набирається впевненості, снаги, ущерть сповнюється ідей, тепла, ніжності, доброти. Про пітових нащадків також не варт забувати, позаяк доля посилає випроби всім, хто офірував себе красному письменству. Спрогнозувати майбутнє важко, до того ж, шляхи його можуть стелитися від праслави до зневаги, а то й забуття чи навпаки – від осуду, хули до нової осанни. Відомо ж бо, що в кожній епохи своя шкала цінностей, свої герої, смаки й уподобання.

Якщо всі чесноти, про які йшлося, у поета є, його чекатиме успіх, талан і талант. Вони надихатимуть майстра на нові звершення, зобов'язуватимуть ще потужніше вкорінюватися в життя, у народну гушу й ще образніше та досконаліше вповідати вишколеними римованими строфами, а чи білими віршами побачене навласновіч, почуте від інших, осягнуте розумом, перепущене через найчутливіші і найвразливіші емоційні регістри, крізь душу й серце, які дають “поетові шифр для відкриття сейфу з таємницями” [12, с. 8].

Відомий український поет Анатолій Мойсієнко впевнено тримається ось уже не один десяток літ таких стоїчно праведних духовних приписів. Епітет відомий (а можна без щонайменших вагань та застережень і знаний) для нього не аванс, не борг, а об'єктивна оцінка, заслужена багатолітньою працею, утіленою в монографіях, наукових посібниках, програмах, антологіях, навчальних посібниках, а з особливим блиском у збірках поезій: “Приємлю” (1986), “Сонети і верлібри” (1986), “Шахопоезія” (1997), “Сім струн” (1998), “Віче мечів” (1999), “Нові поезії” (2000), “Спалені камені” (2003), “Мене любов'ю засвітили скрипки” (2006), “Вибране” (2006), “З чернігівських садів” (2008). Автор пропонованої

читачеві філологічної розвідки щирій у своїх судженнях, він не виспівує панегірика поетові Мойсієнку, твори якого перекладено німецькою, англійською, білоруською, російською, польською, грузинською, угорською, румунською мовами, а приєднується, маючи на це вагомні мовознавчо-літературознавчі аргументи, до думки визнаних у широких духовних колах письменників Євгена Гуцала, Петра Осадчука, Віктора Женченка, Леоніда Горлача, Марини Павленко, маститих дослідників-словесників Миколи Жулинського, Світлани Єрмоленко, Миколи Зимомрі, Ярослава Голобородька, Ольги Муромцевої, Марії Плющ, Ніни Гуйванюк, Анатолія Погрібного, Юрія Коваліва, які в різний час в авторитетних виданнях сказали своє схвальне слово про вірші поета, його літературознавчі та лінгвістичні студії.

“Писати про людину, яку прагнеш мати за друга, означає не що інше, як мати спокусу щось згадувати”, – розмірковує в післямові до наукового збірника “Світ мови : поетика текстових структур” його головний редактор Микола Зимомря [9, с. 430]. Від себе доточимо ще й таке: беззастережно аналізувати набуток людини, яку добре знаєш, шануєш, непросто, бо ж падає в око тільки позитив, а недосконаlostі, недовершеності ховаються десь у плетиві тіней. Та радує інше: Анатолій Мойсієнко – із когорти тих, для кого “вся поезія... нещоденна”. “Звісно, – уточнює він сам, – йдеться про справжню поезію, яка нічого не має спільного з недолугим віршописанням” [6, с. 10], як ось це: “Голубіє за копрами Небо василькове”. Синьо-голуба художня колористика, пояснює Анатолій Кирилович з властивою йому непідробною інтелігентністю й природною шляхетністю, “«подається» читачеві... маслом по маслу. І маємо несмак” [7, с. 40]. Він поділяє письменницьку братію на обдарованих, чесних трудівників пера і менш здібних, а то й зовсім “нерадивих ремісників від літератури”. Поета й мовознавця Анатолія Мойсієнка дратує сірість, яка задля самореклами пнеться до екзотичної форми, спекулює ненормативними, нецензурними словами й виразами, штучно й бездарно

зліпленими okazіоналізмами. Він не з тими, хто орієнтується лишень на класичний словник, хто воює з діалектними чи народнорозмовними елементами, бо усвідомлює, що це пряма путь до знесилення та знекровлення мови, до збайдужіння людської душі. Сміливі відступи від канонізованого взірця, намагається пересилити своїх опонентів поет Мойсієнко, не тільки можливі, а й бажані та корисні: "... Справжні митці, творчість яких ми по праву називаємо як зразок і щодо використання літературної мови, незаангажовані критики ніколи не фетишизували «чисто» літературного слова, добре розуміючи марність зусиль хірургічного втручання в саму природу мовної стихії, яка найкраще виявляється і по-справжньому оновлюється в творах провідних письменників... Справжні митці, не зраджуючи відчуттям смаку і міри, завжди ретельно добирали до своєї мовної палітри і невідцвітні барви з народного говору, і щойно народжені добою, не зафіксовані словниками вирази і термінологічні сполучення, не нехтували словом запозиченим з будь-якої іншої мови, тобто чинили (і чинять!) так, як радив Шевченко: «І чужому наuczайтесь, й свого не цурайтесь»» [7, с. 47]. Ці посилені імперативи автор адресує собі самому й усім побратимам по перу.

Повертаюся до думки Миколи Зимомрі про “спокусу щось згадувати”, коли торкаєшся творчості “людини, яку мимоволі прагнеш мати за друга”, а в пам’яті зринає багато цікавих епізодів. Горджуся тим, що ми з Анатолієм Кириловичем “одного дерева гілки” [1, с. 61], оскільки проходили, хоч і в різний час, але одну наукову школу Арнольда Грищенка, ім’я якого широковідоме давно й по праву вписане в історію українського мовознавства, знане у слов’янському лінгвістичному світі. Обоє ми з теплотою згадуємо світлої пам’яті нашого незабутнього і премудрого Вчителя. Професор Мойсієнко присвятив йому чудову поезію, що спочатку ввійшла до біобібліографічного видання “Академік Арнольд Панасович Грищенко” (див.: [1, с. 74–75]), а згодом і до збірки “З чернігівських садів”:

*Згадаємо про Ніжин і Мутичів,
Де кличе Див у казку й потепер,
Де нам відкрились Рільке і да Вінчі,
Й не заступив Гомера Гулівер.*

*Згадаєм Графський сад, де юним ясенам
Вільготно так галузитись в світи...
Там Гоголь з нами розмовляв на “ти”,
Там Гуцало читав новели нам.*

*Але гойднись за даллю горизонт...
І Дон Кіхот, впольовуючи нас,
Уже і сам давно не Дон Кіхот –
В сусіднім барі розливає квас.*

*А ми все ті ж ідальго невворот,
Все той же ніжинський-мутичівський народ*.*

Постать Анатолія Мойсієнка, як наголошено в заголовку статті, уособлює три іпостасі: поет, мовознавець, літературознавець. Кожна з них – сродна праця цього чоловіка, окрема яскрава віха його життя. Вони мають свої прикмети, свій зміст і форму, а в гармонійній сув'язі репрезентують неординарну особистість, яка дихає рідним словом, з любов'ю творить і наполегливо літа за літами розкриває його сутність. І в цьому сенс земного буття письменника й філолога Мойсієнка.

Не помилюся, коли скажу, що поет Анатолій Мойсієко сповідує ті закони слова, які придумав і виконував упродовж усього свого творчого життя неперевершений майстер художнього слова Леонід Талалай: “Не працюючи на високу ідейність – працюємо на девальвацію слова, яке стає безособовим, заряджається негативною енергією проти людини, її совісті” [12, с. 9]. Ці обидва талановиті письменники, долі яких перетнулися в просторі й збіглися в часі, свої образи вибудовують “з найелементарніших і навіть звичайних слів, чутих-перечутих, вживаних-перевживаних”, що стають “якимось заповітним шифром, своєрідним сезамом, щоб читач відчув глибину над глибиною, щоб задихала, захвилювалася архаїка” [12, с. 8]. Допіру процитовані слова співзвучні розмислам Миколи

---

* Анатолій Мойсієнко й Арнольд Грищенко родом із Чернігівщини, закінчили філологічний факультет Ніжинського державного педагогічного інституту імені М. В. Гоголя.

Жулинського у вдалій інтродукції з філософською назвою “Дух, що єднається зі світом інших” над “пересіяною на ситі вимогливості” лірикою Анатолія Мойсієнка (див.: [4]), зосібна з тим, що цей поет володіє магією семантичного стимулювання слова, уміє переводити його зі сфери необразності, моносемантичності в зону образності, багатозначності, примушує його вигравати лексико-семантичними, словотвірними, морфологічними, синтаксичними й іншими барвами. Микола Григорович вихопив із обстежених ним віршів достоту найкращий приклад образного “танцю”, музику для якого створює повтор звука [т] ([т’]):

*Травнева тиша тоне, тане...
Танок тополь... Терновий тин...
Так тане Таня... Тонкостанно...
Там тільки ти, Танющик, ти.*

*Тремтіння тіней... туркотіння...
Тремке томління тет-а-тет...
Тремкі тенета тихомрійні
Тче тріолет, тче тріолет...*

*То таїна така тройзільна –
Тур тятиву тугу трима...
Та течія травневохвильна,
Терпкий трояндовий туман,
Той тепловійний тиховирій –
То Трахтемирів, Трахтемирів...*

Анатолій Мойсієнко піднісся до престижних поетичних вершин тому, що він не лише тонко відчуває якнайменший порух слова, володіє ним, ніби художник пензлем чи скульптор різцем, а й бездоганно знає його. За основним фахом він – лінгвіст, який має абсолютний науковий слух, не допускає анінайдрібнішої філологічної фальші. За плечима цього вченого найвищі наукові здобутки – кандидатська й докторська дисертації. У спектрі його дослідницьких зацікавлень – поетика слова, поетика тексту, словотвірні явища. “Якось, готуючи до друку книгу своїх вибраних поезій, – зізнається Анатолій Кирилович в інтерв’ю для газети “Наше Слово”, – звернув увагу на те, що комп’ютер попідкреслював стільки слів, що аж червоно на сторінках. Я ніколи не був байдужим до оказіонального

слова. Як у власній поезії, так і в наукових студіях. Оказіональним утворенням присвячений один із розділів моєї першої дисертації” [6, с. 10]. Об’єкт її дослідження – іменники-деад’єктиви сучасної української літературної мови в ономасіологічному аспекті. Молодий науковець узявся за таку складну проблему передовсім тому, що вона своїми концептуальними засадами міцно пов’язана з різними гранями поетики слова.

Друга дисертація не просто близька до улюбленої лінгвістичної галузі, а прямо занурена в неї: вона присвячена дослідженню слова в аперцепційній системі поетичного тексту як “комунікативно-естетичної єдності” [8, с. 8], його декодуванню на досвіді Шевченкових віршів. До кола філологів, які в поті чола трудилися й трудяться над Кобзаревою музою, приєднався і здобув незаперечний авторитет Анатолій Кирилович. Його численні наукові студії відразу ж стали помітними в огромі Шевченкіани, яку, за міркою Івана Дзюби, “можна порівняти хіба що з обсягом літератури про найбільших світових поетів і митців” [15, с. 5]. Мовознавець Мойсієнко запропонував свою лінгвістичну версію про мовно-образну й концептуальну картини світу, про поетичний ідіолект з його аперцепційним механізмом, яку підхопили й успішно розвивають нині наші дослідники. Він, своєрідний і вдумливий поетолог, зумів пробратися в доглибини, у найпотаємніші схрони Шевченкового слова, запропонував ключі розтаємнення його поезії. Майстерність професора, письменника Анатолія Мойсієнка ще й у тому, що він зняв багато загадковостей з образного слова самого Шевченка, а внутрішню форму свого вірша “закодував, що годі й підібрати до нього термінологічний ключик” [4, с. 7].

“Якщо поезія хоче летіти, – розмірковував якось Леонід Талалай, – то має мати два крила – красиве і корисне”. Коли ж цього не станеться – натомість жар-птиці матимемо лише її загублену “красиву пір’їну (навіть не крило!)” [12, с. 9]. З поетичних рук Анатолія Мойсієнка полетіла між

люди яскрава і сильна жар-птиця, потужно розмахуючи крилами, розсіюючи тьму. Одне крило її (“красиве”) – жагуча любов до материнської мови, духовно-поетичний світ автора з неповторними образами саду, дороги, води, дощу, рослин, небесної й земної України, з аксіологічними координатами добра і зла, краси та потворства, соціального й національного, матеріального та духовного, зрештою, багатоманітне, як макрокосм зі всіма його стичностями й розбіжностями, слово в усіх своїх виявах: форма, зміст, функціонування. Воно чарівливе й водночас крицеве, бо запліднене розумом і народжене емоціями, воно не фальшиве, не замасковане, не штучне, а щире, як правда, що буває коли солодкою, а коли й гіркою, коли ніжною, а коли й терпкою. Не всувати “духовний меч... в залізні піхви буденщини” [12, с. 8], а також не терпіти словесних штампів, заклішованих образів, не культивувати затертих класичних рим поета навчили “несподіваний Микола Вінграновський і не менш несподівано-метафоричний Євген Гуцало, в школі яких ще зі студентських літ полюбляв зігріватися” він [4, с. 8]. Друге крило Мойсієнкової жар-птиці (“корисне”) – його висока лінгвістична компетентність, яка не дає права грішити перед словом, накладає табу на послуговування спримітизованою лексикою, дешевою фразеологією, розладнаним синтаксисом. Невмотивованостей, мовних вільностей у нашого майстра немає, їх не виявити навіть під мікроскопом, усі одиниці мови – від звука до речення – “поставлені у відповідному порядку” [12, с. 8]. Це впадає в око всім, хто фахово аналізує доробок Анатолія Кириловича. Як письменник і філолог він, висновує Микола Зимомя, “прямує своєю дорогою й творить гармонійні структури, розкриваючи нові грані в шатах української мови. Вони добре віддзеркалюють поетичний світ Анатолія Мойсієнка, маєстат його добірного слова – гармонійного, досконалого змістом і формою” [9, с. 435]. Цього митця справедливо віднесено до тих небагатьох сучасних поетів, які обґрунтували відповідно до найвищих мистецьких вимог власні експериментальні спроби [2]. Його кредо – не повторювати чийсь стиль, не

наслідувати якусь уже занадто за давненьку традицію, а створювати власну письменницьку роботу з “майже ювелірною увагою до поетичної деталі”, з “виповненим смисловою доцільністю, логічністю, літературно-смислового взаємозв’язку” [Там само], прагнути “встигнути б уберегти від занепаду те, що на відстані серця... близьке й нечувано солодке” [9, с. 432]. Анатолій Кирилович, як і його талановиті попередники та не менш обдаровані сучасники, своєю мовною практикою продемонстрував, що слово – особливий інструмент, а оволодіння ним (тут він взорує на Івана Франка) вимагає “труду... досить”, що віршування не обмежується простим притягуванням рими до рими, грою в закучерявлені слова, а має чітко означені змістові амплітуди, відмінні одні від одних “інтимні, пейзажні, екзистенційні блоки” [2]. Навіть вийшовши на експериментаторські горизонти, де розпростерлася безгрань для творчої діяльності, де лишень бовваніють, а буває, що й зовсім ховаються за виднокіл, контури літературної норми, де не полює за митцем критик зі своїми надокучливими, пустопорожніми наказами, нудними дошкуляннями, поет Анатолій Мойсієнко не втрачає раз і назавжди обраних для себе поетичних заповідей, одна з яких – змістова й художня досконалість тексту. За допомогою узуальних та оказіональних утворень він його естетизує, по самі вінця наповнює емоційною наснагою, упевнено й сміливо йде з ним “до людей, щоб відбувся... емоційний діалог «очі в очі»” [4, с. 4]. Усі загальномовні й індивідуально-авторські виражальні засоби, на глибоке переконання професора Мойсієнка, покликані бути “організаційно, інтендно зумовленими на вертикальних і горизонтальних лініях, лініях перетину емоційно-смислових енергій, композиційної, образно-динамічної структури” [7, с. 12]. Подамо приклади інтелектуально-духовного лінгвопошуку поета, що ввійшли до збірок “З чернігівських садів”, “Вибране”:

*Жалобне плюскання Десни
У юну пам'ять, що ніколи
Не зосеніє в черноколо,*

Не скрижаніє в чорносніг.

*Жалобне плюскання Десни...
А ми були безбожно юні!
Не відали про чорносніг,
Лиш білоснігу срібні луни...*

* * *

*Із глибин-праглибин нам оця сонцевіть –
І пекуча яса, і ясна сонцезлоть, –
І блакиттю струмить, і втіша, і болить,
Обпікає нам душу і плоть.*

* * *

*Мені убогі співчували,
У співчуття не гралась ти...
Душі нескошені квартали
Сягали сонцевисоти.*

*І ти мені тоді казала
Про душ зрідненність і мети.
Віковно зчовганий возами
Чумацький шлях удаль летить.*

Євген Баран спостеріг вельми важливу деталь: в Анатолія Мойсієнка майже відсутній соціальний блок. Він, людина за своєю природою вразлива, щира, яка не терпить лицемірства й ницості, оминає його свідомо. Якщо ж письменник і звертається до цієї теми, то його мистецька тональність набуває зовсім іншої якості: слово палахкотить гнівом, перетворюється у грізну зброю, яка спопеляє на своєму шляху крикунів, кар'єристів, псевдопатріотів, наукових ремісників, усе несправедливе й потворне. Услухаймося в поезію “Спішімо спродатись...”, особливо ж – в охаймлене гіркотою передслово, адресоване горе-митцям нашого божевільного сьогодення, яких свого часу Олесь Гончар “прописав” до особливої касты – “вони з крикливих, а не з глибоких” [11, с. 77]:

Таке враження, що деякі автори, які в недалекому минулім почували себе як риба в воді, “прорадували” нас так званими “шухлядними віршами”, позначеними різними роками застійного періоду, написаними ж... буквально в останній час.

*Спішімо спродатись – хто крамом,
хто намистом,
Хто власним, звісно, а хто взятим в борг;
Хто почуттям, хто совістю, хто хистом...
На те – і ярмарок, на те – і торг.
Спішімо спродатись – хто словом із шухляди,*

*Хто й матюком, аби з шухляди щоб;
 Хто владою, хто кумом-братом-сватом,
 Хто матір'ю... що аж пройма озноб.
 З шухляди – фейлетони і балади,
 Експромтів й анекдотів пилюга...
 Душа – мов шлюха
   на банкеті зради,
 Їй вже не слова треба – батога.
 Але спішім! Колеса багна місяць...
 Торгуєм – з голови і до штиблет!
 І вже під щойно сплетеній сонет
 Вчорашню дату ставить віршописець (збірка “Вибране”).*

Трапляються в соціальному блоці Анатолія Мойсієнка й речі з аксіологічними координатами соціальної захищеності, справедливості, гуманності, доброти у великих дозах, як ось цей вірш:

*Політик, що не торгує політикою,
 Військовий, що не брязкає зброєю
   над колискою немовляти,
 Учений, що не хизується ученістю,
 Тітка Мотря, що скільки світ стоїть
 Пече свої пироги і щедро
   обдаровує сусідську дітвору, –
 Господи, як усе це нормально,
 Що й сказати годі (збірка “Вибране”).*

Розкриття мовознавчої іпостасі Анатолія Мойсієнка вимагає студіювання його лінгвістичної концепції. Певне, не можна й придумати кращу назву від тієї, яку дав сам автор – “Мова як світ світів”. Цей термін, як і інші – “світ мови”, “світ мови-тексту”, – належить Анатолієві Кириловичу. Енциклопедичні видання, філософські, філологічні, культурологічні, лінгвопоетичні дослідження про світ “як означення сущого в цілому” [7, с. 5] його не фіксують. Світ мови, констатує професор Мойсієнко, – “це мова у її внутрішньому (онтогенному) і зовнішньо-пізнавальному, зовнішньо-функціональному сутті” [Там само]. Інтра- й екстралінгвальні чинники програмують один одного, діалектично пов’язані між собою, зрештою, не можуть осібно існувати. Мова “постає як своєрідний світ світів, де парадигматика кожного окремого може бути розгляdana на іманентному [внутрішньомовному] рівні; на рівні мова – “зовнішній світ”; осібно – на рівні тексту. Кожен із таких світів

парадигматично не замкнений, різновекторно переходить у інші, компонентно взаємодіючи, накладаючися на інші у функціональному просторі” [7, с. 9]. Іманентність світу мови витлумачено як дію внутрішніх законів розвитку конкретної мови, її ієрархізоване об’єктивування у вигляді самостійних фонетичних, морфологічних, синтаксичних одиниць, “не залежних у своєму онтогенезі від жодних суспільних, соціальних умов” [7, с. 9–10]. Учений спростовує “вульгаризаторські постулати”, що міцно закріпилися в радянському мовознавстві, про мову як продукт лише суспільства, лише мовної практики і прямує у своїх поглядах за тими вченими, які не пов’язували “дифтонгізацію старих монофтонгів в історії німецької мови, випадання глухих приголосних чи оглушення кінцевих дзвінких приголосних в історії російської мови, перетворених давніх *a, e, o* в *a* в індоєвропейських мовах [10, с. 149], занепад зредукованих у староукраїнській мові з економічними, політичними або будь-якими іншими екстралінгвальними еволюційними процесами. Анатолій Кирилович, правда, трохи перебільшує, коли заявляє, що в радянській лінгвістиці сам термін “іманентні закони мови” вважався одіозним [7, с. 10]. Стосовно терміна, то це насправду так, а от щодо дії позамовних чинників, то і в ту застійну пору активно побутувала думка, що зміни фонетичні та граматичні, які переживає мова, не спричинені змінами в житті суспільства. “Навряд чи вдасться кому-небудь, не ставши смішним, – звернемося до ще недавно шанованого й рясно цитованого положення марксистсько-ленінського вчення про мову, – пояснити економічно походження верхньонімецького пересування приголосних” (праця Фридриха Енгельса “Лист до Йосифа Блоха від 21–22 вересня 1890 р.” (цит. за: [5, с. 5])). Та перед нами вже інша сюжетна наукова лінія, яка безпосередньо не стосується розглядуваної проблеми. Отож повернімося до лінгвістичної концепції Анатолія Мойсієнка й вирізнімо в ній ще один важливий аспект – світ мови-тексту з його спеціальним набором – численними семантичними, лексико-граматичними, поетичними фактами,

які у своїй сукупності становлять власне аперцепційну систему, що репрезентує, по-перше, індивідуальний світ окремого автора, по-друге, світ окремого твору, по-третє, мовну практику певного історичного періоду, по-четверте, мовотворчість певної епохи. Ці складники світу мови-тексту, як бачимо, здатні функціонувати самотійно, а можуть об'єднуватися і взаємодіяти як одиничне/загальне, частина/ціле, система/підсистема, парадигма/субпарадигма тощо. Світ мови-тексту становить предмет дослідження нової, сформованої на перетині різних наук галузі мовознавства – поетики. Основне завдання її полягає в з'ясуванні ролі тих компонентів текстових структур, які експліцитно чи імпліцитно виконують у них мистецьку, естетизувальну, або власне поетичну, функцію “на загальнотекстуальному тлі, «освітлюючи», актуалізуючи інші компоненти, весь (цілісний) текст” [7, с. 23]. Ця сфера лінгвістики, переконує Анатолій Мойсієнко, має вивчати не тільки художній текст, не лише філософію, психологію творчості, техніку поетичної зодчості, а й інші текстові структури – публіцистичні, наукові тощо, для яких індіферентними є такі аперцепційні факти, як емоційність, образність.

Дослідники-філологи сьогодні впритул зіткнулися з досить непростою проблемою: власне лінгвістичного аналізу недостатньо для повного, різноаспектного інтерпретування світу мови-тексту. Лінгвісти й літературознавці по-різному витлумачують те саме “мовно-естетичне освоєння екстралінгвального світу” [8, с. 258], віддають перевагу одним його сутностям і не помічають інших його релевантних ознак або й не воліють зважати на них. Анатолій Мойсієнко дистанціюється від тих науковців, які прагнуть створювати своє, вибудоване на літературознавчих засадах мовознавство, мотивуючи ці наміри тим, що їм “цікаве в мові те, чим зовсім не займаються лінгвісти, і далеко не завжди потрібне те, що вони так ретельно вивчають” [14, с. 6]. Він у супрязі з дослідниками, які, “не ігноруючи власне лінгвістичного чи літературознавчого підходів до аналізу текстових структур”, чітко усвідомлюють “можливість і потребу

комплексного (філологічного) аналізу, який і покликана здійснювати поетика, де не повинно існувати проблеми домінантного – периферійного щодо лінгвістичного чи літературознавчого. Це залежатиме від специфіки досліджуваного тексту, від авторської й, зрештою, читацької інтенції” [7, с. 25]. Розглядувана версія “чільного представника філологічної думки” [Там само] не просто задекларована, а надійно апробована власним науковим і письменницьким досвідом. Отже, Анатолій Кирилович особливий не лише як поет, а й як науковець, оскільки вміє єднати лінгвістичну й літературознавчу сфери, знаходити в цьому природному синтезі золоту середину, що вможливорює об’єктивне, а не суб’єктивне оцінювання поетики текстових структур. Він з-поміж новітніх дослідників, для котрих зразками істинного філологічного аналізу є студії Олександра Потебні, Віктора Виноградова, Юрія Лотмана та ін.

Анатолій Мойсієнко згуртував сьогодні навкіл себе однодумців з усієї України. Ось уже кілька років поспіль він скликає “на розмову нелукаву” мовознавців, літературознавців, перекладачів, щоб, як писав Віктор Баранов, прямо у вічі сказати, “наскільки ми здобули й наскільки втратили авторитет у широкого кола читачів”, де “шукати причину: в перекосах суспільного буття, новітніх спокусах і викликах часу чи й у нас самих, продуцентах” [3, с. 4] і дослідниках слова. Матеріали наукових форумів “Світ мови: поетика текстових структур” засвідчують, що коло “продуцентів” і дослідників слова як основної одиниці лексики й центральної структурно-семантичної одиниці мови загалом шириться, употужнюється молодими силами зі свіжими думками, з перспективними філологічними проектами.

Годилося б, звичайно, зупинитися ще на одній іпостасі Анатолія Мойсієнка – літературознавчій, схарактеризувати його фундаментальну працю “Традиції модерну і модерн традиції” про історію української зорової поезії, про шахопоезію, про існування українського верлібру, про мистецькі пасажі Миколи Мірошніченка, Емми Андіївської й про дещо

інше. Однак це ще одна тема для наступної розмови, як і тема про іпостась тлумача. У теорії літератури, перекладацтві Анатолій Мойсієнко, справедливо зазначав Микола Жулинський, – “визнаний профі” [4, с. 7].

Завершимо свої роздуми про поета і філолога (однаковою мірою мовознавця й літературознавця!) словами письменника, критика, публіциста Євгена Барана: “Якби все на світі залежало тільки від літератури, себто, якби ми жили тільки духовним, то давно б уже співали Божі псалми в Едемському саду...” [2], з таким уточненням: коли б ми читали поезію Анатолія Мойсієнка, то духовно оздоровлювалися б, раділи б життю, яким ошечдрив нас Господь, навчилися б простої й такої вкрай необхідної речі – любити світ, у якому живемо, любити світ мови з його внутрішньою гармонією та зв’язками з усім зовнішнім стосовно нас і нашого рідного слова. Завжди з приємністю читаю теплий авторський напис-дарунок на збірці “З чернігівських садів”:

*З чернігівських садів, з троещинських околиць
Хай лине віри мій – славень –
До Славного Миколи,
До Славної Полтави –*

і вслід за поетом повторюю:

*Приємлю
спориши придорожній
і білу ромашкуприємлю,
І сиву грозу,
що росте громокроною
в землю,*

Приємлю, –
сподіваючись, що це “Приємлю” стоголосо відгукнеться в усій Україні, наснажить наш люд неймовірною духовною величчю. Дай Боже, аби так і було...

Література

1. Академік Арнольд Панасович Грищенко / автор вступ. ст. й упоряд. бібліограф. покажчика М. І. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2006. – 156 с.
2. Баран Є. “Печаль трави на відстані дощів”: поетичний сад Анатолія Мойсієнка / Євген Баран // Українська літературна газета. – 2011. – 11 бер. – С. 13.
3. Баранов В. Зійдімось на розмову нелукаву / Віктор Баранов // Літературна газета. – 2012. – 27 груд. – С. 4.

4. Жулинський Микола. Дух, що єднається зі світом інших / М. Жулинський // Мойсієнко Анатолій. Вибране / А. Мойсієнко. – К. : Фенікс, 2006. – С. 3–9.
5. Історична грамати́ка української мови : підручник для студентів мовно-літературних факультетів педагогічних інститутів УРСР / О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх та ін. – К. : Рад. школа, 1962. – 510 с.
6. Коженювська-Бігун А. Анатолій Мойсієнко: “Співавтором моїх віршів – рідна мова” : [Інтерв’ю] / розмовляла Анна Коженювська-Бігун // Наше Слово. – 2012. – 27 січ. – С. 10–11.
7. Мойсієнко Анатолій. Мова як світ світів. Поетика текстових структур / Анатолій Мойсієнко. – Умань : УДПУ, 2008. – 280 с.
8. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша : монографія / А. К. Мойсієнко. – К. : Вид-во “Сталь”, 2006. – 304 с.
9. Світ мови: поетика текстових структур : наук. зб. на пошану проф. Анатолія Мойсієнка / за ред. проф. М. Зимомрі. – К. ; Дрогобич : Посвіт, 2009. – 444 с.
10. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 242 с.
11. Степаненко Микола. Світ в оцінці Олесь Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника / Микола Степаненко. – Полтава : ПП Шевченко Р. В., 2012. – 284 с.
12. Талалай Леонід. Роздуми про поезію / Леонід Талалай // Літературна Україна. – 2012. – 15 лист. – С. 8–9.
13. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
14. Чичерин А. В. Ритм образа: стилистические проблемы / А. В. Чичерин. – М. : Сов. писатель, 1973. – 396 с.
15. Шевченко Т. Г. Кобзар. Вперше зі щоденником автора / Тарас Григорович Шевченко; упоряд. та комент. С. А. Гальченка; передм. І. М. Дзюби. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2012. – 960 с.

БАГАТОГОЛОСЕ СЛОВО ВОЛОДИМИРА МИРНОГО

Справжня література нікого не залишає байдужим, вона гострить розум, запалює високі почуття, рятує людину від сірості, уселяє їй віру в перемогу й допомагає успішно долати найтяжчі випробування долі. Письменник, як і вчитель та школа, слушно наголошував свого часу Олесь Гончар, має бути найпершим і найпослідовнішим оберігачем, найвірнішим і найревнішим утверджувачем усього, що звано найвищою істиною, честю, гідністю, без чого неможливий суспільний поступ загалом і становлення та саморозквіт кожного, хто з волі Всевишнього приходить у цей складний світ, займає в ньому власну нішу, дбає передовсім про свого

ближнього, воліє залишити після себе яскравий і чистий слід. У художньому слові, що, прислухаймося й до такої думки незабутнього автора “Собору”, є ядром національної культури, від сили якого побільшується чи навпаки поменшується її дієвість та розвій усього духовного буття народу, ми шукаємо й неодмінно знаходимо правду. Основне покликання слова, що спочатку було і було в Бога, – нести найістиннішу істину про все, що мали, маємо й матимемо.

До тих майстрів красного письменства, які сумлінно виконують цю Господом покладену на них принуку, належить Володимир Мирний. Траєкторія його творчості широка, багата на жанри, заряджена перлами. Митець управно володіє поетичними секретами, його проза впізнавана, закорінена в реальне життя. Перу Володимира Степановича належать наповнені свіжими роздумами літературознавчі розвідки, здебільшого про письменників-краян, себто полтавців. Від того часу, як поет Мирний дебютував, сплигло понад 60 літ. Він подарував читачам книжки “Криниця”, “Матіюли”, “Вечірнє поле”, “Монолог землі”, “Літні зорепади”, “Світло берези”, “Багряне гроно горобини”, “Фантомас”, “Надія, віра і любов”, “У дорозі до храму”, “Вибране”, “Теплий дощ у неділю”, “Сурмачка”, “Сто поезій про кохання”, “Життя по колу йде...”, “Стукати у брами...”. Найсутніше для цього поета і прозаїка є те, що всі його вірші, оповідання, повісті оперті на нездоланну силу людини в її нерозривному зв’язку з рідною землею.

І ось знову Володимир Мирний причащає своїх шанувальників ще однією книжкою з багатозначним поіменуванням “Янголи ридали в небесах”. Це художньо-літературознавче видання. До нього ввійшли повість з тією ж таки назвою – “Янголи ридали в небесах”, оповідання, образки, поезії у прозі, філософема “Думки – як птахи”, літературно-критичні й публіцистичні статті. Щодо останніх, то вони густо всіяні розмислами, адресованими передовсім талановитим землякам, з-поміж яких Григорій Сковорода, Панас Мирний, Василь Симоненко, Григійр Тютюнник, Олександр Ковінька, Микола Костенко. Особливу теплоту

посланолюбому мудрові з Чорнух-Харсік, і це не випадково: життєві дороги геніального Сковороди й автора статті про нього розбіглися в часі – на двоє століть, але перетнулися в просторі: Володимир Мирний закінчив школу імені Григорія Сковороди у Чорнухах, простував у дитинстві тими стежками, якими колись ходив філософ-просвітител. А ще він узяв на щоденне озброєння настанову свого славного предтечі про жертвовну працю в ім'я майбутнього: “Не шкодує рук і вдар кресалом, і викрешеш вогонь у себе вдома й не ходитимеш по сусідніх хатах вклонятися й просити: позич мені вогню...” Володимир Степанович щедро ділиться своїм мистецьким скарбом, запалює вогонь любові й миру в людських душах.

Творчість і життя свого однолітка Василя Симоненка літератор порівнює з “пульсуванням пурпурового маку на холодно-пекучому снігу”. Ця коротка фраза замінює цілі тексти про духовний подвиг “молодого витязя української літератури”, який попрямував у велику літературу з лубенських країв, що притулилися своїми межами до землі, на якій навечно залишилися “благословенні сліди... Григорія Сковороди”.

Лаконічну й водночас ємну в змістовому плані оповідь присвячено Олександру Ковіньці – “справжньому гумористичному самородкові”, якому доля вготувала двадцять один рік у магаданських таборах. Із ним Володимир Мирний “не раз виступав разом... десь у вітряному полі, під лісосмугою перед засмаглими жінками-полільницями чи в заводському цеху перед робітниками”.

Зафіксовано й мить спілкування з людиною, котра відразу вразила “якоюсь лагідністю, домашністю, довірою”, з якою “перекинешся кількома словами, – і вже ти в її душевному полоні, і вже ти довіряєш їй, віриш їй до кінця”. Мовиться про вартого вічної пам'яті і слави Григора Тютюнника. В уяві Володимира Мирного й досі “вітер куйовдить його чорне неслухняне волосся, а очі дивляться вдаль. Він так любив – до болю – свій рідний полтавський край”.

Із “полиновим трунком любові” порівняно поезію земляка Миколи Костенка. Цих двох полтавців зріднює те, що їхні помисли й діяння переповнюють “полинові думи... про долю сьогоднішньої України”, про те лихоліття, яке їй судилося пережити. Їм нестерпно болить, що новітні герострати та казнокради перетворили Україну “в циганський караван-сарай”, у “циганський гармидер”, де “шакали здобич рвуть”, де руйнується “безжалісним обманом сподівань серцевина”.

У колі літературознавчих зацікавлень Володимира Мирного – титан духу, будитель людських душ Панас Мирний. Захоплює великий полтавець Мирний-Рудченко нашого сучасника насамперед тим, що збирав “по іскорці, по крихітці в гущі народній” “добірне, чудовне, образне літературне” українське слово, яке стало “кипучим, виблискуючим океаном”, “мовною квітчастою стихією, що пахне сонцем і грозами”. Рветься душа автора книги “Янголи ридали в небесах” від того, що “за роки багатолітньої бездержавності ми занехаяли свою рідну мову. Як перекинчики бездумно відмовляємося від неї, соромимося її і “щьолкаємо” чужою, сусідською мовою, бо вона, бачте, “великая и могучая”. А сусіди тільки думають про те, як, відібравши в нас рідну мову, повністю закріпити за нею статус нікчемного, недолугого хохла”.

Володимир Мирний намагається продовжити благородну справу Панаса Мирного і визбирує “по іскорці, по крихітці” мудрі висловлювання, які представлено в розділі “Думки – як птахи”. Він, як і ще один сучасний письменник-полтавець Олесь Воля, створює оригінальну піраміду духу. Вона об’ємна й ущерть наповнена думками, сприймається як “одне густо написане речення”, а всякий, хто осягатиме думки, прирівняні до птахів, з середини, з початку чи з кінця, купатиметься в мудрості їх, “як у цілющих океанічних глибинах, і збентежена, збурена свідомість наповнюватиметься єдиним розумінням: хто ми, навіщо прийшли в світ, куди йдемо, аби не минути себе – невідомих і невловимих у своїх богоодкровеннях, осяяннях нескортої любові, у пекучих солодошах мук і насиченості вічними митями творчості” (Олесь Воля). Панас Мирний раніше, а Володимир

Мирний і Олесь Воля сьогодні переконливо довели, що “зі словом ми могутньоокрили, наче боги, і носимо його біля самісінького серця, будуючи із брам словесних власні піраміди” (Олесь Воля). Що ж до змістової наповнюваності піраміди “Думки – як птахи”, то вона наскрізно пронизана духом істини *України* (“Україна – занедбаний, перехняблений віз. Все з нього випадає: добро, глузд, таланти. А лиха, хоч і трясця його трясє, – в ньому повно”) і її *одвічних атрибутів – пісні* (“Незламним коренем української духовності була, є і буде українська народна пісня”), *рушника* (“Українські вишивані рушники – барвисті зліпки з українських безсмертних душ”), *калини* (“Калина для українців – одвічний оберіг, нагадування про непроминальність краси”). У центрі її, духовної піраміди Володимира Мирного, – *людина* (“Кожна людина у своєму житті творить свій рай і своє пекло”, “Люди люблять насолоду. Але мерзенний той, хто відчуває насолоду від приниження і знущання над своїм ближнім”) із її *найзнаковішими чеснотами – любов’ю* (“Любов, як сонце, – всьому голова”), *щастям* (“Щастя не має протяжності в часі, воно – тимчасове почуття, але таке сильне, таке прекрасне, так високо підносить душу, що людині здається, що в неї за плечима розгортаються крила”), *совістю* (“Заснулу совість навряд чи хтось розбудить”). А ще Володимирові Мирному вдалося по-своєму неординарно й переконливо витлумачити сутність християнських принципів моралі, феномен творчого письменницького процесу й багато інших важливих речей, які тримають українське і світове духовне небо. Він майстерно й логічно вибудував свій філософсько-етичний словоряд на вершині якого – афоризми, сентенції, максими про вічність буття, незворотність часу, нескінченність пізнання: “Як не викошуй стару густу траву, – нова трава виростає ще густішою”, “Нікому не вдалося позбутися свого хреста”, “Ми всі тимчасово ходимо по дну небесного океану”, “Час, як і Бог, невидимий і нечутний”, “Річку часу ти можеш спинити тільки греблею своєї невтомної праці”. Вони достойно поповнюють українську афористичну сферу. Завершуючи розмову про крилатість думок Володимира Мирного, процитуємо ще одну пружинно

стиснену філософему, яка стосується всіх, хто прийшов у цей світ і неодмінно колись полишить його: “Всім прощати, нікому не розпросторюватись про свої болі та страждання, нікому не заздрити, не ганятися за багатством (“...бо те може все пропасть” – Григорій Сковорода), вдосконалювати свій дух і тіло, допомагати ближньому, не чекати від нього дяки за поміч, усмиряти свою гординю, жити просто і непомітно. Це, мабуть, і означає – нести свій хрест”. Вставне слово *мабуть*, що вказує на ступінь вірогідності повідомлюваного, треба замінити лексичною одиницею зі значенням “достовірність”, “упевненість”, ба навіть “категоричність” – *безперечно, безумовно, справді* або *нема щонайменшого сумніву*.

Нарешті, перейдемо до царини прози, тобто до “Янголів, які ридають у небесах”. Хто ж вони, ці янголи? Посланці, вісники Бога, захисники, заступники, охоронці чи просто добрі, сердечні, сумирні, скромні, чемні, милосердні, натхненні, роботящі люди, які освітлюють наш земний шлях, поспішають страждущим підставити своє плече, роблять тільки корисне, гарне, приємне? Однозначну відповідь дати складно, навряд чи й узагалі можливо. Перед нами – збірний образ усього, що знаємо про янголів, яких уявляємо у вигляді юнаків із крилами. Янголи не “торжествують” і не “весело празнують”, як на Різдво Христове, а ридають (навіть не плачуть!) у небесах. Чому? Невже немає радостей побіля нас? Хіба довкружжя зовсім затьмарило зло?

Уміщені в книжці повість, оповідання, образки – це суцільний гіркий плач, печаль і смуток. Хтось може дорікнути, що митець кидає сучасникам жмуток депресивності. Ні, і ще раз ні. В його об’єктиві – фрагменти гіркої української реальності. Письменник із достеменною точністю зафільтмував наш уже збіглий і натеперішній день із його болями, тривогами і, хоч і не зовсім зримими, проте сподіваннями. Він не говорить про кінецьсвіття, не закликає студіювати есхатологію, він прагне вияскравити зовсім інше: наше майбутнє залежить від нас самих, воно не з’явиться в усій своїй повноті й досконалості за помахом якоїсь чарівної палички або з чиєїсь

допомоги. Кожен персонаж творів Володимира Мирного зосередився у своєму мікросвіті, сповідує свої принципи, намагається жити за власними законами. А всім нам вкупі, читаємо між рядками Шевченкові слова, бракує і “братолюбія”, і “єдиномислія”.

Повість “Янголи ридали в небесах” – панорама життя трьох поколінь українців, яку подає журналіст Микола Супрун. Трагізмом проникнута розповідь діда Степана про свій родовід: батька, якого творці комунізму “запаяли ... на п’ять годочків аж у Сибір”, де “згнили його кісточки”, про матір, що ледь не вмерла в голодний 1933-й рік, про самого себе, “начитаного, романтичного хлопця”, якого за українські “стишки” “запроторили... на десять літ туди, де Макар телят пасе, – у Магаданський край”. Судилося померти літньому Степанові вже в незалежній Україні, як не парадоксально, від рук молодих “дружків”- бандитів. За старим чоловіком, “круто замішаним на правді, совісті та доброті”, й ридали білі янголи.

А ось інший сюжет, також не менш трагічний (оповідання “Доля”). Яким із Наталею прожили в парі чимало літ, зростили трьох синів. Нестатки змусили годувальника родини податися на заробітки, які й звели його в могилу: “залізною стрілою” Якіма “вдарило... просто в перенісся, і він сторч головою упав униз, на асфальт”. Та біда, кажуть, сама не ходить, а з дітками, вона за собою іншу біду водить: Наталка невдовзі поховала дружину сина, що подався на ті ж таки клятї заробітки аж на Північ, і замінила трьом маленьким його донечкам і маму, й бабусю. А ще жінка мусила дбати про немічну свекруху та наймолодшого Гриня, здоров’я в якого забрав жорстокий Чорнобиль. Ось така в’язанка горя на одну людину, яка нібито й не вчинила великого гріха, а мусить нести тяжкий хрест, пити гірку чашу лиха.

Сумливою, навіть трагедійною інтонацією пройняті й інші оповідання Володимира Мирного: повна сил, мрій, надій тридцятилітня жінка прагне понад усе мотузкою прив’язати до якогось стовпа свого колись коханого чоловіка, а тепер “не людину, а звіра, скаженого звіра”, і

по шматочку різати його, сікти, як капусту (“На суді”); молодий чолов’яга Іван, син куркуля, убиває свою дружину Марусю, щоб та не розказала “совітській власті” про його минуле (“Перекотиполе”). Із жалем читається оповідання “На білому коні” – про нездарного, огидного чинушу Михайла Івановича, який уособлює тих українських “державотворців”, які за роки соборності й незалежності завели Україну в найглухіший кут. Острівками радості можна назвати оповідання “Додому до матері”, “Вірка”. “Спокійний Матвій”. Їхній зміст промовисто передає епіграф до повісті “Янголи ридали в небесах”: “Є інші дні, які ще не прийшли, які ще зводяться” (Пабло Неруда, із його книги “Море, дзвони”).

Докладно знайомлячись із доробком якогось майстра, неодмінно шукаємо його схожість з іншими письменниками, намагаємося вирізнити самобутність стилю його творів. Володимир Мирний уміє по-стефаніківськи “коротко, сильно”, а подеколи й “страшно” писати. Він тяжіє своїм лаконізмом до малої прози Григора Тютюнника, а ще намагається знаходити місце кожному слову, майстерно відтворювати в усіх барвах живе мовлення, пірнати в його найглибші надра й шукати золоту середину між народнорозмовною стихією та олітературненою мовою. Проникаючи в художній простір Володимира Мирного, чуєш природне, а не по-мистецькому зрежисоване багатоголосся, замилюєшся цим поліфонізмом, співчуваєш Вірці Мацюцькій, яка “двадцять найкращих літ віддояркувала на фермі” й “нажила собі тільки болі в суглобах та в попереку”; Матвієві, який “рано вставав та пізно лягав”, трудився все життя “то фуражиром на фермі, то обліковцем, то помічником комбайнера”. Кожен із вималюваних образів – це окрема людська доля і цілий космос, що її оточує. У єдності вони відтворюють, знову ж таки, складні, а нерідко й трагічні реалії нашого дня.

Високої оцінки заслуговують і ті твори, які сам автор назвав “поезією в прозі”. Вони мають особливий звукопис, пишну орнаментальність, етнопоетичну обарвленість, а ще накладені на художньо довершені описи. Біль і гнів, якими письменник щільно населив свої

повіді, оповідання, образки, притлумлюються. Вишукана поетика оповіді магнетично притягує до себе. Розумієш – у земного буття є свої принади й небезпеки, як сказав полтавець Володимир Калашник, “свої закони і свої беззаконня теж”. Їх треба лише віднайти, навчитися ними смакувати, не забувати, що життя має власний плин, свою течію, яку часто не під силу змінити навіть найодержимішим, що воно зіткане з білих і чорних смуг, з червоного – то любов і чорного – то журба. Проза Володимира Мирного переконливо доводить це. Після її прочитання стаєш розумнішим і мудрішим, зрештою, усвідомлюєш глибину змісту таких, на перший погляд, буденних, а насправду огорнених сакральністю посилів нашого сучасника до сущих і прийдешніх поколінь: “Зберігай душу чистою. Вона – білосніжне вітрило на твоєму човні. Поки воно сяє і лопотить на сонці і вітрі, ніякі житейські бурі і шторми тобі не страшні”; “Радій високому погідному небу, але й не забувай про навалісті хмари”.

З ЛЕСЕЮ СТЕПОВИЧКОЮ НАС ЗДРУЖИВ ОЛЕСЬ ГОНЧАР

Лесі Степовички багато, і, певно, так має бути. І добре, що так є. Адже в ній багато всього: віршів, новел, есеїв – у літературі; іноземних мов, пісень, думок, ідей, жартів, анекдотів – у житті. І все це має якось уміститися в одній людині. Вона фонтанує емоціями, веселощами. Лесині друзі вважають, що без неї товариство – не товариство, свято – не свято.

Степовичка розкута, жартлива, співає, зачувши хор, танцює, зачувши музику. А в очах її не раз помічаю зачасний сум. Що стоїть за цим празниковим бурлеском? Ніхто не бачив, щоб вона плакала, ніхто не чув, щоб скаржилася на біль, фізичний чи душевний. Залізна? Сталева? Чавунна? Так зопалу не збагнути. А якою ж бути жінці на святах? Бо бачимося з нею лишень на літературних дійствах, головно гончарівських. Олесь Терентійович нас із Лесею познайомив і здружив – десь на перетинку двох доріг, у степу широкому, квітучому – на півшляху між Полтавою і Дніпропетровськом, звісно, віртуально. А от коли, не згадаю,

здається, знаю її давно, усе своє життя. Як сестру, так, наче бігали по одній вулиці в одному селі, здіймаючи до небес пилуку, збирали запашні яблука чи груші-гнилички, пасли череду на луках. Та вона ж таки й наша, полтавська, бо діди й баби її родом із сіл приорільсько-царичанських: Могилів, Китайгород, Рудька – вільні козацькі села, що до початку 30-их рр. ХХ століття належали Полтавській губернії. Це вже пізніше їх адміністративно віддали Катеринославщині.

Дещо збагнув про Лесину суть, вичитав із книжки “Стернею долі”. Стерня – не вигадка, не простора метафора Долі. Така лірика – найвища ступінь відвертості. А хіба може бути інакше з такою розпанаханістю очей, розхристаністю душі? Услухайтеся хоча би ось у ці рядки із її “Поєми про матір”:

*Мамо моя, городська, крепдешинова,
Квітка моя, полиново-шипшинова,
Усмішка ваша розквітла і згіркла,
Зірваний цвіте, пригнічений квіте.*

*За що прогнали ви любого татка?
Нащо сховали навек від дитятка?
Чом ваше серце стало мов камінь?
О мила мамо, сувора мамо!*

*Буду за татком ридати віками
Нині і прісно, й навіки...*

Є у Степовиччиному поетичному розмаї “Поєма про батька”:

*Тату, судьбою для мене рокований,
Тату, розкутий, дзвінкий, ризикований,
Тату, веселий, стрімкий, артистичний,
Таточку, татку, мій Батьку правічний!*

*Я вас шукала у дебрях камінних,
серед асфальтів, салонів, камінів,
у колисковій, в моїм букварі,
в тиші церковній, на Лисій горі,
в пишних столицях, у плавнях Дніпра,
а відшукала у Кар Хуторах.
Тут ви карались на сивих вітрах...
Хрест на могилі, розіп'ятий прах.
Сумно шумить степова ковила.
Доля навіки нас двох розвела.*

Поезія автобіографічна, батьки ліричної героїні були очевидними протилежностями. Ці двоє антиподів проросли в героїні, вони розривають її єство своєю непоєднаністю, як у вірші “Я – різна”:

*Я - різна,
скоромна булка
і коврижка прісна.
...
Я - різна,
і від того тішуся,
черниця бідна
й невситима грішниця.
...
Я- степ і ліс,
Я- половецька баба.
Я - Захід, я - Париж,
Поезія і зваба.*

*Я- різна!
Я – хатка глиняна,
Трипільська миска.
Я- Оріяни зоряне намисто.
Я- різна!
...
Я – різна!
Завжди була, і є, і буду
після.
Во вік віків, і нині, й прісно.
Я - різна! **

З таким стартом і не загубитися на маргінесах долі. Вона сама себе зробила. Неймовірно сильна, бо найстрашніше з нею сталося в дитинстві. Покарання нелюбов’ю. Гарт, гіркішого і дорогоціннішого від якого не може бути. Та дівча вціліло й вижило, із несміливої Булахівни стало відомою Степовичкою.

Ощедрювати інших – Лесина сутність. Їй багато дано, і їй прагнеться стільки ж віддавати. І байдуже славній доньці степу, беруть чи не беруть і куди впаде те зерно. Вона безупинно дарує себе, навсібіч, не чекаючи похвали. Радіє виходу доброї книжки свого побратима, друкує твори й літературознавчі дослідження колег у журналі “Січеслав”, який сама придумала, заснувала й успішно редагувала.

Їй однаково смакує український борщ із німецьким пивом, “полтавські пундики пряжені” з ірландським лікером. Комусь не до шмиги? Це справа смаку.

Упевнений, що поезія має бути емоційною. Якщо в неї не закладено цього заряду, читач не відгукнеться. Холодні формалістичні пошуки

---

* Леся якось показала мені рукопис зі своїми віршами, які вона багато років тому надсилала Дмитрові Павличку, бажаючи знати його думку. На берегах різні помітки, подекуди критичні зауваги, а біля твору “Я – різна” Метр написав: “Цей вірш свідчить, що Ви – Поетеса!”.

деяких поетів-інтелектуалів, понадлюдей, мертвонароджені конструкції, нехай і пишно оздоблені, не породжують у мене ніяких почуттів. Холодне не викреше тепла, мертво не ляже в ґрунт животворним гумусом. У чому сила жінки-поетеси? Може, у водах рідної річки Орелі, як-от у вірші “Жінка й ріка”:

*Он там на траві залишилося плаття,
а жінка пливе, наче жовте латаття,
розхристана, зірвана вітром ліля.
Покровом над нею священна Гея...*

*Пливе, і змиває вода її сльози.
Плач, жінко, бо скоро вже вдарять морози,
Плач, жінко, із вечора і до світання,
Не буде вже більше такого кохання!*

*Завмерли плачі у задумливих плавнях,
А жінка на берег виходила плавно.
І сила оновлена в ній струменіла,
І плаття світилось на березі біле.*

Степовичка українськоцентрична і європоорієнтована водночас:

*Сиджу на березі Орільки
Й перекладаю вірші Рільке.*

Така різновекторність могла би й розшматувати якусь слабшу людину, мабуть, і Лесю розриває, я ще не збагнув. Вчинки героїв її прози частенько суперечливі. Думається, на яку лиху годину було тій Мар’яні Шаблі їхати до Берліна, щоб потім утікати від німецького чоловіка додому в Україну?

На релігійно-світоглядних теренах – теж різновекторність:

*Я – християнка і язичниця зухвала,
Я вірую в Христа і в папороть Купала.*

Бачив Лесю гарно вбраною, елегантною фрау, коли перекладала німецьким гостям на дружніх перемовинах. Бачив і в народних строях, у вишиванці з коралями, таку собі добру, привітну, мудру Килину. А ще недавно була Мавкою. Ще недавно, якихось два десятки літ тому писала “Я – панна Літо”, а нині літньою бути не хоче. Вигадала на свій ювілей інше, заспокійливе, як настойка спиртова з півонії, – поезія “Осінні люди”:

Все ще вабить серпень свіжим   Сонце прожене примарні тіні,

*сіном,
Медом ще дарує щедрий Спас.
Ми – не літні люди, ми – осінні,
Літечко склював підступний час.*

*Осене, надходить час прозріння,
Літечко, прощай, вже назавжди.
Ми – не літні люди, ми – осінні,
Нас уже полюють холоди.*

*Але вперте серце не здається,
І летить твоє навстріч мені.
Хтось на нас скептично
озирнеться,
“Літні люди, а в очах – вогні”.*

*Спалахне мій вогник від твого.
Ми – не літні люди, ми – осінні,
Ми йще з тобою – о-го-го!*

*Ми ще повоюємо за правду,
Ми ще помандруємо в світи,
Тільки б вірить, як в сімнадцять,
радо
Я – для тебе, і для мене – ти.*

*Ти мені таким здаєшся сильним,
Молодим, надійним повсякчас.
Ми – не літні люди, ми – осінні,
Бог з ним, з літом! Осінь любить
нас.*

Вірш пішов у люди, я свідок. А наговорив тут навіщось чимало про всілякі суперечності та роздвоєності Лесі Степовички. А її лірична героїня в останніх віршах напрочуд гармонійна й цілком притомна жінка. То, можливо, усі ті бурі мені лише наснилися чи намріялися...

МРІЙНИЦЯ, ПОЕТКА... РЕВОЛЮЦІОНЕРКА

(про збірку Лесі Степовички «Осінні люди»)

*... життя кожного єдине, безцінне,
унікальне і неповторне.
Як наша незнищенна Україна,
яка в рядках і поміж рядків цієї книги.*

Леся Степовичка

Нову книгу «Осінні люди», яку на суд людський виносить Леся Степовичка, почав читати з розділу, що має співзвучну дню сьогоднішньому назву «Виходьмо, браття, на Майдани!», і відразу згадав канадійського українця, письменника Степана Горлача, який, наслухавшись Лесиних віршів в авторському виконанні влітку помаранчевого 2005 року, захоплено вигукнув: «Степовичка – помаранчевий Маяковський!» Про це почув якимось від дніпропетровських колег по перу і сприйняв серйозно, аксіоматично вислів гостя з Країни Кленового Листя, бо в ньому є велика доля правди. Внутрішньо розкута Леся Степовичка своїм поетичним словом неповторно й об'єктивно, без

оздобленості художньою тропікою задокументувала неймовірно напружені події 2004 – 2005, 2013 – 2014 рр. Отже, вона має повне право, як і Дмитро Павличко, Володимир Базилевський, Станіслав Бондаренко, Іван Перепеляк і немало інших митців, носити почесний титул літописця живої історії – Помаранчевої революції й Революції Гідності. У книзі, що нині з успіхом ширить коло шанувальників (їх буде багато – можу заприсягнутися), окреме місце зайняли вірші вже трохи віддаленої в часі й притлумленої в пам'яті Помаранчевої завірюхи, яка обійшлася, на превелике щастя, без крові, була, за влучною оцінкою Михайла Слабошпицького, «легеньким романтичним шоу» порівняно зі щойно завершеною Революцією Гідності, або «Набагато майданнішим Майданом» зі свистом снайперських куль, з невинно убієнними синами та дочками України.

Авторка щиро й піднесено вітає Майдан, іменує його «сонечком жовтогарячим», вірить сама й переконує нас, що

*Єнакієве не переінакшить,
нічого вже не переіначить,
не перекотить, не перекучить,
не перечучить, не переянукочить
те, що у нас зав'язалося,
зав'южилось, зающилось,
запорошилось...*

Отаке плідне словотворення, отакі оригінальні okazіonalіzmi з прозорою мотивувальною базою, що опроявляють у чіткій часовій послідовності етапи нашого державного становлення останніх двадцяти літ, отаке актуальне помаранчеве ретро, дарма що вже відійшли в історію імена деяких наших вождів – опинилися серед «титаніків» української політики. Та не вони важливі, бо не з їхньою участю, як сміливо заявляє Павло Щириця, «...Майбутнє пишеться сьогодні на Майдані...». Перед нами нові поетичні одкровення Степовички – уже з Євромайдану, який відкидає «подачки від Кремля», «московську поміч» – «кров синів

вкраїнського народу». Разом репрезентовані, вони, Перший і Другий Майдани, ніби творять енергетичну дугу над цим нашим десятиліттям – 2004-2014, подіям, фактам, перемінам його тісно в цих рамках (їх не убгати і в цілі століття!). У ці роки ми щиро зачаровувалися, болісно розчаровувалися, важко переживали «постреволюційний синдром», під гнітючим владним матеріально-духовним тягарем утрачали надію на нове відродження, але, дякувати Господові, зовсім ненадовго. І ось – «стоїть, мов скеля, київський Майдан», готовий «во ім'я щастя і добра» перейти «на хліб і воду, і на дух святий, що силу нам дає аж до загину». Поруч із батьками – сини, які з підлітків стали юнаками-патріотами, новими, вільними, відповідальними, орієнтованими на Європу громадянами України, готовими вмерти «на цій землі, нам Богом даній, на вічних берегах Дніпра», упокорити всі негаразди долі. Дітям виборюваної у віках Незалежності, що тримають «у руках кермо Доби», адресовано рядки вірша, написаного в ритмі Майдану, – «Чи хочуть москалі війни»:

*Тримайтеся, синочки золоті,
Тримайтеся, гвардійці-оборонці,
Нехай вас оминають кулі ті,
Вертайтеся живими, оборонці!*

А перед тим було докірливе запитання до «карлика Москви», «кремлівського маньяка» та його сатрапів, які нацькували на «наші голови, на наші кораблі, на землі наші предківські, правічні, й все, що росло й цвіло на цій землі», зелених чоловічків:

*Навіщо увійшли у нашу хату
і потоптали мальви у дворі?*

А після цього це вже й навдивовижу відчайне:

*Синів ховає Україна-мати,
і сняться кулемети дітвори.*

Україна втоплена в горі, залита сльозами. Авторка збірки серцем усвідомлює це, розум же її камертонно налаштований на інше. І про це інше раціо йдеться в передмові із трохи загадковою назвою «Знахідки і втрати осінніх людей»: «Наше життя триває, і ворог не дочекається, щоб

лише плакали, ходили в чорних жалобних хустках, носили домовини», а також у вірші-слогані, написаному і прочитаному на Майдані 8 грудня 2013 року:

*Дніпропетровськ і Київ – разом
ми подолаєм цю заразу!
Повсталі люди Січеслава,
Майдану слава! Україні слава!*

Отже, розпач, голосіння – не для Степовички, у неї могутній запас нерозтраченої віри, і де він тільки береться? Та от що істотно важливе – я б назвав цю глибоко індивідуалізовану якість її віршів, цей синтез виструнченої думки і щемного почуття, за аналогією до її словотворень, можливо, «емоційним історизмом». Так, історизмом, а не анахронізмом, причому історизмом у проекції на діахронні, а не синхронні вісі й координати. Поясню це просто: наші нащадки через 50–100 років прочитають сухий фактаж про перебіг подій під час українських Майданів початку ХХІ століття й навряд чи збагнуть, як і чому нас так трусило та лихоманило, що гнало нас, мирних «осінніх людей», на вулиці, на барикади. А вірші Степовички, як і інших чутливих та совісних поетів нашої доби – Бориса Гуменюка, Наталі Дзюбенко-Мейс, Антоніни Листопад, Валерія Гужви, – несуть енергетику шаленого спротиву, демонструють спалах народного гніву й усенаціональної віри, правлять за оголений нерв протистояння.

Думаю, якби не війна, збірка «Осінні люди» могла би бути іншою, у чому зізнається й сама авторка в передмові. Вона подарувала б нам ліричну сповідь наділеної магичною силою людини, що прямує з літа в осінь, шукаючи багрянцеві скарби на ще одній устеленій життєвими принадами й перешкодами дорозі, яку нам суджено долати. Здогадуюся, що її поетичні «Осінні люди» несли б відчутну потугу й можливого особистого щастя, затишного, мирного, сподіваного, ще не звіданого щастя двох, яких «любить осінь», у яких «літечко склював підступний час», на яких «уже полюють холоди», але їхнє «вперте серце не здається» й не хоче

прощатися з серпнем, що «все ще вабить... свіжим сіном», із щедрим Спасом, який «медом... дарує». А тепер усе змінилося, перевернулося з ніг на голову:

*Твоє серце м'яке, як глина,
Твоя вдача тверда, мов камінь.
Ми пригубим осіннє віно,
Що так довго на нас чекало.*

*Нічийого не стерли каменю,
Ні у кого не вкрали рими.
Грішимо, і каємось в храмах.
І не їздимо більше до Криму....*

Сучасникові, достеменно, підтекст зрозумілий, про які-небудь пояснення чи моралізаторство не може бути й мови: до Криму після «зелених чоловічків» душа не летить. Зате в іншому вірші твердо і владно звучить, що правда восторжествує:

Повернем Крим і відбудуємо міста.

Гадаю, книжку можна було б і не ділити на окремі розділи, позаяк вірші, що ввійшли до них, перегукуються своїм змістом, часто доповнюють один одного: дружба й кохання, неприхована ненависть до кремлівського «сатани» і світла віра у скороминущість ординської навали – усе це вариться в одному котлі, який нарекли серцем поета. Важливо й те, що по-лицарськи смілива муза нашої поетки не мовчить, коли гримлять гармати в Україні.

Читаючи нову збірку, згадав, як Віктор Баранов у поемі «Друзям на незабудь» тонко вияскравив рису поетичної вдачі Степовички в таких рядках:

*Як не згадать нам Лесю Степовичку,
яка являє нам постійну звичку –
сприймать літературу як життя
й своє життя усе віддати слову,
в його шторми пірнати знову й знову –
з розгону, без вагань, без каяття.*

Своїм пильним і гострим редакторським оком він підмітив і точно описав, як тісно переплетені в Лесиному мистецькому просторі література й життя (Баранов В. Віват, Степова Амазонко! / Віктор Баранов // Друзям на незабуть. – Львів : Ліга–Прес, 2012. – С. 13).

Інший майстер слова, бува, ховається за езоповою мовою, маскується. Степовичка ж і в тільки-но спорядженій у світ збірці, як і в усіх попередніх, залишається вірною собі: гранична сповідальність деяких її віршів наводить на думку, що лірична героїня часто аж небезпечно наближається до авторського «я», подеколи й зовсім зливається з ним. Добре це чи зле? Гадаю, за таке її можна б і насварити, якби ми не знали, що поеткам високого лету властиві фантазійні елегії. Не дізнатися нам – навіть після доскіпливого вистежування, – чи описане було насправді, чи то лише мрії, наприклад, про «серце твоє – японську жоржину, погляд твій – татарський кинджал, норів твій – ятаган турецький» й інше, інтимніше...

Хоч і сам я писав якось, що «Степовички багато» і що «в ній багато всього», та хочу на цей раз заперечити Миколі Петренкові, автору передмови до книжки, який докоряє (щоправда, пом'якшено) поетесі за «надмір душевної щедрості». Хіба ж вона винна, що їй відмірено багато, що має небайдуже серце, свій упізнаваний голос і стиль у поезії, здатність до ще яскравішого самовідновлення після згоряння:

*І знову душа в нірвані,
Кудись її бідну несе.
А отже, ніщо не минає,
поки не минуло усе.*

Не можна (навіть гріх!) журити будь-кого за те, що вміє кохати, що його

*Ще ватра в степу палає,
ще в серці вогник тремтить.*

А це, повірте, немало. «Осінні люди», придуманий Лесею Степовичкою образ і винесений у заголовок книги, – красива метафора, у якій «немає дна», яка відлунює радістю й сумом, упокорюю та неспокоєм у багатьох читацьких серцях. Я сам можу це посвідчити. Микола Петренко, на його патріарше диво дивне, майже не помітив циклу любовної лірики,

названого так по-сучасному, грайливо – «Метелики в животі». Це вислів зовсім юний, з'явився він у молодіжному сленгу років сім-десять, тому й означає психологічний стан людини, охопленої коханням-лихоманкою.

Присутність авторки гостро відчувається в розділі «У колі митців і поетів», який починається прикметним публіцистичним віршем «Розмова з поезією». Степовичка наділяє свою музу тими рисами, діями, які через різні життєві причини не виформувала в собі, не змогла здійснити:

*Привіт, Поезіє, на тебе я чекала,
А ти, гультісо, довгенько десь блукала,
В генделиках пила без мене оковиту
Чи закохалася несамовито?*

*Чи, може, снобко, подалася в жар-столицю,
Мене ж лишила скніти у провінції?
Ходила з європейцями Майданом,
І «Кобзаря» читала з Нігояном?
Без мене цілилась у Янека з нагана,
Не вцілила, за це тобі догана.*

Поезія постає тут як духовна субстанція, що може жити в ліричній героїні, а то й виокремлюватися, зникати, набувати нової якості, а потім повертатися, зреалізувавши її мрії, сподівання на щасливі знаки долі. Використано цікавий художній прийом, який потребує докладного аналізу. Знову я затято веду мову про емоційну, історичну наповненість, значущість, внутрішню глибину віршів із Майдану, а наразі треба сказати інше: Леся вище від свого поетичного штукарства ставить інших персонажів сучасності, а саме – мужніх героїв наших днів:

*– Чому ж полишила Донбас?
– Тому що там не до концертів, не до нас.
У цій різні стоїть питання руба:
Україна незалежна або згуба.
Час Полігмнії, Евтерпи, Каліопи,
час входу НАТО і рішучості Європи.*

*Коли стріляють «гради», я мовчу,
а може, до бійців я знову полечу.
Вони – Поезія! А я - лиш волонтерка,
гримас війни слабке мале люстерко.*

Степовичка не тільки мрійниця, поетка, а й революціонерка, щоправда, непрофесійна, позаяк ні до яких партій не притулена, а має свій статут, власну програму, стратегію і тактику, продиктовані покликом щирого серця з величною й рідною Україною в ньому. Інакше вона сьогодні не купалася б у віршах, а дерибанила б посади, – якась би та й дісталася. І неозброєним оком видно, що для Лесі, «Незалежності доні», судячи з поетичних текстів, сув'язно переплетених із життям у всьому його багатоманітті, значно важливіше було – у вир революції кликати, як казав колись Павло Тичина, «на геройство серце будить», а в час помайдання – сміятися з псевдогероїв-братків, «ура-патріотів» України, колишніх перефарбованих, підстаркуватих духом «совків», які живуть, «як мокре горить», які щонайскоріше назавжди мають відійти в небуття («Деяким моїм “любим друзям”»).

І зовсім вражає вірш «Смерть – російська рулетка». Саме такі художньо-публіцистичні тексти, як цей, переконливо засвідчують, що маємо справу з поеткою, здатною не лише розмахувати словесною шаблою на мітингах, як комусь може здатися, а й з аналітиком, наділеним холодним розумом, щирим серцем і непересічним письменницьким даром. У Степовички, жінки вродливої, певен, знайшлося б чимало яскравих світлин, на яких вона випромінює жіночі чари. Але Леся подає поміж віршами скромне фото, де на цвинтарі читає вірші над убієнними бійцями. А отже, справді, не до чарів, отже, серце справді болить. Як зауважив відомий львівський, чи радше львівсько-київський, поет, і не лише поет, а вчений – доктор філологічних наук – Ігор Павлюк, *«на таких, як Степовичка, сфокусовується інстинкт самозбереження етносу, природи, всього живого та енергетично місткого у всесвіті. Такі боривітри згряями не літають. Згряями літають лише сірі маленькі суетні пташки»* (Павлюк І. Три вильоти боривітра, або Спроба передмови

до Лесі Степовички / Ігор Павлюк // Степовичка Л. М. Медитації пташиного крила : поезії. – Дніпропетровськ : Моноліт, 2003. – С. 5–14).

Переклади філософських поезій віддаленого в часі, стишеного в минулому й завуальованого флером тонких асоціацій Рільке, на мій погляд, не вносять дисгармонії в бурхливу емоційну атмосферу збірки, про яку Микола Петренко, досвідчений літератор зі Львова, автор понад 90 книг, пише: *«Вірші Лесі Степовички вщерть наповнені вибуховим шалом нашої переломної і незаперечно доленосної доби»*. Це так, але ж Степовичка колись, в іншій своїй збірці, попереджала: *«Я – різна»*. Це поперше. А по-друге, вони, як і одвічні Лесині вірші, присвячені рідній, прямо-таки коханій річці Орелі (по-старовинному, Єрелі), знаю, бо й мені вона не чужа – по нашій Полтавщині жене свої хвилі. Тут я погоджуся із вдумливим польським поетом і літературним обсерватором Тадеєм Карабовичем, ще одним залюбленим у степову Оріль лицарем Слова, який вважає, що *«знаковим і визначальним у поетичній свідомості Лесі Степовички є оспівування рідних сторін, заповітної степової тиші. Авторка згадує історії минулого, порівнює ліричний колір Орелі з блакитною кров'ю степів, що у символічному вимірі протікає через жовті серпневі степи, й ототожнює її творчість до ширшого літературного ареалу придніпровської поетичної субстанції, в першу чергу до народних козацьких дум, до поезії та малярства людей вільних, чия творчість ніколи не піддавалася впливам щодення»*. (Карабович Т. Ліричні медитації степової поетеси / Тадей Карабович // Кур'єр Кривбасу. – 2005. – № 187. – С. 231).

Степова тиша й урбаністичний шал пристрастей – у цьому немає суперечності. У цьому – земна та небесна діалектика польотів творчої душі, яка прагне духовної високості і, здолавши один етап земного шляху, не тішить себе заслуженою славою, а впевнено випростує на нові життєві горизонти зі своїми віршами, сподіваючись «на спів-почування, спів-

думання, спів-дихання, спів-страждання, спів-гнів... спів-надію» із сучасниками й тими, хто прийде після нас.

P.S. А над обкладинкою славно попрацював приорільський художник Олександр Нем'ятій, і його соняхи – це яскраве імпресіоністичне попадання в саму суть книги. Сторінки ж її оздоблено теплими на погляд і на дотик витворами талановитого скульптора зі Львова Ярослава Мотики. Отаку соборну літературно-мистецьку новинку про відлуння двох українських Майданів, лихої війни, подих осені й щастя, відчаю та радості, тривоги й надії маємо на книжкову полицю. У добрий час, на духовне ошедрення!

НАТАЛІЯ БАКЛАЙ – “ЕТАЛОН УКРАЇНСЬКОГО ХАРАКТЕРУ І УКРАЇНСЬКОГО ТАЛАНТУ”

*Моє одкровення – то людям відкрита
душа. Зайдіть в мої вірші.*

Наталія Баклай

У передньому слові до збірки “Серцевина” Наталії Баклай письменник Михайло Шевченко радить причаститися до сили й краси поезії талановитої лубенки, у якої “легкого, пролітного нема нічого – ні почуття, ні слова, незалежно від того, в якому намірі вона виступає”. А ще він припрошує всіх, хто бере в руки книгу, залишитися з нею наодинці й прочитати її до останньої сторінки. Я з тих, хто прислухався до такої поради й після духовного усамітнення, що збігло як один мент, услід за Шевченком повторюю: Наталія Баклай “така в Україні не одна, але таких у нас мало”. З усією відповідальністю заявляю й про те, що дарчий напис “... від автора на тиху розмову з Україною, Матір’ю і Любов’ю” – трьома серцевинами одного великого духовно-національного стовбура – сповна віддзеркалює зміст збірки. Читаючи її, я вів уявний діалог з неповторним світом, який вималювала Наталка Баклай і в якому лунко відгукується оте всесильне Тичинине “за всіх скажу, за всіх переболію” й оте всеніжне

Сосюрине “так ніхто не кохав”, тішився, сумував разом із поетесою, переймався її і власними болями та тривогами.

“Серцевина” зримо нагадує Франкову збірку “Зів’яле листя”. Ця асоціація – боронь Боже – ні на що не претендує. Великий Каменяр був і назавжди лишиться у зависокостях, до нього навіть найталановитішим митцям ще йти та йти. Він, справедливо зауважив Дмитро Павличко, – “це одежа, яку нам дано на виріст”, сягнути його вершин не під силу нікому, а наближатися до його істини, до таїни його художнього набутку – честь і обов’язок справжніх майстрів слова, які щоденно дбають про свій мистецький ріст, сумлінно вибудовують власну робітню слова. Наталія Баклай, напевне, сама того не помічаючи (а можливо, це моє припущення), поділила свою збірку на три “жмутки” – “Там, де вічно за волю”, “Журавлиця”, “Великодня злива”, а як точніше їх назвати, відповідно до змісту, то – “Україна”, “Мати”, “Любов”. До кожного з них подано епіграф, а в єдності вони утворюють глибоко філософський поетичний дискурс із наскрізним образом – серцевиною, себто суттю, основою чого-небудь:

*Я думала: ти – це кора деревини,
Яка всі вітри затуля.
А ти, Україно, – ота серцевина,
Що корінь трима і гілля.*

*Я знала, що Мати – то є берегиня.
Сімейного ладу й тепла,
А Мати у хаті – це та серцевина,
Без котрої хати – нема.*

*Я вірила – в кожного є половина,
Лиш варто зустрітись обом,
А Щастя – це те, коли є серцевина,
Яку називають Любов.*

Кожен “жмуток”, як і кожна строфа цього вірша, вигранює своїм логічно завершеним змістом і має свою художню наповнюваність і привабливість.

Отож розпочнемо з України. Поетеса зображує її різною – тією, у якої лишилось “трохи генів козацьких деінде, Непокори й бунтарської волі ковток”, і тією, “камінною”, половина долі якої “Кигиче чайкою приречено униз”, бо від неї після гетьманів, котрі вели “то в дерезу, то в будяки”, лишилася “Розрита” тільки “могила” та “слова благодать”. Причини матеріального й духовного падіння авторка не просто констатує, а осмислює, вдаючись до переконливих аргументів. Винуватці всіх негараздів – насамперед українці, які дозволили перетворити себе на мовчазних рабів, котрі століттями покійно схиляються перед колишніми й “теперішніми узаконеними катами”. На запитання земляка-лубенця Василя Симоненка: “Де ви тепер, кати мого народу?” – Наталка Баклай відповідає:

*Сидять при владі й роблять там “погоду”,
Як ошукать й брехнею досягти...*

*Вони пролізли в кабінети й крісла,
Щоб рити під народ, немов кроти,
Їм поміж нас незатишно і прісно,
Нова в них каста, згряя, гурт – кати.*

Лірична героїня (а вона копія самої поетеси) з огидою ставиться до зганьблених гасел, заяжжених обіцянок верховодів ошасливити нас світлим майбутнім. “Ми там були, “товаріщі” кати”, – такий стонародний одвіт їм. Знесилена, вона, проте, не втрачає віри, що люд український прокинеться від сну й виборє право жити на нашій, на своїй землі, дивиться на плин буття “від листопада до падолиста” по-філософському, оптимістично:

*Усе минає, як хмари й вітер,
Ніщо не вічне на цьому світі –
Лютневій бурі, червневий порух,
Найкращі друзі, найліпший ворог.*

*Усе минає, усе зникає,
І той хлопчина, що жде-чекає,
І ота юнка, що вийде з хати,
І ота нічка, що винувата.*

А що ж лишиться тоді у спадку? – різко перебиває сама себе героїня, звертаючись до себе, до всіх нас, і через мить, як любомудр, упевнено заявляє:

Життя лишиться... І все спочатку...

Хвилини, години, заповнені мужністю та вірою у світло прийдешнє, заступають хвилини й години, сповнені вагань і терзань. Не боїться, не соромиться “колишня націонал-патріотка” зізнатися, що й вона буває слабкою, що і їй знайоме розчарування та збайдужіння:

*Охолоняю. Охолоняю.
А як горіла! – Не видно краю.
А як палала! Те я лиш знаю.
Роз-ча-ру-ва-ла-сь! Ох-о-л-о-н-я-ю!*

Читач мимохить залюблюється, подеколи аж до нестями, в неї, причому для цього не потрібні якісь додаткові стимули – вишукані художні декори, особлива експресія, промовисті імперативи, які розбурхуватимуть, рознуртовуватимуть його свідомість, чи щось інше. Щира сповідь, представлена прямою, непрямою, невласне прямою мовою, соковитими монологами, зріднює його з героїнею, ніби зупиняючи на півдорозі й оселяючи в добре вибудованому її світі, а найважливіше – переконує, що “буде жити Україна, Якщо не зараз, то через роки”.

Вірші Наталії Баклай, навіть патріотичні, наснажені мелодикою. Цю неповторність легко відчуває всяк, хто мав до них душевний дотик. Оригінальність звукопису йде від закоханості авторки в пісню, від подарованого їй Богом дару відчувати її мелодії-імпульси. В оригінальній інтерпретації цієї поетеси пісня – серцевина українськості, найправдивіша біографія нашого народу. Перший “жмуток” просякнутий співом Роксолани, який полонив турецькі простори, співом козаків, почеплених за ребра на гаки, який спантеличив, знезброїв жорстоких катів, співом будівничих Української держави нашого часу, який допоміг здолати неймовірні труднощі на шляху до самостійності, скинути з себе ярмо власної меншовартості. З цього всього співу, спрямованого вглиб і вшир

історії, ненав'язливо впливає обнадійливий висновок: завжди “знайдеться один той, хто буде співати українські пісні”, отже, в Україні безсмертна душа.

У збірці своєрідно й художньо яскраво зображено не лише Велику Батьківщину – Україну, а й малу б'атьківщину, де зарито пуповину кожного народженого. Цього патріотизму в Наталки Баклай треба вчитися і вчитися. Власні біографічні тернівсько-лубенсько-гадяцькі епізоди вона майстерно вплітає в життєпис України, бо ж рідная донька її. Впадає в око вірш без назви із коментарем “У відповідь на запрошення переїхати жити до Криму”. Не вабить героїню сонячний край, не спокушає статок, безтурботливий завтрашній день, позаяк її “крило Навіки до Посулля приросло”, а найбільша втіха для неї, коли

*Вже на Сулі стріляє очерет
І кригу зодягла ріка на плечі.*

Героїня-патріотка й уявити не може, “що навесні Сула затопить весла, І за Лубнами голуба печаль” без неї “першим проліском воскресне”. А ще її тримають біля дідизни “чотири цвинтарі, Всі у спадок вже одержані”, після відвідин яких “услід... так по-рідному” махають “хрести руками”. Ця індивідуально-авторська метафора лаконічно і всеохопно передає квінтесенцію таких вічних проблем, як тяглість поколінь, взаємини батьків і дітей, обов'язок живих продовжувати та примножувати справу попередників.

Найкоротшим у “Серцевині” є другий “жмуток”. Щирості, тепла в ньому по вінця. Тут вони, мабуть, виграють найкolorитнішими й найемоційнішими барвами. Тональність викладу спокійна, лиш подеколи її супроводжує експресія, надлишку образності немає. Таку врівноважену оповідь вести не просто. Секрет майстерності поетеси в тому, що вмє віднаходити довкола себе оголені нерви, які зачіпають за живе навіть безнадійно зачерствілі душі. Вона не пише, а виливає на папір без використання традиційних чи неординарних художніх, архітектонічних

або будь-яких інших конотацій почуте від мами й бабусі, олагіднює батькове слово, уярмлене мороком засвітів, вимолює нездійсненне, щоб

*... сталося диво святе, –
щоб хоч у гості...
Щоб оце ти у наш сад увійшов,
хоч на хвилинку,
Я зцілувала б слід підшов
й кожну сивинку.*

Тут голос Наталки Баклай гармонійно зливається з голосом Григора Тютюнника, заглибленим у народнорозмовну стихію. Обох їх Господь наділив даром вихоплювати живцем потрібне слово з невичерпного лексикону української мови, зберігати всі його відтінки, надавати йому природного звучання в контексті й цим викликати зачудування всіх реципієнтів, навіть прискіпливих, тих, які досліджують природу живої, неолітературної мови. Оголеним нервом у вірші “Балада про мамину скриню” виступає проста селянська скриня. Через метафоричний образ цього звичайного предмета побуту (а насправді – фігуранта духовності) перед нашими очима проходить розкидана в часі українська історія, зринає сучасний поступ цивілізації, який не позбавлений руйнівної сили, а подеколи свідомо спрямований проти нас. Місто, “де шифоньєри по хатах скрізь”, переконує поетеса (і з цим не можна не погодитися), не зберегло тієї високої духовності, яку виплекало за тисячоліття село, де скриня – “оберіг і достатку суть”. “Регіт на всі зуби” потяга “з того воза, що скриню віз” – ще один з оголених нервів – виявився зловіщим: нарочита відмова від минулого рясно виплодила нігілізм, жорстокість, апатію до людини і світу, який міцно тримає її у своїх обіймах. Той, хто разом з мамою “на Зелені святки увечері Хлібом-сіллю вкриває стіл”, не вчинить лихого – це ще одне філософсько-моральне узагальнення поетеси.

Наталія Баклай мріє і поетично вимолює в Господа й Долі, аби матері-журавки не ставали журавлицями, щоб вони вічно були коханими й не відчували гіркоти нічийності, або вдовинства.

*Мені, мамо, ще так лебедино,
Доки я ще твоя дитина, –*

цього поетеса щиро зичить собі й усім на довгії літа.

Багатий на несподівані сюжети, відвертості третій “жмуток”. Поетеса змінюється – стає сміливішою, упевненішою. Вона переходить до розкутості й відвертості, як говорить про щасливі дні, коли “тремтіли листям сказані слова”, і про дні журливі, коли “переболіла і любов шалена”. З подивуванням читатимуть ці інтимні вірші юнки, бо їм ще не збагнути тривоги умудреної жінки, яка “пригощалась любов’ю. Постилася – зрадою”, якій “нікуди... не треба поспішати, Немає від кого почуття ховати”, бо “від літа залишилась згадка”. Усі поезії (а їх майже півсотня) – окремі завершені самодостатні сюжети на одвічну й болючу тему кохання. Вони побудовані на контрасті “те, що мріялося” / “те, що вийшло”. Суму, плачу, навіть натяку на них не чути. І це тому, що все пережите оцінюється з позиції дня перебулого, дня, відрефлексованого досвідом. Любовна лірика насичена ірреальними розмислами, яким уже ніколи не справдитися, а лишатися тільки вічною мрією. Підтекстів, натяків, недомовленостей у віршах про кохання годі шукати, та вони й зайві, адже “крізь... роки проросли гаї”, а “світи й галактики лишились” іншим. Очевидно, ця відвертість авторки “Серцевини” – наука молодшим, аби не розгубили, не розтринькали свої почуття.

Наталка Баклай не тільки прекрасна художниця поетичного слова, а й тонкий психолог, який відчуває і сприймає найглибші порухи людської душі, особливо жіночої, як свої. Її твори, які увійшли до книг “Два берега душі” (1993), “Осяяна тобою”, “Триєдиний біль” (1996), “Коралове намисто” (1997), “Свіча невінчана” (1999), “Меди тернові” (2001), “Ще не вицвіло літо” (2003), “Лубни” (2004), “Ожинова купіль” (2005), “Батькова криниця”, “Отава” (2008), “Перекоти-Доля” (2009), не лишать байдужим нікого. Як у воду дивився Михайло Шевченко, коли, благословляючи у світ “Серцевину” (2012), заявив: “Якщо Наталя підносить дух українця – він справді постає демонічно великим і незборимим. Якщо вона вичавлює

з того українця раба, то слова її сильні, влучні, мов блискавиця, якщо ж заспіває про любов, то знов таким жаром обпече душу”. Можна, звичайно, сплести пишніший вінок на честь поетеси. Але чи варто це робити? Думаю, ні. Нові твори Наталки Баклай прагнутимуть нових слів її шанувальників. Благослови, Боже, цей пречистий діалог на многоліття!

ПОЕЗІЯ ІННИ СНАРСЬКОЇ – “ШЛЯХ... ДА ШЧЫРАГА СЭРЦА”

Усякому народженному Творець Небесний і Доля простеляють свою дорогу. Усі ми, приходючи в цей світ, пускаємо власне коріння, сплітаємося ним із праотчим первнем, проростаємо деревом життя. Дороги в усіх різні, крону кожен виформовує свою. Геніально цей закон людського буття передав наш Тарас:

*У всякого своя доля
І свій шлях широкий...*

Отож абсолютної вготованості нікому не послано. Господь і Фортуна лишень підставляють крила, а самостійне зривання в лет – не щедрий чийсь дарунок, а вислід власної великої праці й незмірних зусиль. Одні сподіваються на Всевишнього й чекають від Нього милості, а інші дякують Йому за все й самі не плошають. Найважливіше, аби ніхто не зійшов із праведної стезі, не витратив намарне свої сили, не спопелився під духовною спекою й не перетворився на сухий стовбур, який з утіхою й насолодою сточить шашіль. Про все це йдеться в новій збірці відомої білорусько-української письменниці, творча “дарога” якої “заямлілася з двох бакоў”, Інни Снарської (Дідик).

Читачеві, котрий пильно стежить за сучасним літературним процесом, добре відома лірика цієї мисткині. Вона всіх причаровує мовбито досить простою, а на правду вкрай складною річчю – вишуканою гармонією форми та змісту. Пані Інна сторониться надмірнослів’я та художнього вицяцьковування, вона незміряно щедра на розважну думку й добірну фразу. Рядки, строфи, поетичні цикли в неї зігріті теплом і

правдою, пронизані любов'ю й силою, наснаженні мудрістю й ніжністю. Запевняємо відразу: нашвидкоруч ознайомитися з віршами Інни Снарської не вдасться. Вони вимагають вдумливості, не терплять поспіху, а ще – магнетично притягують образністю, за якою – завжди глибокий зміст, ціле життя у всіх його реальних вимірах, з усіма його радостями й печалями. Поетеса не тікає в піднебесся й не порпається в наших буденних суєтностях, вона неповторно вимальовує світ, який оточував людей колись, який вони пізнають сьогодні і який настане завтра. Усе це виповідає спокійно й переконливо, урочисто, але без казенної патетики, обов'язково з вияскравленням нових, на перший погляд, дрібних, проте вельми значущих людських, суспільних і природних сутностей. Поезія Інни Снарської, джерела якої йдуть від серця, пересвідчує: усе, що є довкруги нас, неповторне, воно, як і ми, постійно змінюється й припрошує, ба ні – вимагає, аби суцї його запримічали й самовдосконалювалися, готувалися до майбутньої сповіді перед звіданим і незвіданим, що нами править й уможлиблює перебування на Землі. Якщо таким багажем наповниться наше єство, переконує Інна Снарська, матимемо радість від перебутого, сміливо триматимемо звіт, якого ще ніхто не оминув, перед найвищими силами, котрі рівняють і оцінюють усіх за мирськими діяннями.

Дороги, дерева, коріння письменники уславляли, скільки й існує література. Це вже утрадиційнені образи, символи, концепти. Та у відомому мудрі й талановиті знаходять чи не найбільше загадковостей. По-особливому заяскравіли дорога, коріння, дерева в поетичному контексті, Інни Снарської, який вона оприявнює. Ось один із, на наше переконання, найдовершеніших, емоційно наснажених фрагментів її тексту:

*Дарогі, дрэвы, карані...
 І над усім – спакой нябёсаў.
 Я вышывала слова “восень”
 На цёплым зрэбным палатні.*

І бегла восень за радком,

*Траву жыцця ў пракосы клала,
А я матуліны каралі
Хавала у сувой вякоў.*

*Дарогі, дрэвы, карані
Спляліся радасцю прычалаў,
Сустрэч, кахання і адчаю,
Спрадвечнага “абарані”.*

*На тым, на гэтым берагу,
Прабачу ўсіх, усім дарую.
Свае дарогі ахвярую,
Каго шкадую і люблю.*

Поетеса тримаецца виправданого в красному письменстві прыёму автобіографічнасці й прив’язуе сваі сюжеты до жытця власнаго роду, який представляе вистраждану й легендарну білоруську історію, схожу, як дві краплі води, на вкраїнську.

“Усе це не нове, навіть заоскомлене”, – можуть кинути докір заподадливі симпатіки модерну, лоску, неординарності. “Справжній талант, поетеса високаго рівня, яка відкриває свою душу шанувальникам, дозволяє оселитися в ній”, – це вже думка інших. Їх, сподіваємося, більшість. Пристаємо до них і ми й пояснюємо це тим, що не просто полюбили авторку віршів, а зріднилися з нею, з її образами, до найсокровенніших тонкощів відчули їхній життєвий плин, зачарувалися бабусиною казкою, маминою колисанкою, ніколи не баченою – через стокляту війну – дідусевою посмішкою, вдихнули терпкий і свіжий запах батьківської хати, яка осиротіла, бо найрідніші люди пішли за межу вічності. Услід за авторкою збірки кажемо: *“Не гоцяца крыжы на магілах, не затыгваюцца раны ў сэрцы. Гэта не праўда, што час лечыць. Ён проста дае кароткі спачын, прыглушае боль. Але трэба жыць далей. Дрэва роду павінна расці, квітнець, памнажаць дабро на зямлі...”*.

Інна Снарська оригінально охудожнює дорогу, присвячуючи їй “свой першы верш” і звертаючись до неї, “шчаслівай і самотнай, доўгай-доўгай”, упродовж усієї творчості. Поетеса сумує, що “дарога квітуе нядоўга”, що

вона “патоне ... ў снягах”, й радіє, що “па вясне адзавецца/ І цела яе, і душа,/ Калі разняволены вецер/ Абдыме яе ў спарышах”.

Узяті за епіграф до розділу “Дарогі” слова “Мяне чакае сто дарог і родная – адна” – девіз життя авторки збірки та її поетичного alter ego. Для мисткині основне – створювати конкретику, яка легко пізнається, і духовно її оречевлювати. Це виразно засвідчує цикл “Карані”. Шлях ліричної героїні з родинного гнізда пролягає “да пракавечнай веры”. Вона впевнено прямує “у адмысловы сонечны паход”, де сплелися буття і небуття, минуле, сучасне та майбутнє, де “дрэвы вырастаюць/ І матылькі садзяцца на руку”, і це значить, що її “пазнаюць/ На тым баку”. Упізнають неодмінно пані Інну на тому і на цьому боці, полюблять за “мятлікі” і “падарожжа”, за пречудесні хати, де “пахне зёлкамі, і чабаром, і мятаю”, за гірку правду про “вірних” слуг комуно-більшовицького режиму, які виводили “ў споднім на вуліцу” ні в чому невинних людей, сліди котрих губилися в колобігу історії, зрештою, за спромогу осягнення того, чому “б’ецца снежань у вакно/ Ненароджанай вясной”, за вміння усмирити й упокорити всіх збурених і доведених до відчаю. Услухаймося в її покрик-примовлення:

*Мы сустрэнемся ўсе калі-небудзь
На скрыжальных вятроў і дарог,
У далонях сунічнага неба,
На зары каралёў і нябог.*

...

*Мы сустрэнемся ўсе нечакана
Па крыві, па сумленню радня...
І рукі не падыме Каін,
І прыме яго зямля.*

Хочеться (і варто!) говорити про кожную поезію Інни Снарської, бо всі вони сердечні, повчальні, метрично досконалі, натхненні високим хистом. Але спинімося бодай на двох віршах – “Пчала” і “Ластаўка”, – як нам видається, найдосконаліших, найзмістовніших.

Пчала

1
Не гавары “ніколі” і “назаўсёды”,

*на гронках мядовых пчалою будзь.
А лютыя гарады
няхай дарэмна шукаюць твой цень
нявечны і недарэчны.*

2

*Залатая пчала
свой мёд адала
і паляцела да сонца.
Бясконцы
шлях пчалы да шчырага сэрца.*

3

*Калі б пчала не джаліла,
то навучылася б жыць доўга –
з Богам, гаючай дарогай...
Пашкадуйце пчалу,
і яна на світанку
яшчэ прынясе свой мёд,
настаяны на цудадзейных зёлках.*

Ластаўка

*Аднойчы я прынесла дадому
ластаўку са зламаным крылом.
Доўга яе лячыла
і гаварыць вучыла.
Сунічным вечарам
вынесла птушку ў сад
(няхай падыхае яблыневым наветрам),
падкінула хворую ў неба
(а раптам? а раптам?)...
І вось аднойчы ластаўка паляцела,
А я напісала свій першы верш.*

У них – філософія душі поетеси, безмір її внутрішнього “я”, життєві орієнтири – Григорій Сковорода зі “сродною працею”, Олександр Довженко з духовним посилом творити добро, бо життя таке коротке, Григір Тютюнник із загадкою таланту і вічною загадкою любові, Святе Письмо з його настановами любити ближнього й уміти прощати.

Неможливо не зупинитися на розділі “Дрэвы”. Вони, “дрэвы”, “на чужыну нас ... не пускаюць”, “чакаюць нас звідна і да цямна”, “неба нам адчыняць... крылы аддадуць свае”. Як і “дарогі” та “карані”, у віршах Інни Снарської “дрэвы” огорнені любов’ю до отчого краю, до батьківського гнізда; вони постають у вечорових сутінках, у вересневих барвах й інших переливах. І все це підкріплене глибокою сентенцією – звичайні дерева

перетворюються на дерево життя: у “вярбіну... каля хаты”, у “баяна”, який “у прымы прыбіўся ці ў сваты”, у “рушнікі”, що “плылі ракою, журбою, трывогай”, словом, у те, що “дрэва кожнае на зямлі паўтарае Дрэва Сусвету” (Рігар Барадулін).

До чеснот Інни Снарської – поряд із талантом, безкорисливістю – слід віднести незрадливий патріотизм. Поетеса “была, ёсць і будзе” “дача сваёй Радзімы, роднага Полацка”, який став для неї справжнім Єрусалимом. Тут вона, як “кветка, прарастае”, тут і чужинці під її чудодійним упливом робляться своїми. Життя ж розпорядилося так, що “унучка вчнага Скарыны” опинилася в іншому краї, котрий прийняв її як рідну. То має тепер “сябры, любімыя людзі” і у вишневій Україні, і в синьоокій Білорусі. Світлій людині скрізь усміхається щастя, до неї кругом прихиляється небо, її повсюдно оберігають зорі, місяць, сонце. Такої шани не купити, її треба заслужити. Спасибі Богові, що наділив уселюдською любов’ю поетесу Інну Снарську, яка, опинившись “далёка ад сваёй зямлі”, знайшла нові, не менш дорогі серцю “дарогі”, “карані” і “дрэвы” й цим довела: “Так прадоўжыцца жыццё. Вечнае і челавечнае”.

*Сваю вясну я ў серцы зберагу,
Перажыву снягі і бездорожжа.
Мая надзея – дом на берагу
І сонечны смарагдавы мурожак.*

“ПОСТАТІ” Й “ТІНІ” В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРИ ВОЛОДИМИРА КОВПАКА, АБО ПЕРЕКОТИДОЛЯ ЙОГО ГЕРОЇВ

Сучасному небайдужому до української минувшини читачеві відома творчість прозаїка Володимира Ковпака – лікаря за фахом, митця за покликанням, якому доля щедро вділила ще й письменницький талант. Його історико-епічні полотна вже зацікавили дослідників нашого далекого і близького минулого, вони викликають неабиякий інтерес в усіх, кому болить щасливий і гіркий праотчий жереб. Роман “Тінь гетьмана” і повість

“Келебердянський вій”, цілком доречно віднесені автором до історико-пригодницького жанру, дають відповідь на багато питань, які мучили українців колись, які не дають їм спокою й понині, які й сьогодні різно тлумачаться, часто на власний або вигідний комусь кшталт. Питання із питань – Камо грядеши, Україно? – розбризкується, як хвилі по воді, на дрібніші, але не менш тривожні та значущі сегменти-звертання до всіх з метою з’ясувати найпосутніше: Чи здійснила, Україно, свою місію Одиссеєву? Чи збрала докупі своїх синів і дочок, розгублених по широких світах? Чому й досі лежиш німотою та розпукою на роздоріжжі “із варяг у греки”, кигичеш чайкою-вдовицею при битій дорозі, гірко оплакуючи своїх чаєнят, гнешся до самого долу тополею-покриткою, проростаєш запашною мальвою в чужій сухій, потрісканій землі, добровільно покинувши масні й соковиті чорноземи, які живили й зростили тебе працьовитою та мудрою, добросердною й щедрою? Чому й нині тужиш мільйонами голосів, що ніяк не можуть злитися докупі й стати лавиною супроти лихих стихій, які прагнуть понад усе, за будь-яку ціну й будь-яким побитом відібрати в тебе пам’ять і на вічні віки вселити в тобі слухняність, упорснути в твої духовні артерії покірність? Чому твій шлях не наближається до самостійності, а віддаляється від неї, чому правда сторониться тебе, чому лжа безжально чатує над тобою, руйнує тебе зсередини? Чому в ролі Одиссея опинився цілий народ? Чому проводирі не виконують до кінця свого призначення, сходять, спокушені ворогом, на манівці, блукаючи лабіринтами підкупу й зради? Чому?.. У цьому зачарованому впродовж століть колі, переконує Володимир Ковпак, Україна, тамуючи страх власного знепам’ятства, підіймає на гору – круту, крем’яную – важкий камінь свого етнобуття, своєї державності, зупиняє його одвічний лет униз, у прірву, з якої вороття або зовсім немає, або воно розтягується на покоління й віки. І допомагає їй, Україні, отже, і нам усім у цьому Слово, оте, що було першим і подарованим Усевишнім. Україна котить-верне камінь вище й вище і робить найтяжчу й найсвятішу справу –

шукає Словом свою не упосліджену “воріженьками” й “добрими людьми”, правдиву історію – без Валуєвських циркулярів, без Емських указів, без більшовицько-партійних резолюцій, без вичавлених із трудящого люду побажань на догоду вождям.

Роман “Тінь гетьмана” на цьому широкому тлі запитань, які потребують негайної відповіді, бо ж мовчати вже немає сили, бо ж уривається терпець від несправедливості, від образ, суттєво доповнює вітчизняну художню мазепіану, розкриває українцям, які, скільки й пам’ятають себе, жили не хлібом єдиним, шлях до національної ідентичності, до окремішності. “Але за мною народ, і я повинен рахуватися з його устремліннями, світоглядом і традиціями”, – декларує на початку твору гетьман свою (ба ні – нашу, виплекану й вимолену!) позицію і, як засвідчують останні сторінки цікавої й повчальної романічної оповіді, дотримується її, незважаючи на поразки, яких зазнав, і помилки, яких припустився. Письменник разом зі своїм героєм-гетьманом, якого поважає і якому вибачає непрості гріхи, розв’язує складну в усі віки і в усіх народів проблему – лідерства й лідера. Лідер, а ним є Мазепа, постає в різних іпостасях: він і змучена постійними пошуками як у соціальному, так і в моральному аспектах, і романтична, окрилена, осяяна зовсім благородством постать. У романі Іван Мазепа – передовсім Постать і Харизма, а вже потім смертна людина зі своїми слабкостями, уподобаннями, примхами. Заслуга Володимира Ковпака в тому, що він “ліпить” свого гетьмана, уміло синтезуючи історичні й літературні трактування Мазепи, не відбілюючи його ганджів (зрадник, розбійник, перелюбець) і не очорнюючи його чеснот (патріот, борець, мученик, державотворець, інтелектуал).

Уважне ознайомлення із твором засвідчує те, що автор, крім таких сутнісних площин, як історична та психологічна, вимодельовує без особливої промовистості й на переконливих фактах самотужню онтологічну реальність, у якій історичні події, образи, сюжетні

розгалуження, населені героями й без них, міжособистісні та громадсько-суспільні суперечності, незбіжності набувають глибокого філософського звучання. Уся ця “любов до мудрості” зосереджена довкола протиставлення “Персона – Тінь”, яке пронизує твір загалом і кожного героя зосібна, насамперед його психічну сутність. Кожна “Персона” має свою соціальну маску, що уособлює чинні в суспільстві законні й заборонені правила поведінки. Стосовно ж самого Мазепи, то на нього зодягнено не одну й не дві, а низку масок. Від цього образ не міліє, а навпаки, вивищується, переливається темними і світлими барвами, якими сповнене саме життя. Письменник не знімає масок зі свого персонажа, не хвалить і не картає його, а залишає право за читачем пізнати справжнього гетьмана, причому не просто залишає, а зобов’язує його це робити. “Тінь” же, на відміну від “Постаті”, – сукупність низьких, примітивних, частенько й цинічних та неусвідомлених через свою самозакоханість і пихатість бажань, які несуголосні свідомості, тому й конфліктують із нею. Образ вольової, хитрої, досвідченої, далекоглядної “Персона”, сиріч Мазепи, вдало доповнює “Тінь”, яка зваблює гетьмана, випробує його на стійкість, зокрема моральну (пригадаймо зв’язки Мазепи зі своєю похресницею Мотрею), й коли-не-коли домагається свого. Такий, урешті-решт, закон природи, його може змінити тільки Господь, а комусь смертному, навіть гетьманові великого народу, це не під силу.

“Тінь гетьмана” – роман не лише про легендарного Івана Мазепу, а й про інших людей тієї доби, уміло зображених на позитивних і негативних контурах щойно згадуваної дихотомії “Персона – Тінь”, про саму Україну на одному з важких і відповідальних етапів її становлення. Микола Говорун (таємничий Безпалій) є “Світлою Тінню” свого гетьмана, він змирився, сприйняв як належне те, що має бути вірним помічником і виконавцем волі Мазепи. Таку місію могла взяти на себе добровільно й щиро та людина, яку не зіпсувало життя, яка не впилася владою, яку не розбестили хитрість та підлість, що стерегли гетьмана на кожному кроці. У

найнебезпечніших ситуаціях воля юнака залишається волею Мазепи, зливається з нею. Честь і гідність для молодого Говоруна – передусім, а вже потім щоденна суєта. Цей образ, зрозуміло, вияскравлює неординарність, харизматичність постаті гетьмана, але призначення його й інше, посутніше: Микола Говорун – утілення завтрашнього дня Мазепи, він – молодість, він – надія на воскресіння України. Гетьман і його вірний помічник та виконавець найважливіших доручень у єдності утворюють багатогранний, завершений, рухливий образ, який допомагає читачеві збагнути й оцінити феномен діяльності Івана Мазепи, зрозуміти Україну XVIII століття, проїнятися синівським почуттям до неї й по-новому поглянути на входження українства в сторіччя XXI.

Довкола Мазепи й Говоруна, цієї вісі роману, крутяться постаті генеральної козацької старшини, простих міщан, запорожців, світлої пам'яті Петра Орлика, лихої пам'яті Петра I, а ще – Карла XII. Авторіві вдалося представити узагальнений образ України, який возноситься над цими посталями, над зовнішніми небезпеками та внутрішніми чварами-суперечками, що, мов шашіль, точать душі українців, з їхньої ж вини, буває, навіть із власної доброї волі. Володимир Ковпак не захоплюється романтикою, не плекає ілюзій, а об'єктивно оцінює події – бачить Україну маргінальною, яка “не вкупі має сили”. У ній усі “покою щиро прагнуть, а не в один гуж тягнуть”, у ній зрада межує з подвижництвом, підлість – із самоофірою, а найвищі державні мужі і прості смертні грішать однаково, тільки-но вийшовши з храму після сповіді і причастя. Та наша історія, на глибоке переконання письменника, на цьому не завершується: українці шукають свого “Вашингтона з новим і праведним законом”. Митець удає оперує прийомом міфологічного повернення до власного пракореня, до світлих помислів і дій. Мазепа, який виконував роль проводиря, утратив виплекану ним державу, помер на чужині. Багато його соратників, засліплених владою та славою, не зрозуміли благородних намірів гетьмана. Пошук Держави, однак, триває – уже без Мазепи, але з

його ідеями: “Україна – то окрема держава, і не розуміти цього, не зважати на се – не можна”. Так мислив гетьман Іван Мазепа, такої думки має триматися кожен свідомий українець. Книга Володимира Ковпака надихає на нові роздуми, ідеї, облагороджує наші душі, дає зрозуміти, що на помилках треба вчитися, що шлях у майбутнє не обходить сучасного й перебутого, що українцям варт обирати рівніші стежки-дороги до своєї справжньої, а не задекларованої лишень на словах, підпертої тільки атрибутами державності.

З романом “Тінь гетьмана” перегукується повість “Келебердянський вій”. Вона присвячена історичній добі Козаччини. Події, описані у творі, відбуваються у славному полтавському краї, у містечку Келеберді, яке за тих часів підпорядковувалося Полтавському козацькому полкові. Келебердянську історію органічно вплетено в канву трагічної й величної біографії України. Письменник послуговується характерним для його творчості поєднанням вигаданих персонажів з історичними особами – у цьому разі з кошовим отаманом Сірком. Свою розповідь він будує на реальному факті – поділ України, що стався внаслідок козацьких міжусобиць, коли на Лівобережжі правив гетьман Дем’ян Многогрішний, на Правобережжі – Петро Дорошенко, на Запорозькій Січі – Іван Сірко. Дихотомія “Постать – Тінь”, про яку йшлося, з виразними акцентами – натяками, недомовленостями, а часто й оголеною конкретикою – проступає і в “Келебердянському вії”, у його дванадцятьох композиційно виструнчених розділах про трагічні, таємничі, вражальні, захоплювальні події зі своїми “Постатями” й “Тінями”. Таких сюжетів шукати не доводиться, вони – на поверхні твору: боротьба Сірка за християнську віру; його війна з турками, татарами, з Дорошенком; чолобитна кошового отамана до царя з проханням веліти дати у володіння Війську Запорозькому містечко Переволочна з перевозом, а йому особисто – Келеберду. В історико-пригодницьких творах Володимира Ковпака образи доповнюють один одного і гармонійно, і контрастивно. “Постать” і “Тінь”

Івана Сірка, славного лицаря і справедливого керівника, вияскравлюють або притлумлюють інші персонажі, скажімо, образ козацького сина Петра Чувила – сміливого, чесного і сильного духом хлопця, якому доля приготувала суворі життєві випробування. Історія дорослішання, перетворення юнака в мужнього козака – це й історія самої України з роллю в ній Сірка. До виділених рис новаторства письменника додамо й те, що він не розкриває читачеві всього обширу маловідомої або й зовсім невідомої інформації, а спонукає його до самопізнання, змушує заглянути до різних джерел, які виповідають про силу та слабкість, перемоги і втрати тих, кому випало вершити нашу історію, хто цілком добровільно, а хто за чийось велінням узяв на себе Одиссеєву місію.

Заглиблюючись у художній світ Ковпака, мимоволі помічаєш навіть неозброєним оком, як він захоплюється козацькою славою, і замилюєшся його майстерністю єднати епохи, перекидати містки з одного часопростору в інший. Читачеві під силу долати простори, стирати часові грані і зримо бачити Україну в дні давно збіглому, тільки-но минулому, дні, що наспіває, й тому, який дістанеться нащадкам.

Роман “Тінь гетьмана” і повість “Келебердинський вій” побудовані за всіма жанровими законами пригодницької літератури: тут мотиви зникнення і переслідування, атмосфера таємничості і розгадування і ... багато всього іншого, що може довідатися всяк, хто почуттями сприйме й розумом осягне твори.

Матиме втіху читач і від повісті “Перекотидоля” – не історичної, а сучасної розповіді про реальні людські талани. Сам автор зізнається, що нічого не вигадував, а просто вихлюпнув на папір побачене й почуте, вихопив із калейдоскопу днів, пів року зернину людського життя, у якій – безмежжя світу, чорне і біле – вічні контрасти природи. “Пізнай гірку перекотидолю моїх героїв, а затим – себе”, – звертається до нас Володимир Ковпак. Хто сприйме і виконає його посил, не пожалкує, бо повість про непередбачувані й жорстокі перипетії людського життя сповна відбиває

круговерть, у якій ми всі опинилися. Перед нами не змодельовані всуціль позитивні образи, а впізнавані без особливих зусиль персонажі зі своїми зрозумілими і близькими проблемами, до того ж не суто особистісними, а суспільними, тими, які вимагають негайного розв'язання й не лише на користь суцільних, а задля гідного завтра дітей, онуків і правнуків. “Перекотидоля” – твір аж занадто сьогоденний, але порушені в ньому проблеми вічні, старі як світ. Одна з них – утрата людством морального імперативу, нівелювання загальнолюдських і національних цінностей. Це страшна трагедія для колись набожного й високоморального українського народу, оскільки її виплодили не війни, не голодомор, не техногенні катастрофи. Знедуховлення й аморальність – нарівні з етноцидом або навіть сильніші за нього, позаяк не піддаються простому лікуванню, а потребують негайного оперативного втручання.

На одному подихові читаються всі дванадцять розділів повісті про життя (якщо точніше, то поневіряння) головної героїні – молодій дівчині Наталки, яка на власні очі побачила “різні поверхи” “суспільного дна”, пройшла ними, як усіма колами пекла. Сприймається твір, як і готував нас до цього автор у вступному слові, психологічно важко. Однак писати про таке, повторимо вслід за ним, потрібно, воно стане для читача “не тільки гірким уроком, а й стимулом у життєвій борні, бо не буває тільки світлого і гарного. Ховатися від цього – бути свідомо сліпим. Туманна облуда – не кращий путівник життя. Втеча від реальності – не порятунок від долі”. Важливо лише обрати манеру викладу. До честі Володимира Ковпака, він не прибічник художніх відвертостей, надокучливого повчання. У творі не знайти сцен осуду, знеславлень і принижень дівчини, смакування моментами падіння її. Автор мудрий, а ще більша його чеснота та, що він – тактовний, бо відводить свій погляд від деморалізованих, брутальних реалій. Свою ауру він передає читачеві й цим самим готує його до тактовності й толерантності, аби не завдати болю Наталці. Хіба лишень дівчина винна в усьому? Невже живе вона не серед людей? Де вони, її

рятівники й наставники? Чому збайдужіли до ближнього? Відповіді – за читачем, вони, є всі підстави сподіватися, будуть різними, навіть полярними. Істина в іншому: нам треба опам’ятовуватися, самоочищатися, а не перетворюватися на “перекотинацію” з “перкотимовою”, “перекотидуманням” і страшним “перекотизавтра”.

Упадає в око ще одна важлива деталь, яка є колоритним компонентом твору, – образ трави. З перекотиполем порівняно головну героїню, а якщо глибше, то її перекотидолю. “Я перекотиполе-перекотиполе”, – промовляє вона до нас лагідно й холодно. Зі сторінок повісті щемно відлунює народна пісня про нещасливе життя дівчини, яку носить, мов билину, вітер по світу, яка шукає надійного берега, прихистку. Та чи знайде?!

Особливого звучання у творі поряд із мотивом трави набуває мотив дороги, на якій трагічно переривається молоде, ще не розквітле життя Наталки. Поривчастий осінній (уже не весняний і не літній, але ще й не зимній) вітер жене круглі кущі перекотиполя. Чиї “Постаті-Тіні” біжать? Гетьмана Мазепи, чи Івана Сірка, чи нашої сучасниці Наталки? Чи то, може, майбутні долі мандрують світом, які, дай Боже, ще довго мережитиме своїм невтомним пером письменник Володимир Ковпак? Мудрості в нього вдосталь, аби тільки було здоров’я та бажання ревно служити Красному Письменству, Слово, яким ми, українці, шукаємо і сплітаємо в міцний вузол Свою Історію...

ЇЇ ДУША БОЛИТЬ ЗА ВСІХ

(ПОЕТИЧНІ ПЕРЕЛИВИ ГАЛИНИ ВОВЧЕНКО)

Про одних поетів ми знаємо аж занадто багато, називаємо їх класиками й возносимо до небес, уважаємо їх безпомільними і безгрішними, забуваючи, що такі чесноти притаманні лишень Творцеві Небесному. Про інших володіємо скупішою інформацією або й нічого не чули про них. Це природно, позаяк досягнути розумом усе навіть в окремій

царині, якій присвячуємо себе, ще ніхто не зміг. Ніякі виплоджені нашим інтелектом технології, як модно нині говорити, не спроможні зупинити цього одвічного коловороту. Варто пам'ятати ще й таку досить просту й водночас мудру істину: знайомство з тим або тим митцем мимовільно змушує і вдруге, і втретє повертатися до його творінь. Воно або будить думку, або знуртовує емоції, або водномить лягає на розум і чуття, наскрізь пронизує єство. Діє якась незбагненна магнетична сила, з'являється органічна потреба летіти на розмову з майстром, слухати його сповідь і самому йому вилити наболіле, сокровенне, що причаїлося десь у заглибах свідомості й пече, як оголений нерв, усе нутро, вимагає, як виснажлива спрага, вгамування. І хоч цьому митцеві ще йти та йти до всезагального визнання, хоч йому гострити та гострити своє перо – все одно це не вповільнює бажання спізнаватися з ним.

До тих поетів, вірші яких читаються на одному подихові, належить Галина Вовченко. Хтось може зі мною не погодитися, бо ця полтавка, мовляв, не є членом Національної спілки письменників, не сипле збірками, її творами не рясніють видання всеукраїнського рівня. Сприймаємо ці застороги і твердо стоїмо на своєму: пані Вовченко – талановита і неординарна особистість. Її гостре й ніжне слово на слуху у країн, вона несміливо (либонь, через надмірне сумління) вливається в літературний процес. Ця жінка вправно володіє не лише словом, вона – талановита фотохудожниця, яка в калюжах бачить зорі, у сірій буденності – високу духовність, а основне – уміє всім цим заворожити людей. До її фотовитворів не просто приглядаються, ними насолоджуються. Ці двоє мистецьких крил органічно доповнюють одне одного, що засвідчує недавно випущена у світ поетична збірка з власним фотосупроводом. Цікаво вдивлятися в єднання слова і світлини – оригінального образу, який вона вихопила деінде. Непомітний, звичайний, він, пройшовши робітню мисткині, стає неповторним, переливається яскравим багатобарв'ям.

Після недовгого мовчання Галини Вовченко з'явилася невеличка – з 50 різних щодо жанру, тематики, структури віршів – збірка. У ній одна поезія випереджає іншу, вони, як намистинки, нанизуються на один разок, до того ж, природно, без очікуваного, диктованого традицією тематичного, хронологічного чи якогось іншого компонування, відтворюють буденні і глибокі змістом розмисли людини над складнощами нашого життя, що плине, як ріка, й не має вороття. Авторка не обтяжує себе вишуканими художніми аксесуарами, не викучерявляє свої римовані строфи. У неї все значно простіше: те, що пройняло душу й серце, покладене на папір і подароване людям, причому без сподівань на чиєсь захоплення, або високу оцінку, – поетеса радше чекає зворотного. І небезпідставно, адже нині вже узвичаїлося обов'язково критикувати письменників, бо їх, бачте, буйно зародило на нашому духовному полі. Забуваємо, на жаль, що неспроста це сталося. Ще два десятки літ тому ми всі, і сівачі літературної ниви також, змушені були говорити не те, що думали, а те, що хотіли від нас чути. Після настання століттями виборюваної незалежності стіна мовчання впала. У нестримному поетичному потоці, береги якого розширилися, а течія впотужнилася, частенько подибується й меншовартісне, графоманське. І як би ми не відсіювали високопробне від недосконалого, до яких би критеріїв художньої довершеності не вдавалися, поезія Галини Вовченко опиниться серед того літературного набутку, що із добірного зерна, що приваблює читача, спонукає його до роздумів. Її твори світлі, чисті, не замулені голою декларативністю, пустодзвонною мітинговістю, вони без штучної надривності, без зайвої патетики. Авторка ненав'язливо веде щиру бесіду з людьми, сама випромінює тепло й жде взаємності від тих, хто очно чи заочно розмовлятиме з нею. Усе, про що йдеться у віршах пані Галини, не із захмарних далей, а з народних глибин, не з далечі недосяжної, а із сьогоденної суєти, яку не можна обминути, бо з неї зіткане життя. А його прожити, сказано в народі, – не поле перейти.

Поетеса невіддільна від своїх ліричних героїв, вона настільки тісно зливається з ними, що починаєш співчувати їй, хоч добре знаєш, що Бог послав цій жінці гарну долю. Виписувати так людські болі, радіти за інших властен лише той, хто сповідує принцип “Чужого горя не буває”.

Спроба тематизувати вірші Галини Вовченко відразу наштовхує на думку, що стрижень збірки – жіноча доля з переплетінням у ній червоного і чорного, любові та зради, захоплення й розчарування. Акцент зроблено на тому, що серце слабкої половини людства “знесе найважчу досі ношу”, що воно “не плаче й не стогне”, що воно “болем розірване на шмаття”. Найбільше уваги приділено жінці, життєве багаття якої “засніженим полем відходить”, її “мислі і тіло” холонуть “несхитно байдуже”, а лихо вкриває “попелом білим”. Авторці вдалося відтворити внутрішній стан – кригу й полум’я – своєї ровесниці, яка чекає не з доброї волі усамітнення, аби стати слабкою “не від хвороб, тим більше не від втоми”, а (!) – “від кришталевих капель на шибках”, яка воліє “холодний відчай свого серця” розвести “щедро келихом вина”, щоб він сльозою злився. У високу тональність кохання, яку вміло й тонко передає Галина Вовченко, уриваються клубки щоденних клопотів, які повинна (!) здолати мати, дружина. Утрадиційнене клеймо “Така її доля”, що кличе до смирення, покори, поетеса прагне викорінити, відправити навічно в небуття.

У вишуканій художній формі потверджено іще одну важливу істину: найбільше щастя жінки – в дітях. Вони – її скарб, сонце в її небі, пташка в її вікні, її все, “що треба і не треба”, “світлі й не зовсім дні”, її “ангели в... вишині”. У цьому поетичному фрагменті вияскравлюється вірш “Рушники” – на одвічну найсутнішу й найжурнішу тему – про матір, яка дарує життя і відходить у недсяжне потойбіччя, без якої темніє дітям день, довшає ніч, безперестанку болить серце, бо ж цю втрату ніхто, ніщо, ніде й ніколи не замінить. Рушники, на яких ненька “вишивала долю То червоним, а то чорним По життєвім полю”, вибілює донька сльозами, а онука стеле їх під “хліби весільні”. Плачам і суму тут не місце, переконує

Галина Вовченко, бо із засвітів усміхається дітям й онукам мама і бабуся – “крізь троянди... білі”. Цей журливо-радісний перегук поколінь звучить особливим акордом у збірці.

Майстерність поетеси і в тому, що розгадала таїну народження тієї жінки, яка не шукає правди, не офірує собою в ім'я родини, не роздає на всі боки моральні настанови, не нагадує надокучливо про своє призначення в цьому грішному світі, вона інша: красива і земна, оповита любов'ю, добротою, до неї хочеться горнутися й набиратися ніжності, пити разом із нею, “наче хміль, вечірню тишу, осінні пахощі землі... І розтавати в цім блаженстві, І пропадати в цій імлі”.

Певні, що до смаку читачеві припаде калейдоскоп пір року, у вимірах і володіннях яких опиняється жінка. Вона вже попрощалася з весною, та не сумує з цього приводу, лише подумки лине в дні, тижні, місяці пробудження природи, добре усвідомлюючи, що “всю ту кригу не зрушить, Що лишила минула зима”, що “і весь той лід не стопити, Що скував і думки, і чуття”, що уже не відіграти в жилах колишню молодість, що “лишалась надія на літо, На гарячі обійми небес”.

Отож на порозі героїні несміливо присіла осінь, рання, позолочена, зі своїми принадами. Прихід жовтокосої пори – “тільки й діла”, “тільки й лиха” для неї. Жінка зважено й мужньо сприймає чергову часову координату життя: від сірих-сірих осінніх дощів, які довго-довго йдуть, не врятують плащі. Вона свідома того, що наспіє й пізня осінь зі своїми розмитими кольорами, печальними пелюстками, а з нею – й “розпливчасті тривоги, що одягають в туман”, “розтріпані бажання”, які “вітер плутає в чолі”. Висновок, який напрошується сам по собі, простіший від усього простого: людина буде щасливою й потрібною іншим, коли не допускатиме пізню осінь у серце й оселю, а будуватиме свої осінні й зимові дні за правилом: “А в мене вдома... іще літо: Моє кохання ще не відцвіло. А в мої вікна сонце іще світить, І, як перше, тішуся теплом”.

І, нарешті, ще про одне, також важливе: авторка кличе всіх до праведності – і в пору весни, і в пору літа, і в пору осені, і в пору зими. Вона що є сили благає людей бути милосердними, не влучати “в звіра для забави”, не обривати “птахові політ”, не вбивати “власним брудом ставу”, не нищити квітів “шинами чи в жмені”, не мучити “небо чадом димарів”, бо “ні в чім не винен перед нами світ”, бо ж ми “ще не навіжені”, ще нас “не загнали... боги у хлів”. Розумна, правдива настанова. Найважливіше – не злегковажити цим, бо ми за все в одвіті перед собою, перед світом і перед Господом.

НА БІЛИЙ АРКУШ ПРИМОСТИЛОСЬ НІЖНЕ СЛОВО

В українському красному письменстві світлою і щемливою є сторінка, присвячена найріднішій людині – матері. Ця сторінка веде свій лік від сивої давнини, бере першопочатки з усної народної творчості, особливо яскраво засіяла в легенді про євшан-зілля. Квінтесенція її – у Шевченковій ліриці-захопленні:

*Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.*

Увесь світ зачаровує пісня “Рідна мати моя”, якій дали крила поет Андрій Малишко й композитор Платон Майборода. До “сивої ластівки”, “туркотливої горлиці”, яка осипає нас добром, оберігає на всіх буденних і святечних дорогах та перехрестях, яка й звідтіль, з-за вічної межі, посилає тепло своїм дітям й онукам, навчає їх “по совісті жити”, зверталися у творчості майже всі письменники. З-поміж них – і Віктор Капелюха, який у поети не пнеться, визнаючи, що Парнас ще зависокий для нього, але пише прості, для душі (не для розголосу!) вірші. Його розповідь про найдорожчу людину огорнена невимовним сумом, бо в “холодний вирій відлетіла мати”, “мов сонечко, відпалала й за горизонт пішла”. Ліричний герой зі своєю ненькою веде уявний діалог, переплетений журбою та радістю. Лід жалоби не розтає на серці сина. І хоч “сивина білим маревом

в'ється", хоч і сам бере вже на плечі не поле, як колись, а й від вітерцю хитається, рана не гоїться. Син "тріє ... материнський поріг", подумки припадає чолом, зораним зморшками, до неньчиних грудей, виповідаючи їй свої болі та радості. Навертаються на очі сльози й від рядків про розмову з матір'ю, яка дивиться на дітей і на цей світ із могильної скали:

*Все суще – нуль!
 Її нема зі мною!
 В ній – нескінченність.
 Плачу і молюсь.*

*...
 Вмирає все навкруг,
 коли вона вмирає...*

Водночас син і звітує перед рідненькою про пережиті без неї земні літа, коли на рідному обійсті

*Щоденна сільська робота
 Вже іншу сім'ю єдна.
 Та й котик, що всівсь на ворота,
 Звичайно ж, мене не зна.*

Сумну тональність у збірці змінює світлий ритм, як це й трапляється в житті, адже сущим – про живе думати. Образ матері, її наука вимагають від сина не спочивати на лаврах, а бути в гущі народній, робити, скільки стачить сили, добро іншим. Обране ним кредо –

*Якщо любити,
 то щоб Всесвіт заздри.
 Якщо згоріти,
 то згорить дотла, –*

від матері. На свій рубіж – "поміж "було" й "ніколи" – ліричний герой виходить гордим, він може кожному поглянути у вічі, він не несе неправди й зла за собою.

Поміж рядки поезії вкраплюються філософські розмисли про сенс буття, місію слова й роль поета, а ще – про любов до України. Автор не проста собі людина, він – учитель, який завжди крокує попереду й веде за собою свого сина, що "розриває коло" життя, усвідомлюючи: воно "все-таки ... не коло, а спіраль"; і чужих дітей, які стали йому рідними, бо ж сам "між людей краплинками розтікся". Духовні сили Віктора Капелюхи вже

*...лягли в дитячі душі,
В їх долях,
наче зерно,
проросли...*

Не лишень проросли, а зарясніли не в одному поколінні колишніх учнів іскрами божими, справжніми талантами. Та поет-педагог не спиняється на досягнутому. Попереду в нього круті перелоги, які треба орати й сіяти духовні перла на “добрі жнива”, бо ж він в одвіті за звершене вчора й сьогодні, за вимріяне на завтра й післязавтра перед собою, а основне – перед матір’ю. Вона найдужче боялася того, аби її син, який узяв на плечі велику й відповідальну ношу, не збився з праведної путі, не зачерствів від щоденних суховіїв, аби віддавав своє серце дітям й сам запалювався від них новою невсипущою енергією. Життєва зоря Віктора Капелюхи випромінює навсібіч добро, інакшою вона ніколи не стане, позаяк поет добре засвоїв материнські уроки, від яких сильнішого в цьому світі нічого немає.

СИЛА І КРАСА УКРАЇНОЗНАВСТВА ЙОМУ ВІДКРИЛИСЯ

Якби запитали, за ким сьогодні можна звіряти дух українознавства в його науковому, інтелектуальному вимірах, найавторитетніші фахівці цієї справи без щонайменших вагань вирізнили б професора Петра Кононенка. Якби воліли визначити, хто йде в авангарді сучасної правдивої, патріотичної незаангажованої українознавчої науки, то знову-таки піонером визнали б академіка Петра Кононенка. Якби треба було дізнатися, хто нині найпотужніше представляє українознавство у світі, відповідь мали б таку саму: доктор філологічних наук Петро Кононенко. Якби в когось з’явилося бажання довідатися, хто в добу незалежності кінця ХХ – початку ХХІ століття найбільше зробив для розвою українознавства на рідній землі й утвердження його в позаукраїнському часопросторі, йому б відразу назвали чільника Національного науково-дослідного інституту українознавства Петра Кононенка. Цей талановитий чоловік ступив на

стею служіння рідному народові давно й ніколи не сходив із неї. Збивали з путі лихі вітровії, манили спокуси, переслідували нелегкі випробування – він усе мужньо стерпів, не схибив. Траплялося, говорив езопівською мовою, не виказував до кінця того, що думав. Та хто не звідав цього за комуністичної доби?! І як тільки зблиснули промінці довгожданої волі-свободи, відомий літературознавець ударив, що мав сили, на сполох. На відміну від інших оборонців рідної культури, материнської мови, *не мітингував*, не виправдовувався, не відхрещувався від минулого партійництва, не ганявся за вчорашніми ворогами й недругами, аби насолити їм за ідеологічну “пильність” до колег, цензурні утиски, дифірамби системі, що на очах розсипалася, а словом, яке викладав на папір, і ділом, яке вершив щогодинно, *виборював* справжню незалежність, утверджував істинну соборність своєї України, був з-поміж тих проводирів нації, що скидали із себе колишні пута, виводили “замучений, розбитий” народ із летаргійного сну – гіпнозу імперії.

Петро Петрович, правдолюбець і правдоборець, серед багатьох доріг, простелених перед ним, знайшов свою – українознавчу, спрямувавши її найстрімкішу течію в освітню сферу, позаяк уважав загальноосвітню й вищу школу сокровенною та найзначущішою суспільною цариною. Він розумів, що епоха мітингарів урешті-решт мине, достеменно знав, що безкінечні суперечки, які спочатку видаються конструктивними і вкрай необхідними, швидко надокучать усім, а за нестримне бажання бодай доторкнутися до керівної булави доведеться відповідати перед людьми. Учений Кононенко обрав правильну стратегію й тактику: всю надію покладав передовсім на молодь – патріотичну, розумну, навертав її до шукання власного коріння, до чіткого усвідомлення своєї національної сутності, щоденного та наполегливого плекання її, а вже потім до взорування на заможних і самодостатніх сусідів.

Сподівання вченого й педагога справдилися, йому є чим похвалитися. Завдяки своїм невтомним пошукам і зусиллям тих, кого

схилив на свій бік, вів і веде за собою (учнів, однодумців, колег), наука з наук – українознавство – захопила світлі розуми, уселилася в молоді серця. Петра Кононенка по праву вважають і зачинателем, і основоположником і – з висот двадцятиріччя незалежності України – патріархом українознавства. Його сотні праць, об'єднані в ошатні томи, десятки книг про Україну у світі й світ в Україні, про українську землю й людей читають і поважні вчені, і допитливі юнаки та юнки, котрим болять праотча історія, пече несправедливість, яку на власні очі бачать довкруги, котрим хочеться за будь-яку ціну розставити всі крапки над “і” в нашій минувшині, з'єднати її сторіччям ХХІ, аби “діла злих” загинули.

Слово Петра Кононенка, адресоване сучасникам і нащадкам, зворушливе й красиве. Думка, яку воно передає, завжди оперта на переконливі факти, добуті з надійних джерел, багато з яких донедавна були приховані від допитливого ока правдошукачів. У працях професора Кононенка природно й органічно сплелися глибокі філософські розмисли з етнічними реаліями – психологією, побутом, звичаями, терплячістю і запальністю нашого народу, його щедрістю, толерантністю, довірливістю. Своїм дослідженням, розрахованим на широкого користувача – від науковця до краєзнавця-аматора, від майстра красного письменства до студента, учня, він надає особливої тональності на рівні змісту (виваженого, позбавленого сліпих, безпредметних сенсацій, переконливого) і форми (простої, самобутньої, пишномовної, привабливої, лірично-сердечної). Петро Кононенко ввів у широкий обіг термін “українознавство”, за короткий час розбудував науку “Українознавство”, виформував її засадничі положення, потвердив їхню життєздатність реальною практикою.

Читаючи студії академіка Кононенка, заглиблюючись у його духовний усесвіт із рідними материками українознавства й щемними почуттями українолюбства, пересвідчуємося, що творцем історії може бути не тільки народ, а й непересічна людина. З віддалі її оцінки історії зримо

усвідомлюєш “діла добрих”, переконаєшся, що вони приречені оновитися, але не самі по собі, а обов’язковою з твоєю активною участю. Углиблюєшся в наукові версії цього дослідника й помічаєш, що вони коли-не-коли сягають сили пророцтв, можливо, саме через цю месійність частенько цитуєш його.

Усіх заслуг українознавця Петра Петровича не перелічити. Цим займаються його біографи й тлумачі спадщини. Однієї заслуги не можемо оминати – керівництво науковим, громадсько-політичним, культурно-мистецьким, релігійно-філософським, педагогічним журналом “Українознавство”. Він займає найчільніше місце серед найдостойніших сучасних видань, які утверджують національний дух, спрямовують свої зусилля на розбудову незалежної соборної України. Цей часопис ось уже понад 10 літ несе спраглим на мудру думку, небайдужим до подій, які переживаємо, читачам світло правди, світло гордості за те, що було, світло надії й віри в те, що буде, у його праведність і злагодженість, світло істини, а не лжі, яка руйнує нашу свідомість, уражає нашу душу й тіло.

“Українознавство” живить думку маститих учених і дослідників-початківців, які працюють у царині мовознавства, літературознавства, історії, філософії, культурології, педагогіки, етнографії, краєзнавства, мистецтвознавства; студентів гуманітарних спеціальностей, які понад усе воліють стати високопрофесійними фахівцями й бачать майбутнє наше в європейському просторі; школярів, які мріють про навчання у престижних вищих освітніх закладах; та й, зрештою, усіх, хто дбає про власний інтелект, переймається долею своєї країни.

Що ж далі, то до вищих і потужніших вершин упевнено веде часопис Петро Кононенко. Згуртований ним колектив однодумців діє злагоджено, тримає руку на пульсі життя в Україні і світі, відгукується на гострі проблеми, яких тепер хоч одбавляй, дає своїм читачам поради, угамовує запити своїх шанувальників, закликає їх до конструктивного діалогу, плідних дискусій з тим, щоб уникнути розбрату і чвар, щоб

знайти найправильніший вихід із ситуації, а це все, урешті-решт, ітиме на користь держави, примножуватиме наші здобутки, викорінюватиме все несуттєве, дріб'язкове, маловартісне. Сучасники належно поцінували журнал, нащадки ж, певен, подякують усім, хто безпосередньо і в митях сприяв виходу його у світ. У часопису буде довга й результативна творча біографія, він сіятиме зерна українства в рахманний наш чорнозем для майбутніх жнив на полі вільної, духовно й матеріально багатой України.

Господь милостивий, Він оберігає тих, хто несе Його праведне слово людям, і дає їм здоров'я. Близенько біля Божого рамена стоїть Петро Петрович. Усевишній подарує йому літа щасливії, згоду в сімействі, теплоту сердець усіх, кого він гріє в промінні свого Слова. А воно, його Слово, – Україна.

ДОСЛІДНИК І ТВОРЕЦЬ СЛОВА

До особливої категорії у філології належать ті, хто творчо єднає науку й літературну діяльність, вправно володіє дослідницьким і мистецьким пером. Один із них – доктор філологічних наук, професор, письменник, справжній Громадянин, небайдужий до проблем духовних, до сучасності й майбуття нашої держави Володимир Трохимович Поліщук, який своїм життєвим шляхом пов'язаний із малою батьківщиною Івана Котляревського й Панаса Мирного, Олесея Гончара й Феодосія Рогового, бо народився в тому краї, що колись належав до Полтавщини. Це, очевидно, стало запорукою того, що він упевнено, потужно й органічно влився в літературний процес, заяскравив своєю самобутньою гранню в історії національного красного письменства. Викликає захоплення широта наукових і духовних зацікавлень Володимира Трохимовича: від виформування концептуальних засад науки про літературну критику до виведення із забуття визнаних діячів нашого красного письменства. Йому вдалося в якісно новому світлі представити феномен малознаного для

багатьох, інтелектуально потужного Василя Доманицького. Зумів учений знайти нові промовисті штрихи у творчості Павла Филиповича, і таких прикладів багато.

Окремою вже не сторінкою, а віхою в духовній біографії Володимира Поліщука є краєзнавство. Він “згуртував” в дружнє мистецьке гроно яскраву когорту черкаських поетів, прозаїків, драматургів, літературознавців, подарував не одну духовну книгу вчителям-словесникам. Усе це науковець і педагог єднає з великою громадською роботою. З його найактивнішою участю шанують в Україні пам’ять видатного “черкаського полтавця” Василя Симоненка. А ще Володимир Трохимович упевнено освітлює шлях молодим дослідникам. Його наукова школа відома й гідно поцінована в ученому світі.

Слово, що виринуло з-під гострого й легкого пера професора Поліщука, потужне, сильне, скроплене Господньою благодаттю. Над такими людьми, як він, має добром сходити сонце щоранку, кривда, жаль, втома не затьмарювати щодень, а нев’януча душа наповнюватися злагодою, красою й гармонією всякчас.

УКРАЇНА – ЙОГО МОЛИТВА, ЙОГО РОЗПУКА ВІКОВА

За рисою „вдача“ Олесь Гончар поділив українців на дві категорії: “порода хитрих“ і “порода безхитрісних“. Перша категорія – це ті “унтери, що тримали колись на собі імперію, постачали кадри держимод, а при потребі вміли незрівнянно лабузнитись, ставали перед панством тихесенькі, богобоязливі, мовчки таїлися в кущах своєї невдатності та копили злість для майбутньої помсти“. До другої категорії – “безхитрісних, відкритих натур“, яких “формували походи, козацька степова воля, життя в товаристві“, які “дозволяли собі розкіш жити розкуто“, не захищалися “панцирем лицемірства й холуйства та інтриганства“ і через це діставали “отруєні стріли“, – належить талановитий журналіст, поет Олександр Тарасенко. Частенько лихі стріли наздоганяли цього неординарного

лубенця, згущалися вони над ним і ось ще зовсім недавно. А все тому, що за сміливе і правдиве слово всякчас була понадміру висока плата. Не всі, хто його виборював, вистоювали до кінця, траплялося, ламалися, переходили на інший бік барикад, цілилися і стріляли в колишніх своїх однодумців. Останнє не про Олександра Васильовича, бо має він совість, як чистий кришталь, бо “пощади ... у долі не просив“. Йому пасують інші Гончарові характеристики: „ходячий вулкан“, “ходячий вогонь“, “захисник України, мужичий її син, оборонець“. Цей “глобинсько-лубенський несамошит“, з вдячністю сприйнявши подарований Господом, матір’ю й рідною землею талант, упевнено й твердо йшов “від отчого порогу через всю земну красу“ до заповітних мрій – і домігся, багато. Не зупинився, однак, на досягнутому, торує свою то тернисту, то стовпову дорогу далі, долаючи перешкоди, офіруючи собою. Шлях нелегкий випав цьому полтавцеві: голодне і холодне повоєнне дитинство, напівсирітство. Трудовий стаж розпочав у чотирнадцять років у “рідному колгоспі“ (працював за трудовень, за шматок глевтяка, за глизяву галушку), закінчив заочно місцеву середню школу, відбув військову службу на Житомирщині. Прагнув стати студентом факультету журналістики Львівського військово-політичного училища, та не судилося. “Після відповідного вивчення органами біографії моїх рідних, – розповідає Олександр Васильович, – зрозумів, що мої устремління марні“. Колишньому багаторічному директорові Будинку культури, активному культурармійцеві довелося добре потрудитися, щоб “з волі Бога крізь заплутане життя“ вийти на широкі журналістські простори, стати редактором першої демократичної газети на Лубенщині “Поклик“, 2005 року заснувати обласний загальнополітичний та літературно-мистецький часопис “Майдан СВОБОДИ“. “Сам пишу, сам рецензую, сам видаю, сам поширюю, сам відсиджую за це“ – ці слова правозахисника, письменника “друга українських дисидентів“ (Олесь Гончар) Володимира Буковського стали девізом професійної діяльності Олександра Тарасенка. Життєве кредо цього невтомного працівника

культури – “Журналістською справою займатися, допоки не потьмяніє розум і стане здоров’я”.

Кожна із його творчих граней – журналістика, поезія, громадська діяльність – самобутня, цікава, не позбавлена мудрості, щедра на здобутки. Цей майстер пера несміливо виносить на суд людський своє художнє слово, не хизується збірками творів, не прагне публікувати їх у престижних виданнях, він філігранно обточує строфу, шліфує рядок, дбає про вишуканість поезії, усвідомлюючи, що вона має зачепити за душу навіть найчерствішого. Усе, що дійшло до читача (а той знає Олександра Тарасенка як ніжного й гострого лірика), сприймається розумом і серцем. Найбільше задоволення митець одержує від малювання “чарівної осені в золотім багрянці”, коли

*Пожовкле листя в передсмертнім танці
Кружляє й тихо падає до ніг...
А павутина бабиного літа
Снує в високих травах килими.*

А ще йому вельми дорога наша уславлена й знеславлена сива минувшина, з якої „луна не долетить“. Поет пишається звитягами своїх попередників і водночас вірить, що

*Прийде пора нових надій і злетів,
У гніздах знов народяться орли...
Забуде світ придворних всіх поетів,
Загубить час і Замкові вали.
Та буде хліб, і пісня, й стежка, й доля,
Допоки є у світі ще народ.
Допоки він, задля святої волі,
Не втомиться іти на ешафот.*

Літературний світ Олександра Тарасенка, за твердженням полтавського письменника Анатолія Пахомова, зітканий головно з болісних відгуків на сучасні суспільні проблеми, закликів до високої моральності, до національної згуртованості. Очі цього небайдужого, чутливого поета “помічають ще дуже і дуже багато брехні, лицемірства і несправедливості ... про нього напишуть цілий том досліджень, бо натура цікава, неординарна, постать відома, перо – залізне, вороноване. Бо саме

таких літописців вивчатимуть нащадки“. “Багато пафосу в словах“, – скажете ви. Можливо, але й велика правда є в цьому щирому зізнанні колеги і друга. Вони – не комплімент до поважного – 65 річного – ювілею, який Олександр Васильович святкує у Франків день – 27 серпня, вони – це об’єктивне й заслужене поцінування надбаного за нелегке для митця півстоліття, і не лише в художній царині. Доносити людям пристрасне слово правди, яку тримають десь у тенетах, яку не хочуть чути довкруги, за яку маєш поплатитися спокоєм, посадою, кар’єрою, – також подвиг. Що ж до публіцистичного доробку Олександра Тарасенка, то він щедрий на гірку правду, яка не до смаку сильним світу цього, наскрізно заряджений національною ідеєю, суголосний із перебулими подіями, із тими, які вершаться нині.

Олександр Васильович у таємниці тримає, що з 1996 року веде щоденник. “Не відношу себе до видатних і знаних, – читаємо першу нотатку, датовану 3 квітня, – але гадаю, з часом ця “самописка“ стане цікавим експонатом для дослідників. Звичайно ж – якщо такі знайдуться і зацікавляються моїм іменем“. “Не зовсім скромно“, – знову кинете докір ви. Можливо, але ж кожна людина має право на самооцінку, звісно, у розумних вимірах, які не межують із самолюбством, пихатістю, які далекі від претензійності на геніальність. (А такого хоч греблю гати в мистецьких колах.) Олександр Васильович – аж занадто скромна людина. Тільки-но цитовані рядки прохопилися якось самі собою, позаяк вимогливість до інших, а передусім до себе – ось наріжний принцип, якого він дотримується. Навіть побіжне – краєчком ока, з авторських рук – знайомство із діаріушем переконує, що Олександр Васильович зафіксував важливі епізоди з життя щедрого на таланти, огорненого якогось особливою духовною ауру лубенського краю. Покличемося хоча б на нотатку від 10 квітня 1997 року: “Відбулася творча зустріч з письменницькою елітою Полтави... Звичайно, вони (письменники) не очікували такого рівня майстерності наших авторів. У схвальних виступах,

що прозвучали з вуст О.Чучі, Ю.Дмитренка, М.Костенка, Ф.Гаріна, В.Мирного, А.Дяченка, відчувалася щирість та (по-доброму) заздрість за колектив, який виступив перед аудиторією обласного центру“. Нашу увагу привернув і такий запис від 9 жовтня 1997 року: “Вчора – триумфальний вечір за участю наших симоненківців у Спілці письменників України. Вітання були від Віктора Женченка, Надії Добридень, Петра Засенка, Емми Бабчук, столичного відділення “Союзу Українок“, Бориса Чіпа та ін. Ведучим вечора був секретар СПУ Михайло Шевченко. Безсумнівно, що ця подія знайде розголос в Україні та поза її межами. Майже весь 3-годинний вечір записаний ... Всесвітньою службою «Радіо-Україна»“. Згадано в щоденниках багатьох людей теплим і з присмаком гіркоти словом. Суворий зовні митець-лубенець чутливий до людського болю, він не здатний на щось зле, його діарійні розмисли-претензії до окремих керівників, колег радше моралізаторські, аніж викривальні.

Про політичну діяльність Олександра Тарасенка говорити не будемо. Вона невідривна від плину життя в Україні, якій він сповна віддав себе, якою живе і за яку ладен “душу погубить“. Високих нагород ювіляр не чекає, йому не до вподоби чиношанування, офіційні учти. Знаємо, що ніжним, палким, ясним словом не тільки в день уродин або якогось свята до нього, усрібленого сивиною, умудреного великим життєвим досвідом, добутим із товщі народної, змореного щоденними турботами, але вольового, твердого в намірах, озивається багато людей, яким він освітлив шлях, подарував миті прекрасного спілкування, яких причарував своєю свіжою й багатою на роздуми лірикою, заворожив соковитою публіцистикою. Задумів в Олександра Васильовича – море. Отож нехай вони здійсняться, а попереду нехай будуть ще поважніші дати. Ваші друзі, колеги, прихильники й шанувальники, вельмишановний Майстре, чекають нових творчих звершень і перемог. Чи не найкраще про засновника і видавця “Майдану СВОБОДИ“ виказав кримський поет Сергій Сурмач у вірші з промовистою назвою “Нередагований редактор“:

*Супроти вітру й не важко ніби...
 Але з системою сам на сам,
 та ще коли ця система ніпель,
 жлобам на подив, на страм хохлам...
 Він не сховає грошву до нички,
 не зрадить істину за слівце,
 “Майдан...” жбурляє, мов рукавичку,
 суспільству збоченому в лице.
 Він не відсидиться в криївці,
 вогонь накликавши, не втече.
 Оце такі вони, українці,
 Перо козацьке стає мечем.*

Нескореному шукачеві істини, палкому поборнику справедливості Олександрові Тарасенку і всім нам нехай віють теплі зустрічні вітри, нехай лихо обходить стороною Україну, нехай відомий на вседержавному рівні лубенський часопис стане співцем справжньої свободи, якої заслужив наш народ, а Майдан нехай збирає людей для проголошення благих вістей, для надихання на лицарські, шляхетні діяння. Накликаємо на всіх нас вогонь любові, миру, достатку, віримо, що перо козацьке не правитиме українцям за меч, а вимережуватиме чисті й правдиві рядки, сторінки, томи нашої величної історії.

“ВЕЛИКІ БУДИЩА, ВЕЛИКІ... КОЗАЦЬКИЙ ДУХ І ПРАХ ВІКІВ”

*Пам'ять, як глибоко не закопують
 сучасники, а її все одно відкопують
 майбутні покоління.*

* * *

*Пам'ять хоча й повертається
 щоразу в минуле, але зустрічає нас у
 майбутньому.*

Олесь Воля

Інтерес до минувшини, прагнення віднайти своє пракоріння, намагання пізнати історію краю, у якому народився або з яким навіки пов'язав особисту долю, повертаються сьогодні до українців після довгого вимушеного мовчання. Ми, урешті-решт, почали на повен голос заявляти про свою окремішність, формувати власну національну ідею, гуртуватися

навколо неї й задекларувувати себе як самодостатню націю не лише зі славним минулим, а й із великим майбутнім. Нині в Україні по-особливому активізувався краєзнавчий рух. Наслідки його діяльності відчутні: з'явилися не десятки й навіть не сотні праць, присвячених історії міст і містечок, сіл та хуторів, виведено із забуття немало імен борців за волю, незалежність України. Сучасне краєзнавство полишає береги аматорства, гармонійно єднається з наукою, фактологічним тлом обирає не лише легенди та перекази, як було донедавна, а й архівні та інші важливі джерела. З-поміж них упереваж ті, на яких іще вчора стояв гриф “Секретно”. Сьогодні спостерігаємо лавиноподібне нагромадження важливого історичного матеріалу, що згодом обов'язково увійде в дослідницький ужиток, добре прислужиться тим, хто працюватиме в цій галузі й інших споріднених із нею царинах.

Гарну справу зробили Ярослава Городницька та Світлана Калашник, педагоги за фахом, краєзнавці за покликанням, щирі патріотки рідного краю, неординарні особистості, випустивши у світ цікавий, багатий на інформацію історичний нарис села Великі Будища – того куточка України, що розкинувся неподалік оспіваної Миколою Гоголем Диканьки, “праворуч широкого шляху, який веде з Полтави до Опішнього, а далі – крізь рівнину українського лісостепу до Зінькова, Гадяча, Ромен, Сум”, поблизу якого “виявлено сліди скіфських курганів”. Праця гідно примножує список поважних розвідок, у яких висвітлено не окремі періоди становлення краю, не загальновідомі версії про з'яву поселення чи його перших жителів, не окласичнені розповіді про людей, що уславили малу батьківщину, а подано системну, оперту на достовірні, добуті з авторитетних праць факти, до того ж рясно пересипану свідченнями людей історичну оповідь від найдавніших задокументованих і незадокументованих часів до дня сущого з його досягненнями й здобутками, болями та тривогами.

Історія села Великі Будища захоплює, сприймається легко. Можливо, не все в ній чітко покласифіковано й хронологізовано. Певно, і стиль викладу не відповідає канонізованим параметрам робіт цього взірця. Відчувається, що автори свідомо вдалися до емоційної публіцистичності, аби знайти якомога більше прихильників своєї праці, відчути підтримку з їхнього боку. Це їм удалося. Знайомство з книгою наштовхує на серйозні роздуми про наші перемоги і прорахунки. Перегортаючи її сторінки, мимоволі замислюєшся над тим, чи не забагато в українському поступові, яким так гордимось, прорахунків, непередбачуваностей? Чи не збилися, ми, бува, на манівці, чи не порушили колообігу своєї історії? Потверджує ці вагання бодай такий приклад: колись сотенне містечко, що входило до Полтавського полку, на початку ХХІ століття ледь не втрапило до реєстру так званих неперспективних сіл, доля яких трагічна: вони навечно зіходять з мапи нашої держави, забираючи із собою в небуття мудрі традиції, стираючи дотла сімейні материки, кожен із яких наповнений неповторними звичаями, скроплений гіркою сльозою, опромінений світлою радістю, наповнений величним духом батьківщини й материзни, який єднає покоління, спонукає синів продовжувати добру справу праотців. До суму тривожить те, що це ледь не сталося з тим поселенням, яке не причаїлося десь у глибинці, а вільно розляглося на центральній дорозі, за якихось три десятки кілометрів від обласного центру. А хіба можна спокійно дивитися на те, що донедавна гамірлива, на кілька сот учнів, школа тепер на грані закриття чи приєднання до районної. Стискається серце й перехоплює подих від такої статистики: колись у Великих Будищах діяло вісім храмів, а нині на їхньому місці одиноко маячать перев'язані рушниками хрести, сповіщаючи, що перед нами не просто порослий травною горбик, а святе місце, що тут лунала щира молитва пращурів, що тут духовно мужнів наш працьовитий і набожний український люд. Як добре, що будяни (саме так себе називають мешканці села) завдяки невтомним зусиллям Ярослави Городницької, галичанки, яка

прикипіла серцем і душою до Диканщини, і її однодумця Олександра Калашніка, директора місцевої школи з багаторічним досвідом, почали очищати замулені криниці, дізнаватися правду про знищені святині. Важливе місце в книзі приділено єдиній уцілілій церкві – Троїцькій, дзвони якої не замовкали і в радянську добу. Одна-однісінька на весь Диканський район, вона сповішала урочистим благовістом, що, крім атеїстичних, є ще й Господні дороги, а хто їх забуває, ніколи не стане посправжньому щасливим і розкутим.

Увагу читачів приверне передусім те, що історія села особлива, позаяк про нього добре знають у Швеції та Росії, йому випало було опинитися в центрі європейських політичних перипетій. У Великих Будищах шведський король Карл XII мав свою ставку, тут знаходився гетьманський двір Івана Мазепи й укладався славнозвісний Великобудищанський трактат. Запевняємо, що ці добре висвітлені в книзі сторінки послужать канвою майбутніх експозицій Краєзнавчого музею, який обов'язково з'явиться в селі. А поки що на його місці стоїть пам'ятний знак із написом: “За ініціативою випускників школи 1973 року та фонду “Добродій” з метою вшанування історичного минулого с. Великі Будища на цьому місці буде створено історико-краєзнавчий музей.

10 травня 2008 року”.

Непросту історію, пов'язану з козацьким містечком Великі Будища, ще мають добре осмислити вчені, щоб правильно розставити в ній акценти, зняти начеплені імперією ідеологічні налічки, замінити їх українською правдою, якою б гіркою вона не була.

Ярослава Городницька та Світлана Калашнік, працюючи над своєю книгою, прислухалися до голосу багатьох учених і водночас висловили свої аргументи. Дослідниці сягнули оком у найраніші періоди життя краю, у першопочатки, намагалися об'єднати події, що відбувалися в ньому, у єдиний, злагоджений сюжет. Окремі його лінії потребують переконливіших доказів, ваговитіших фактичних підкріплень. Наголосити

варто й на такому вельми значущому моменті: Ярославі Михайлівні та Світлані Віталіївні вдалося не лише зафіксувати перебіг історії краю, а й представити її тяглість, зрозуміло, із різною заглибленістю в ті або ті періоди. Докладна ж оповідь про Великі Будища займе не один том, вона під силу потужному авторському колективові істориків, археологів, мистецтвознавців, філологів та інших науковців. Маститі вчені будуть покликатися на працю, яку читач тримає в руках, бо ж у ній зібрано й уперше оприлюднено чимало важливих історичних документів та свідчень із перших вуст.

Що ж до недавньої історії, яка вершилася на очах, свідки якої ще живі, то вона у книзі виписана ґрунтовно і кваліфіковано. Хтось її, ясна річ, доточить, але присутньо не змінить, бо скрупульозні дослідниці тут попрацювали на славу.

Перечитавши розвідку про історію села Великі Будища, укотре переконуєшся, який багатий і талановитий наш народ, і ніяк не можеш збагнути, чому він не здатен був повернути свою історію в інше русло, чому тепер ніяк не здолає перешкод на шляху до європейського співтовариства – близького йому духовно й генетично.

Насамкінець треба подякувати авторам за сумлінний труд і побажати, аби не спинялися на досягнутому й штрих за штрихом доповнювали ретельно зібрану та впорядковану ними історичну мозаїку. Поетеса, публіцист, прекрасний ритор, талановитий педагог, заслужений учитель України Ярослава Городницька і справжній майстер своєї справи, прискіпливий і вдумливий історик Світлана Калашнік є справжніми літописцями рідного краю – у XVII-XIX ст. містечка, а сьогодні села Великі Будища, яке відомий поет Микола Пойдеменко назвав “волошкою синьою”, “диканським лісовим краєм”, що замиловує всіх, хто тут побуває. З-поміж них і автор цих рядків. Йому випало щастя кілька літ сіяти добре, розумне й вічне в душах нащадків вільнолюбивих козаків, які самі вмiли та навчили своїх дітей красиво жити й самовіддано боронити рідну землю,

будувати храм і вирощувати хліб. І завжди робили й роблять це з Богом у серці, з Його заповідями в душі, з благородною думкою про успіх і достаток синів, дочок, онуків. Цю традицію не перепинило лихоліття часу, вона лишень трішечки притлумлилася, а наспіє час – і заяскравіє на повну силу новими барвами та відтінками, очиститься від усього недоброго і вже ніколи не перериватиметься. Хочеться вірити в це і якомога швидше наблизити його.

РОЗМАЇТИЙ СВІТ КРАСИ Й ДУХОВНОСТІ

ОЛЕКСАНДРА БАБЕНКА

Він до нестями залюблений у довкілля й ніколи не втомлюється ним милуватися, прагне пізнати безгрань усього, що нас оточує; він понад усе цінує правду й честь, відчуває їх розумом, душею та серцем і вчить цього інших, передовсім молодь, з якою щодня спілкується у вишівських аудиторіях; він свято вірить, що тільки краса врятує світ і нас, його творців і оберігачів, що вона виведе на праведну стежу хулителів та руйначів духовності. Він не просто вірить у цю істину, а своєю сумлінною працею potwierджує її, примножуючи добро. Мовимо про майстра народної творчості, члена Національної спілки художників України, Національної спілки майстрів народного мистецтва України Олександра Олексійовича Бабенка.

Тримаємо в руках чергову мистецьку студію Олександра Олексійовича, переконуємося вкотре в талановитості й неповторності її автора, достеменно знаємо, що коло його прихильників розшириться. Інакше й бути не може, бо ж художник Бабенко володіє особливим даром притягання до мистецтва світлих і щедрих людей. Його він перейняв від матері – відомої майстрині народного художнього килимарства, лауреата Державної премії України імені Т.Г. Шевченка Надії Несторівни Бабенко. Ті, хто знають цю родину, намагаються знайти спільне у творчому стилі матері й сина. Збіжності, звісно, є. Однак ніхто не дорікне Олександрові,

що той гріється у промінні слави найдорожчої людини. Син упевнено прямує власною мистецькою дорогою – самобутньою, легко впізнаваною за сюжетами й технікою виконання, – переконуючи, що діти можуть і мають, якщо випадає таке щастя, повторювати і примножувати життєві звитяги батьків.

Надія Несторівна, як писав поет, «посіяла людям літа свої, літечка житом, прибрала планету, послала стежком споришу» й навчила сина, як «на світі по совісті жити». І став він відомим художником декоративного мистецтва, майстром народного художнього килимарства, мудрим педагогом, який уміє передавати знання, набутий досвід, зазначити талант, плекати, ограновувати й окрилювати його красою та міццю. Вихованці пишаються своїм учителем, переймають від нього патріотизм, гордяться тим, що їхній наставник бере участь у престижних конкурсах, творчих симпозіумах, що його витвори прикрашають усеукраїнські та міжнародні виставки. Шлях художника Олександра Бабенка пролягає з Решетилівки, Опішного, Полтави через Київ аж до Греції, Монголії, Німеччини, Норвегії, Польщі, Франції, Хорватії. Ця географія шириться. Хто хоч раз побачив килими «Білі квіти», «Осінні барви», «Квітуча земля», «Кобзарева пісня», «Моя Україна», «Райські птахи», «Український соняшник», «Полтавська родина», «Світ Котляревського», «Полтавські самоцвіти», той неодмінно прагнути знову і знову йти на духовну розмову з Олександром Бабенком. Хто ніколи не бував в Україні, після знайомства з його доробком захоче пізнати нашу культуру. Усяк, хто відвідає мистецький храм цього художника, отримає велику насолоду від споглянутого, зарядить себе позитивною енергією, духовно очиститься, задумається над пережитим-перебулим і обов'язково повірить, услід за Олександром Бабенком, у те, що краса таки врятує світ.

ЗМІСТ

1. Зболілі спомини

Не зарубцюється на серці рана... (трагедія мого роду і народу)

2. Літературознавчі, навкололітературознавчі й інші роздуми

Огієнкова ріка ніколи не зміліє

Наш великий предтеча Борис Грінченко

Галактика людства в щоденниковій сповіді Олеся Гончара

Добрий янгол Олеся Гончара

Світло душі сестри Олеся Гончара

З когорти маститих гончарознавців

Довершуючи справу подвижника

Віктор Баранов – “постать самотня в сучасній поезії”

“Маєстат... добірного слова” поета, мовознавця, літературознавця Анатолія Мойсієнка

Багатоголосе слово Володимира Мирного

З Лесею Степовичкою нас здружив Олесь Гончар

Мрійниця, поетка... революціонерка

Наталія Баклай – “еталон українського характеру і українського таланту”

Поезія Інни Снарської – “шлях... да шчырага сэрца”

“Постаті” й “тіні” в художньому просторі Володимира Ковпака, або Перекотидоля його героїв

Її душа болить за всіх (поетичні переливи Галини Вовченко)

На білий аркуш примостилось ніжне слово

Сила і краса українознавства йому відкрилися

Дослідник і творець слова

Україна – його молитва, його розпука вікова

“Великі Будища, Великі... козацький дух і прах віків”

Розмаїтий світ краси й духовності Олександра Бабенка